

OPENING VAN ZAKEN

een ander
BVD
jaarverslag
bureau Jansen & Janssen

OPENING VAN ZAKEN

OPENING VAN ZAKEN

**een ander
BVD
Jaarverslag**

buro jansen & janssen

© 1993 Ravijn

Redactie en eindredactie: Buro Jansen & Janssen
Illustraties: Dario's Design
Vormgeving: Loek Sminia
Omslag: Dario's Design & Loek Sminia
Druk: De Raddraaier
Bindwerk: Meeuwis

Uitgeverij Ravijn
Postbus 76116
1070 EC Amsterdam
tel. 020-6713459
postgiro 2424940

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

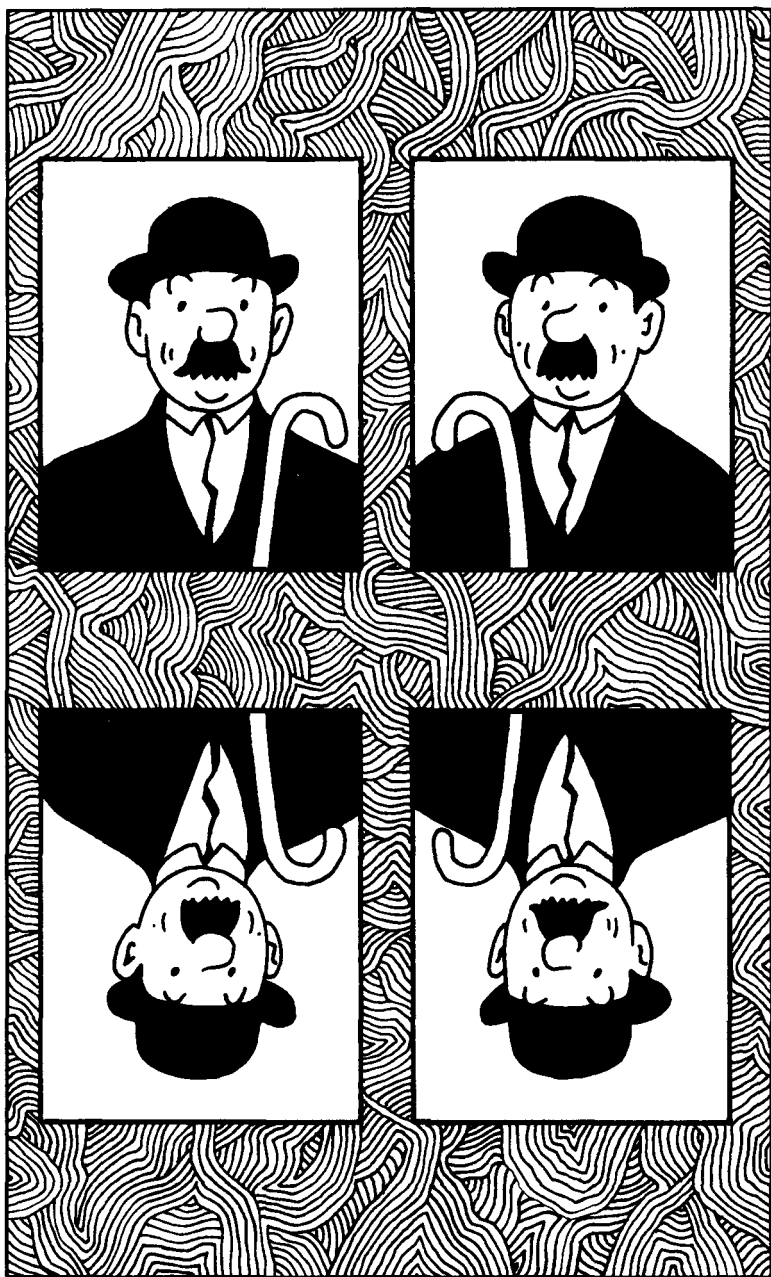
Opening

Opening van zaken : een ander BVD jaarverslag / Buro
Jansen & Janssen (red.). - Amsterdam : Ravijn. - III.
ISBN 90-72768-30-2 geb.
NUGI 654/693
Trefw.: geheime diensten / geheime diensten ; Suriname / BVD.

Inhoudsopgave

- 7 Inleiding
 Buro Jansen & Janssen
- 15 Ontwikkelingen op het gebied
 van de Binnenlandse Veiligheidsdienst
 Peter Klerks
- 39 De jacht op de RARA
 Annelies Borsboom
- 51 Beroepsverboden anno 1992
 Gerard Legebeke
- 65 De zaak Sinester
 Eveline Lubbers
- 81 Strijdtterrein Suriname
 Tom Blickman
- 93 Het einde van de IDB
 Kees Kalkman
- 109 De BVD en extreem-rechts
 Annelies Borsboom
- 119 Nogmaals: de Vluchteling Achtervolgd
 Wil van der Schans
- 135 Voorkom Vernietiging
 Roger Vleugels
- 149 Zaken doen met de Dienst
 Annelies Borsboom

Index

Inleiding

'In het licht van de totale herstructurering van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, zoals die in 1991 in gang is gezet, wordt 1992 beschouwd als het jaar van de kwaliteit.'

(uit de toelichting op de BVD-begroting voor 1992)

7

Sinds het einde van de Koude Oorlog heeft de BVD een nieuwe legitimatie nodig. De Dienst treedt het publiek met een waar publiciteitsoffensief - de nieuwe openheid - tegemoet. De personificatie van de BVD, het hoofd van de Dienst Arthur Docters van Leeuwen is daarbij regelmatig in het openbaar te bewonderen.

Een voorlopig hoogtepunt in de nieuwe openheid bereikte de BVD in 1992. In februari bracht de Dienst voor de eerste keer een *dreigingsanalyse* uit, in oktober gevolgd door het eerste openbare *jaarverslag* over 1991. De ontwikkelingen gaan erg snel. Twee jaar eerder had minister van Binnenlandse Zaken Ien Dales nog duidelijk gemaakt geen heil te zien in een openbaar jaarverslag.

De dreigingsanalyse was wat onevenwichtig opgesteld. Diverse gezaghebbende personen - waaronder burgemeester Van Thijn van Amsterdam, zelf ooit als minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor de BVD - spraken hun verontwaardiging uit over de nadruk in dat rapport op het onheil dat vanuit de *moslimgemeenschap* te verwachten viel.

Het Jaarverslag werd beter ontvangen. Het gaf een indicatie van de aandachtsvelden van de BVD en maakte de lezer deelgenoot van de gevaren en maatschappelijke vraagstukken waarover de Dienst zich buigt. Er stond ook een heleboel *niet* in. De werkwijze van de BVD, de problemen rondom de parlementaire controle, of de invloed van buitenlandse geheime diensten kwamen niet aan de orde. Fouten werden niet gemeld. Ook het *straatniveau* bleef buiten beschouwing, terwijl daar toch zoveel van te leren is.

Enig wantrouwen is gepast wanneer een veiligheidsdienst zelf met informatie naar buiten komt. De toon van het Jaarverslag is echter zo slaapverwekkend dat het nogal wat moeite kost bij de les te blijven. De algemene termen waarmee maatschappelijke ontwikkelingen beschreven worden hebben maar weinig te maken met het echte leven, politieke ontwikkelingen, met mensen en organisaties van mensen. Best mogelijk dat de operationele bijlagen, die slechts

voor de ogen van de leden van Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten bestemd waren, wat meer tot de verbeelding spreken.

Een jaarverslag van de BVD dient meer en hogere doelen dan alleen het produceren van cijfers en gedesktepte statistiekjes. Het schijnbaar achteloos noemen van namen van organisaties kan verstrekken gevolgen hebben voor die organisaties, of (vermeende) leden daarvan. Wie genoemd is in een rapport van de BVD is daarmee informeel *besmet* verklaard. Dat kan mensen hun baan kosten, of een afwijzing van hun asielaanvraag betekenen. Het kan ook tot gevolg hebben dat andere organisaties contacten met besmette organisaties afhouden of afbreken, of subsidieverzoeken weigeren uit angst ook geïnfecteerd te raken.

Nu de BVD niet terstond op het parlementaire matje geroepen werd om toe te lichten waarom een bepaalde groep, categorie of activiteit (*hacken* bijvoorbeeld) is opgenomen in het jaarverslag - en waarom andere groepen, categorieën en activiteiten niet - lijkt het erop dat de door de Dienst aangedragen informatie voor zoete koek geslikt wordt.

Niet door ons. Om te bewerkstelligen dat het publieke debat over de BVD aan inhoud wint, besloot Buro Jansen & Janssen zelf een jaarverslag over 1992 samen te stellen. Wij presenteren Opening van Zaken met het voorbehoud dat het hier niet *hét* maar *een* ander jaarverslag betreft. Ook andere invalshoeken waren mogelijk geweest. Er staat bijvoorbeeld niets in over de Politieke Inlichtingendiensten van de politie (PID's), niets over de BVD en de vredesbeweging, en nauwelijks iets over benaderingen. Diverse spannende verhalen hebben deze bundel dan ook niet gehaald. Die komen nog wel een andere keer.

Deze bundel kan als begeleidende tekst bij het nieuwe officiële jaarverslag over 1992 worden gelezen. Voorop staat dat een echt inhoudelijke discussie over nut, werkwijze en democratisch gehalte van de Binnenlandse Veiligheidsdienst niet gevoerd kan worden zolang alleen de BVD bepaalt welke informatie naar buiten komt.

Binnenkort behandelt de Tweede Kamer een voorstel voor de wijziging op de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Het betreft een minieme correctie: de wijziging formaliseert alleen de opheffing van de Inlichtingendienst Buitenland (IDB). Een aantal activiteiten wordt volledig beëindigd, zo meldt de memorie van toelichting, activiteiten waarvan 'voortzetting in deze vorm niet

meer wenselijk is'. In deze bundel treft u een necrologie van de IDB aan. Daarin komt ook aan de orde wie - de BVD? de Militaire Inlichtingendienst? - belang hadden bij de opheffing van de IDB. Mogelijk kan de regering niet volstaan met deze beperkte wetswijziging. Misschien moet de hele Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten herschreven worden. Dat is het gevolg van een recente uitspraak van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens van de Raad van Europa in Straatsburg. De uitspraak geldt weliswaar niet de huidige wet, maar het Koninklijk Besluit dat er aan vooraf ging. Omdat de huidige wet echter bijna een kopie is van het gewraakte Koninklijk Besluit, is de uitspraak van de Commissie zeer actueel.

De Commissie stelt dat de taken van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten onvoldoende omschreven zijn. Zo wordt niet aangegeven welke groepen mensen object van onderzoek mogen zijn, noch wordt een indicatie met betrekking tot omstandigheden en middelen gegeven. Bovendien zijn er geen waarborgen en regelingen voor controle op de activiteiten opgenomen.

In het hoofdstuk *Voorkom Vernietiging* wordt, naast een overzicht van de activiteiten van de gelijknamige vereniging, verder ingegaan op deze uitspraak.

Wellicht is de uitspraak voor de parlementariërs aanleiding de voorgestelde wetswijziging uit te breiden, en de verdere beraadslaging iets grondiger te laten plaatsvinden als indertijd.

Maar misschien mogen we van de volksvertegenwoordiging niet al te veel verwachten. De ervaringen van de afgelopen jaren leren dat de woordvoerders op het gebied van de inlichtingendiensten de voorkeur geven aan onbeperkt geneuzel over de organisatie van de parlementaire controle boven een gedachtenwisseling over wezenlijke aangelegenheden. Daarbij groeien de partijen geleidelijk aan meer naar elkaar toe. PvdA-kamerlid Piet Stoffelen stelt zelfs blij vast met de controle op de inlichtingendiensten bijna in de richting van het volmaakte te zijn beland. In de praktijk lopen de partijen elkaar alleen maar voor de voeten bij het zoeken naar de juiste vorm van parlementaire controle, zo blijkt uit het hoofdstuk *Ontwikkelingen op het gebied van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*.

De *casuïstiek* biedt de Kamerleden genoeg mogelijkheden voor een inhoudelijk debat. Keer op keer blijkt echter dat de parlementariërs verkeerde vragen stellen en zich een rad voor ogen laten draaien. Een voorbeeld. In maart 1992 gaf minister Dales in de

Eerste Kamer een toelichting op de juist gepubliceerde dreigingsanalyse. Zij geeft de grens aan waarbinnen zo'n openbaar rapport moet blijven: "Ik wijs er overigens op dat in het buitenland, waarbij ik in het bijzonder aan Duitsland denk, soms nog uitvoeriger wordt gerapporteerd. Deze rapportages, die bijna op concrete personen te herleiden zijn, gaan mij te ver. Ik vind de nodige discretie en terughoudendheid vereist, ter wille van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van individuen en om ongewenste nevenverschijnselen zoals stigmatisering van bepaalde personen of groepen te voorkomen."

Een paar maanden later verscheen het jaarverslag over 1991. Een passage die gewijd was aan de activiteiten van het Filippijns verzet vermeldde dat de activiteiten van het 'ultralinkse' NDF lange tijd voor Nederland van ondergeschikt belang waren. 'De situatie veranderde,' zo vervolgt het rapport, 'toen de voorzitter van het Centraal Comité van de Communistische Partij van de Filipijnen, de CPP, zich in Nederland vestigde. Deze organisatie, die op de Filipijnen is verboden, oefent in feite volledige controle uit op de activiteiten van het NDF. (...) De Filipijnse autoriteiten hebben het paspoort van betrokkene tijdens diens bezoek aan Nederland in 1987 ingetrokken. Sindsdien zet hij zijn activiteiten vanuit Nederland voort.'

Drie keer raden wie hier bedoeld wordt. De enige concrete persoon op wie dit te herleiden was, is de Filipijnse asielzoeker professor Sison. Zijn asielverzoek werd op grond van informatie van de BVD - die voor Sison geheim blijft - door justitie afgewezen. De zaak-Sison is een van de onderwerpen die in *Nogmaals: de Vluchteling Achtervolgd* uitgebreid worden beschreven.

"In het kader van een meer open beleid gaan wij wat meer naar de mensen toe," zegt de hedendaagse geheim agent die om informatie verlegen zit. Dat de BVD in de uitvoering van zijn taken anders optreedt dan Hoofd-BVD Docters van Leeuwen altijd vertelt - '*aanbellen, stapje terug, goedemorgen, BVD*' - ligt voor de hand. De BVD doet meer dan burgers beleefd om hun medewerking vragen. Zo hebben verschillende automobilisten het vorige jaar mogen ervaren dat BVD-agenten ongevraagd instapten op het moment dat zij met hun wagen voor een rood stoplicht stonden - of stond er plotseling zo'n type in de keuken.

In *De jacht op de RARA* lijkt de Dienst elk register open te trekken. En dan gaat het niet alleen om het werven van informanten; de Dienst voert ook een speciaal soort ontmoedigingsbeleid. Dat het

daarbij gaat om mensen die niet in strafrechtelijke zin verdachte zijn mag de pret niet drukken. Inlichtingenwerk is, zo verduidelijkte minister Dales onlangs weer eens, gericht op "het onderkennen van terroristische groepen en personen". Dat is "heel iets anders (...) dan het rond krijgen van het bewijs van een gepleegde aanslag".

De Dienst heeft de afgelopen jaren tientallen mensen benaderd in het kader van het RARA-onderzoek. De RARA blijkt een goeie binnenkomer te zijn. Frans bijvoorbeeld werd op zijn werk benaderd - hij heeft een baan bij de Politie Verbindingsdienst. "Ze hadden het over RARA en dat ik vast weleens de leus *René moet vrij* had gelezen." Al heel snel bleek dat het de BVD niet om de RARA was te doen. Frans kwam weleens bij een electronicabedrijfje dat gevestigd is in een voormalig kraakpand. De BVD zag graag dat hij daar ging werken. Frans heeft een aantal maanden contact onderhouden met de BVD-agenten Schreurs en Van Woerkom, en daadwerkelijk geprobeerd de banden met het bedrijfje nader aan te halen. Toen hij daar door de mand was gevallen lichtte hij zijn runners in. Meteen werd hij bedreigd. Hij mocht niemand iets vertellen over zijn connectie met Dienst. "Verbreek alle contacten, want anders weten we de weg naar je baas wel te vinden." Frans heeft geen vertrouwensfunctie, maar dat betekent nog niet dat de BVD geen invloed kan uitoefenen op zijn aanstelling of ontslag. Drie voorbeelden van werkelijke Berufsverboden worden beschreven in *Beroepsverboden anno 1992*. De uit Suriname afkomstige politiemans drs. E. Sinester kreeg evenzeer te maken met ontslag op basis van BVD-rapportages, maar pas na een enorme hetze in de pers. In *De zaak Sinester* wordt zijn geval beschreven. De aandacht voor uit Suriname afkomstige politiemensen was onderdeel van een onderzoek naar corruptie en aantasting van de integriteit van het Nederlandse overheidsapparaat. *Strijdt terrein Suriname* laat zien dat de diverse Nederlandse politieke en criminele inlichtingendiensten over elkaar en over hun buitenlandse zusterdiensten heen struikelen in de voormalige kolonie. De BVD springt in het gat dat strafrechtelijke opsporingsdiensten en de IDB in Suriname laten liggen.

In maart 1992 publiceerde het Algemeen Dagblad een alarmerend bericht op de voorpagina: er is sprake van een 'explosieve situatie' bij de BVD, 'wantrouwen en afgunst' verzieken de sfeer, de nieuwe organisatiestructuur veroorzaakt grote problemen, zo weet verslaggever Michel Thomassen. Medewerkers van de *projectgroep*

rechts-extremisme van de Dienst zouden verontwaardigd zijn over de geruststellende voorstelling van zaken die de *dreigingsanalyse* geeft. Thomassen citeert 'een politiek analist' van de BVD die van mening is dat rechts-extremistische groeperingen verwoed op zoek zijn naar een organisatiestructuur. "Het is ook duidelijk dat rechts-extremisten pogingen in het werk stellen om het geweld tegen minderheden in Nederland te organiseren, te controleren en te motiveren." In het hoofdstuk *De BVD en extreem-rechts* wordt een eerste poging gedaan de houding van de BVD ten opzichte van extreem-rechts nader te beschouwen.

Het verontrustende artikel van Thomassen werd een week of drie later door minister Dales in de Tweede Kamer tegengesproken. Er is totaal geen sprake van enige onrust binnen de BVD - het is zelfs de Dienst met het laagste ziekteverzuim etc. "Het desbetreffende artikel is nergens overgenomen," geeft Dales als doorslaggevend argument. "De andere pers heeft er verder het zwijgen toegedaan, omdat het duidelijk was dat een en ander niet klopte." De minister hecht kennelijk nogal wat waarde aan het feit dat andere kranten het bericht niet overnamen. Dat lijkt logisch. Thomassen beweert nogal wat in zijn verhaal. Wanneer daar ook maar een sprankje waarheid in zou schuilen zou de rest van de pers er toch bovenop springen? In de berichtgeving rondom de IDB gebeurde iets vergelijkbaars. De opschudding die ontstond na de eerste artikelen in het Financieel Dagblad verstomde al snel. Journalist Max de Bok van De Limburger is de enige die nog nieuw materiaal aandraagt. Je zou er bijna wat van gaan denken. Is de kranten misschien beleefd verzocht niet verder te publiceren over de affaires? Of ligt het aan het feit dat de Nederlandse pers op enkele uitzonderingen na niet beschikt over specialisten die zich structureel met inlichtingen- en veiligheidsdiensten bezighouden?

De BVD heeft goede contacten met de pers hoog op het prioriteitenlijstje staan. De media worden regelmatig ingeschakeld om het beleid van de Dienst te verkopen. Het hoofd van de BVD verschijnt deskundig gedoseerd op televisie om zijn licht te laten schijnen over verschillende gebeurtenissen, en om wat anekdotes te vertellen. (Steeds dezelfde trouwens. Heeft hij die soms uit zijn hoofd geleerd?) Alleen op momenten dat de BVD goed uitkomt, en uitsluitend op voorwaarden die de BVD zelf stelt. Docters bepaalt bijvoorbeeld zelf met wie hij in de Het Capitool rond de tafel zit. Ook de stijgende aandacht voor *intelligence* vanuit wetenschappelijke kringen moet in goede banen worden geleid. Hoe dat gaat

kunt u lezen in *Zaken doen met de Dienst*, het laatste hoofdstuk van dit boek.

Het salonfähig maken van de BVD kost tijd. Het uitbrengen van een BVD-jaarverslag is onderdeel van de poging de BVD te legitimeren. Het helpt als Docters van Leeuwen of zijn medewerkers tijdens spreekbeurten in het land duidelijk maken dat de ijzervreters uit de Koude Oorlog plaats hebben gemaakt voor moderne mannen en vrouwen die haarscherpe analyses maken van de gevaren die ons land bedreigen. De alom gerespecteerde vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties die zitting nemen in de door de BVD gelanceerde klankbordgroep helpen ook een handje mee. De BVD, daar is best mee te praten.

Docters van Leeuwen is ondertussen wel de enige persoon in Nederland die zonder met verdere bewijzen op de proppen te komen, mensen in het openbaar verdacht mag maken. Die ervoor kan zorgen dat iemand zijn baan verliest op basis van onjuiste gegevens. Ervoor kan zorgen dat iemand werkloos raakt zonder expliciet te eisen dat de werkgever een ontslagprocedure start, ook al betreft het op generlei wijze een vertrouwensfunctie. Hij kan zijn ondergeschikten vergeldingsacties laat uitvoeren of in ieder geval toestaan dat ze dat doen.

Wij hopen dat we met *Opening van Zaken* genoeg materiaal bieden om een bijdrage te leveren aan verder inzicht in taak, werkwijze en democratisch gehalte van de BVD.

Rest ons de auteurs, vormgever en illustrator te bedanken voor hun enthousiaste medewerking. Deze *no-budget* bundel kon alleen door hun inzet in *no-time* tot stand komen.

Voor kritiek, aanvullingen, historisch en modern materiaal, andere invalshoeken en nieuwe avonturen houden wij ons graag aanbevelen.

Mei 1993, Jansen & Janssen.

Buro Jansen & Janssen
Postbus 10591
1001 EN Amsterdam
Tel: 020-6380555

Ontwikkelingen op het gebied van de Binnenlandse Veiligheidsdienst

De geheime diensten staan bij parlementariërs laag op de prioriteitenlijst. Er is electoraal niet mee te scoren. Het is een gevoelige, gecompliceerde en bovendien riskante materie en mag niet meer dan enkele dagen per jaar kosten voor één of twee fractieleden. Van inhoudelijke controle of fundamentele bezinning komt weinig terecht: het debat beperkt zich jaar in jaar uit tot geneuzel over formaliteiten en nuances wat betreft de organisatie van parlementaire controle.

'Fractiespecialisten' moeten bovendien steeds de tenen van hun 'ingewijde' voorzitter ontzien, die niets mag vertellen maar wel een onverklaarbare eensgezindheid vertoont met de andere fractieleiders en de minister. De inhoudelijke, geïnformeerde controle is allang achter de horizon verdwenen. Deze sombere visie steekt schril af tegen de optimistische geluiden die sinds 1991 in de Kamer weerklinken wanneer de BVD aan de orde komt. Men komt steeds dichterbij elkaar, er is groeiend begrip over en weer.

"Nog een stapje verder en wij komen werkelijk bijna in de richting van het volmaakte", zoals PvdA kamerlid Stoffelen afgelopen januari zei. Zelfs Groen Links lijkt opgenomen in de verbroedering. Het gezeur zal dus van buiten de Kamer moeten komen, waarvan akte.

De Handelingen der Eerste en Tweede Kamer leveren per saldo de grootste portie openlijk toegankelijke tekst over de BVD en andere Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten op. Het ligt voor de hand om zo'n rijke bron zorgvuldig in het oog te houden. In dit hoofdstuk is de neerslag te vinden van een jaar waarin de Tweede Kamer meer eensgezind dan ooit de BVD beschouwde. Over de kwaliteit en de betrouwbaarheid van hetgeen op papier komt kan men van mening verschillen, maar minister van Binnenlandse Zaken Dales is Chief Scout en haar woord heeft als zodanig gewicht. Vanuit dit parlementaire perspectief wordt bekeken hoe de Dienst zijn taakstelling invult en hoe de volksvertegenwoordiging werkt aan een betere controle. Daarnaast komen de uitbouw van het BVD-reisbureau en enkele andere kleinigheden aan de orde.

EEN MODERNE DIENST

Het afgelopen jaar is de effectiviteit (de '*slagkracht*') van de politieke inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Nederland aanmerkelijk toegenomen.¹ Er wordt efficiënter en meer doelgericht gewerkt en 'oude', tijdrovende doelgroepen zijn definitief van de operationele bestanden naar het archief verhuisd. Verder zijn de PID's in een fase van professionalisering en verjonging en helpt de techniek een handje: menselijke observanten bijvoorbeeld worden steeds vaker vervangen door gecamoufleerde videosystemen. Aan de andere kant veroorzaakt de opkomst van de telematica grote problemen wat betreft technische en organisatorische kennisachterstand, prioriteitsstelling en steeds wijder verbreide versleutelingssystemen.

De BVD wil, conform moderne opvattingen, fungeren als een *early warning* systeem. De dienst signaleert kwetsbaarheden en dreigingen maar is daarmee geen ultimum remedium. Minister Dales heeft in dit verband terecht opgemerkt dat de BVD 'niets oplost'. Dit levert soms frustraties op: men wil net als iedere andere organisatie graag resultaten zien in de vorm van veranderingen in beleid, arrestaties, of tenminste het beheersbaar maken van problemen. De Dienst is daarvoor vrijwel altijd afhankelijk van andere perso-

nen of organisaties die follow-up moeten geven aan zijn aanbevelingen of waarschuwingen. De drang om op bepaalde gebieden, zoals de bestrijding van politiek geweld, toch effect te sorteren kan bijvoorbeeld resulteren in *stooracties* waarmee de drempel van inlichtingen naar operaties wordt overschreden.

De rol van een moderne veiligheidsdienst en de invulling van de nogal abstracte taakstelling lenen zich voor interessante gedachtenwisselingen aan de hand van casuïstiek. Er wordt in Nederland echter geen serieus debat gevoerd over de veiligheidsbehoefte van de samenleving. In de praktijk claimt de Dienst vanuit zijn ruime taakomschrijving in de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (WIV) een aantal gebieden. Sommige daarvan vloeien logisch voort uit die wet en de gegroeide opvattingen (contraspionage en onderzoek naar terrorisme), maar de bemoeienissen met corruptie, migratiestromen, het afschuiven van Antilliaanse jongeren naar Nederland en proliferatie lijken op zijn minst voor discussie vatbaar.

17

Hoe verloopt de toeëigening van zo'n taakgebied? De BVD maakt bekend dat men actief is op een bepaald terrein, bijvoorbeeld de relatie met Suriname of de clandestiene verspreiding van wapentechnologie. Hierbij wordt de klassieke strategie van voldongen feiten gehanteerd.

Men kan zich voorstellen dat normaliter een veiligheidsdienst de minister zou moeten informeren over een bepaald risicogebied: 'er moet iets gebeuren tegen gevaarlijke illegale wapenexport'. Vervolgens stelt de bewindsvrouw het parlement op de hoogte en wordt op ambtelijk niveau bekeken welke organen competent zijn. Justitie en politie, de douane, Buitenlandse Zaken, verschillende VN-bureaus en andere instanties overleggen hoe het probleem integraal kan worden aangepakt en de ministers beslissen in overleg met de volksvertegenwoordiging over het te voeren beleid. In het voorbeeld van clandestiene wapenexport kan de BVD vanuit zijn expertise een zinvolle bijdrage leveren: al sinds mensenheugenis houden geheime diensten in binnen- en buitenland zich immers bezig met heimelijke wapenleveranties aan regimes en opstandige bewegingen. De BVD weet hoe de Westerse geheime diensten, de vroegere communistische regimes en andere spelers zoals Israël, Zuid-Afrika en de Arabische landen te werk gaan en kan dus adviseren omtrent aandachtspunten, marktmechanismen, dekmantelfirma's, geldstromen en smokkelroutes. Ook over de Nederlandse wapentechnologieproducenten heeft de Dienst onge-

twijfeld nuttige informatie. Omdat de BVD echter dagelijks met de andere geheime diensten te maken heeft en er deels van afhankelijk is, zou zijn eigen rol beperkt moeten blijven tot het verzamelen van informatie, die vervolgens wordt ingebracht in het werkverband. De Dienst is hier te vergelijken met een informant, die bruikbaar kan zijn maar niet altijd betrouwbaar is en zelf vuile handen heeft gemaakt.

Deze informatieverschaffende rol vervult de Dienst echter maar in geringe mate. Informatie en vertrouwen zijn een kostbaar kapitaal en een goede verstandhouding met buitenlandse zusterdiensten kan prevaleren boven het wroeten in beerputten waar je nog *confrères* zou kunnen aantreffen. De BVD houdt verzameling, verwerking en verstrekking van gevoelige informatie grotendeels in eigen hand.

Over de rol van de veiligheidsdienst bij het tegengaan van proliferatie is - voor zover valt na te gaan - in het parlement nooit in enig detail gesproken.² De BVD maakte zijn bemoeienis met dit taakgebied bekend en wist dat weinig tegenvuur te verwachten viel. Parlementariërs hebben het nakijken: de Kamer heeft zichzelf op dit terrein nooit de mogelijkheid gegeven om beleid inhoudelijk te beoordelen, laat staan te ontwikkelen.

NIEUWE TAKEN

Wat gebeurt er nou wanneer wel inhoudelijk over een omstreden BVD-taak gesproken wordt? Het voorbeeld van de corruptie en bestuurlijke integriteit leent zich goed voor een meer gedetailleerde analyse.³

Er lijkt op dit moment geen onomstreden en effectief orgaan beschikbaar om mogelijk corrupte ambtenaren op te sporen, zeker niet wanneer zulk onderzoek preventief zou moeten gebeuren. De politie is hierin nauwelijks actief en de Rijksrecherche begint pas als de put al bijna is gedempt. Bovendien is deze laatste zelf aan kritiek onderhevig wegens een verondersteld gebrek aan effectiviteit en onderzoekskwaliteit. Over een andere opzet van de Rijksrecherche wordt in Den Haag en door de Procureurs Generaal al minstens twee jaar gesproken.

Het maatschappelijk debat over de mogelijke aanpak van problemen van bestuurlijke integriteit staat nog in de kinderschoenen. Minister Dales komt de verdienste toe vorig jaar bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten de knuppel in het hoenderhok te hebben geworpen. Het gaat bij het onderzoeken en met name het

voorkomen van corruptie om zeer gevoelige zaken, waardoor het raadzaam lijkt dergelijk werk zoveel mogelijk in het openbaar of zelfs met een nadrukkelijke PR-dimensie te organiseren. Ambtelijke integriteit wordt bevorderd door het werken bij daglicht, terwijl corruptie gedijt in heimelijkheid. Het is daarom misplaatst om hier de geheime dienst in te zetten.

BVD-ambtenaren zijn erop getraind het daglicht te vermijden, hun werk en contacten spelen zich veelal in het verborgene af. Daarbij komen zij voortdurend in aanraking met louche figuren en dubieuze praktijken, voor zover ze niet zelf een actieve rol spelen. Het dagelijks werk van veel BVD-contactambtenaren bestaat uit het manipuleren en onder druk zetten van mensen om informatie of medewerking te verkrijgen: anders gezegd uit het corrumperen van personen, al zitten die in de regel niet op ambtelijke posities. Conform de oude wijsheid dat je boeven met boeven vangt is het denkbaar dat geheim agenten een speciaal talent hebben om corrupte personen te herkennen. Dit lijkt echter onvoldoende reden om de BVD-ers in de voorhoede te plaatsen in de strijd tegen alles wat vies, voos & verkeerd is. Bovendien kunnen hierbij twee zaken door elkaar gaan lopen. De Dienst is bij zijn werk afhankelijk van goede contacten, met name op die blijkbaar kwetsbare posities in de ambtenarij zoals bij Justitie of de bevolkingsadministratie. Tegelijk moet de Dienst door heimelijk opereren wangedrag opsporen (en wellicht zelfs uitlokken?). Dat kan niet bevorderlijk zijn voor het wederzijds vertrouwen.

19

Personen in een ambtelijke organisatie kunnen worden geconfronteerd met ethische dilemma's of vermoedens van fraude. Men kan bijvoorbeeld ontdekken dat een collega financiële of verslavingsproblemen heeft. Een BVD-ambtenaar is dan niet de eerst aangevozen persoon om in vertrouwen te nemen. Ook de directe chef of de leiding van de organisatie kan misschien beter vermeden worden wanneer het gaat over onzekere vermoedens en gevoelige persoonlijke zaken waarop carrières kunnen stuklopen. Bij fraude is het bovendien onzeker tot op welk niveau het bederf is doorgedrongen. In zo'n geval is een vertrouwenspersoon, wellicht een soort inspecteur-generaal of een ombudsfiguur geschikter om het verontrustende verhaal aan te horen en zonodig actie te ondernemen.

Uit de geschiedenis van zogenoemde klokkeluiders blijkt dat onthullingen over corruptie en machtsmisbruik vaak aan het licht komen door de *Zivilcourage* van individuen. Zulke mensen worden

zowel in Nederland als in het buitenland geconfronteerd met bedreigingen, represailles t.a.v. hun carrière en strafrechtelijke vervolging. Talrijk zijn de voorbeelden van klokkeluiders die ook te maken kregen met belangstelling van de geheime dienst: Nederlands' beroemdste BVD-slachtoffer ingenieur Wilman is een vroeg voorbeeld. Voormalig PID-chef Sjoerd Bos werd nog in 1991 door BVD-hoofd Docters van Leeuwen onder druk gezet om te bereiken dat hij zijn geruchtmakende opvattingen over misstanden bij de PID's voor zich hield. Het lijkt daarom onwijs om de vos nu toezicht op het kippenhok te geven.

CORRUPTIEBESTRIJDING

In de Kamer is sinds 1990 herhaaldelijk over de taak van de BVD ten aanzien van de bescherming van bestuurlijke integriteit gesproken, maar nooit vanuit bovenstaand perspectief. De geleidelijke acceptatie van het aanvankelijk omstreden taakveld is een interessante casus die duidelijk maakt hoe minister en Kamer naar elkaar toe kunnen groeien. De belangstelling voor corruptiebestrijding werd in de herfst van 1989 voor het eerst aangekondigd door Docters tijdens een besloten lezing voor Haagse ambtenaren. Liet minister Dales in januari 1990 nog weten dat de BVD geen taak had in het tegengaan van ambtelijke corruptie en het bestrijden van georganiseerde criminaliteit, bij latere gelegenheden bleek ze alsnog overtuigd dat hier een taak lag in het kader van de bescherming van de democratische rechtsorde.

In de BVD-nota van februari 1992 staat 'het gevaar van oneigenlijke beïnvloeding van politieke besluitvorming of corruptie van overheids- en semi-overheidsfunctionarissen' prominent op de agenda. Gaandeweg begint de minister echter het woord 'corruptie' te vermijden, omdat het woord de reactie oproept dat een dergelijk misdrijf een zaak is voor politie en justitie. Tijdens het begrotingsdebat in de Eerste Kamer op 17 maart 1992 bekritiseert D66-senator en ex-korpschef Boele Staal bijvoorbeeld de door hem geconstateerde bemoeienis van de BVD met georganiseerde criminaliteit. Hij wordt daarin bijgevalen door VVD-senator Korthals Altes, ook geen onbekende in justitiële kringen, die de minister erop wijst dat het hier uitsluitend een taak van opsporingsbevoegden betreft: "Ik wil er ernstig voor waarschuwen dat er op dit terrein geen grensoverschrijding plaatsvindt. Op grond van de interventies van drie fracties vandaag bij de onderscheidene begrotingsbehandelingen meen ik dat heel duidelijk kan worden vastge-

steld, dat een meerderheid van deze Kamer zich daarover zorgen heeft gemaakt. Bovendien hecht deze meerderheid sterk aan het in acht nemen van deze grenzen."

Mevrouw Dales geeft echter geen krimp en deelt haar critici mee dat van een verschuiving van aandachtsgebieden geen sprake is: de BVD is niet bezig met georganiseerde misdaad maar met bepaalde aspecten daarvan, zoals het omkopen van ambtenaren. In het plenaire debat in de Tweede Kamer over het verslag van de Vaste Commissie op 24 maart 1992 doet D66-kamerlid mevrouw Olga Scheltema-de Nieuwe het nog eens dunnetjes over. Haar partij is van mening dat de BVD met betrekking tot corruptie pas in beeld komt als er werkelijk staatsveiligheidsbelangen in het geding zijn. Men heeft zich bij D66 verbaasd over de vanzelfsprekendheid waarmee corruptie onder politici en ambtenaren tot het werkteerterrein van de BVD wordt verklaard. De minister verklaart opnieuw dat in Nederland aanwijzingen over gevallen van gerichte, systematische pogingen om sectoren van de overheid of politici door chantage of omkoping te corrumperen niet geheel afwezig zijn en dat daarom oriënterend onderzoek nodig is: er is immers een staatsveiligheidsbelang mee gemoeid.

21

Later dat jaar, tijdens het decentralisatiedebat in de Tweede Kamer op 5 november 1992 kaarten verschillende sprekers opnieuw het integriteits-onderzoek aan. De discussie wordt feller wanneer de minister meedeelt dat op dit moment en in dit kader niet naar individuele ambtenaren wordt gekeken, maar dat dat in de toekomst niet in alle gevallen is uit te sluiten. Bij het tijdig onderkennen van structurele inbreuken op de integriteit van het bestuur gaat het volgens mevrouw Dales niet over corruptiebestrijding, maar over noodzakelijke onderhoudswerkzaamheden aan de democratische rechtsstaat. Groen Links-kamerlid Wilbert Willems verwijst tenslotte naar een column van de Bredase VVD-burgemeester Ed Nijpels in het blad *De Nederlandse Gemeente*, waarin deze meedeelde dat gleufhoeden en regenjassen niet welkom zijn op zijn stadhuis.

Willems constateert dat kamerbreed wordt geoordeeld dat het BVD-optreden op gespannen voet staat met de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten en hij vraagt zich af wie nu uiteindelijk de interpretatie van artikel 8 vaststelt. Minister Dales riposteert uitdagend dat zij van geen van de andere fracties expliciete twijfels hoort, en inderdaad blijft het op dat moment rustig rond de corruptie-microfoon.

Ter gelegenheid van het jaarlijks debat over het verslag van de Vaste Commissie op 19 en 20 januari 1993 stelt CDA-kamerlid Krajenbrink de zaak opnieuw aan de orde door te vragen naar de criteria die de Dienst hanteert voor BVD-onderzoek naar corruptie, aantasting van integriteit en wat dies meer zij. Mevrouw Dales stelt andermaal dat het niet gaat over corruptie maar over integriteit van de overheid, en gaat vervolgens niet in op de criteria. Dit keer verduidelijkt VVD-woordvoerder Hans Dijkstal dat hij geen moeite heeft met BVD-bemoeienis op dit terrein vanuit het oogpunt van staatsveiligheid wanneer het gaat om een corrupte hoofdcommissaris, maar wel als een milieu-ambtenaar wordt omgekocht. Gezien de zijns inziens te ruime formulering van artikel 8 van de WIV pleit Dijkstal ervoor dat de BVD in intensief overleg met de CRI voor onderlinge afstemming zorgt. De minister verklaart hierop dat het inmiddels met het overleg tussen BVD en CRI wel goed zit, en dat de BVD niet zelf op onderzoek uit hoeft te gaan in de georganiseerde misdaad omdat de politie die kennis ter beschikking stelt. Dit strookt niet met informatie vanuit de BVD, waar wel degelijk aan actieve infiltratie in kringen van georganiseerde misdaad wordt gewerkt. Fractiespecialisten hebben echter tot dergelijke informatie geen toegang. Voor het kamerlid Willems is de zaak dan inmiddels helder: hij zegt blij te zijn met de nadere verduidelijking dat corruptie gezien wordt als een beleidsmatig probleem, en niet als de incidenten die uitdrukkelijk voor vervolging en opsporing in aanmerking komen. Ook in de Eerste Kamer legt de minister op 2 februari 1993 nog eens uit dat de BVD geen van corruptie verdachte personen schaduwet, maar slechts 'alerteert'. Men lijkt nu het resultaat af te wachten van het oriënterende BVD-onderzoek, dat nog wel twee of drie jaar kan duren, en is inmiddels overtuigd door het argument van de minister dat het hier per sé geen opsporingsonderzoek betreft.

DE BVD IN HET BUITENLAND

Een ander onderwerp waarover de volksvertegenwoordigers het afgelopen jaar spraken is de rol van de BVD op het internationale vlak. Vanuit de Dienst bekeken is die aandacht op zijn plaats: binnenlandse veiligheid wordt tegenwoordig in de praktijk zonder meer begrepen als Europese veiligheid.⁴ Met name het *senior management* heeft sinds de Golfcrisis de smaak te pakken en is steeds vaker op buitenlandse dienstreis.⁵ Ook trekken sinds eind 1991 twee liaison-officieren (in BVD-jargon Inlichtingenofficieren

Buitenlandse Relaties, IBR) voortdurend door Europa, terwijl een vaste man in Washington de relaties met de Amerikanen en andere daar aanwezige liaisons onderhoudt. Wegens gebleken succes zal dit systeem de komende tijd worden uitgebreid.

Binnen de Europese ambtelijke overleggen, met name in het Schengen-verband, staat de staatsveiligheid ook voortdurend op het menu. Het Schengen Informatie Systeem bijvoorbeeld, de centrale opsporingscomputer met terminals aan alle grenzen en op den duur ook in het binnenland, omvat een categorie subjecten die geregistreerd wordt in verband met de staatsveiligheid. De categorieën die elk land wil opnemen blijken nogal uiteen te lopen.⁶ Naar verluidt levert dit problemen op, omdat niet iedereen bereid is om alle (potentiële) Baskische nationalisten of alle Griekse dienstweigeraars in de gaten te houden. Nederland zou zelfs overwegen aan deze categorie maar helemaal geen bijdrage te leveren.⁷ Volgens de minister heeft de BVD zelf overigens geen directe toegang tot het SIS, maar moet men via de CRI werken.

De buitenlandse belangen en verplichtingen van de BVD c.q. van de Nederlandse staat hebben aanzienlijke consequenties voor de strategische keuzes van de Dienst. De minister maakte op 24 maart 1992 in de Kamer duidelijk dat het daarbij "niet uitsluitend (gaat) om landen waarmee wij een vriendschappelijke relatie onderhouden. Het beramen van aanslagen of staatsgrepen vanaf Nederlands grondgebied is tout court een bemoeienis." Voor een veiligheidsdienst die zich Europees oriënteert zal het ook geen verbazing wekken dat, volgens de memorie van toelichting bij de begroting voor 1993, bijzondere aandacht bestaat voor 'anti-Europese standpunten'. Volgens mevrouw Dales gaat het uitsluitend om nationalistische c.q. sterk anti-Europese uitingen en radicalisering van de politieke meningsvorming. Standpunten en activiteiten dus die een inbreuk kunnen vormen op de democratische rechtsorde of de staatsveiligheid. Organisaties die opkomen voor de rechten van vluchtelingen vallen daar niet automatisch onder. Ook de GPV, SGP en RPF, die zich vanwege hun verklaarde Eurosceptis ongemakkelijk begonnen te voelen, worden volgens de minister niet in de gaten gehouden.

DE OPHEFFING VAN DE IDB

Het was in 1992 met name de onvoorziene opheffing van de Inlichtingendienst Buitenland die de kamerleden nieuws-

gierig maakte naar de (nieuwe) rol van de BVD buiten Nederland. Eerst even wat achtergrondinformatie.

In 1970 werd bij gelegenheid van de reorganisatie van de Buitenlandse Inlichtingendienst (de huidige IDB) het politieke studie-bureau overgenomen door de BVD.⁸ Dit werd de Stafafdeling Buitenlandse Politiek, die via eigen kanalen (de Focus-nieuwsbrief bijvoorbeeld) informatie verspreidde over internationale ontwikkelingen, feiten en achtergronden. Het onderhouden van de steeds intensievere liaison-contacten met buitenlandse zusterdiensten kwam in de jaren tachtig voor rekening van het Kabinet Externe Betrekkingen. Sinds de reorganisatie begin negentiger jaren wordt het merendeel van de buitenlandse contacten door directie D5 (operationele informatievergaring) gedaan, hoewel de andere directoraten en met name D2 (democratische rechtsorde) in toenemende mate eigen rechtstreekse kanalen met het buitenland ontwikkelen.

Parlementariërs informeerden in de loop der jaren met enige regelmaat naar de precieze betrokkenheid van de BVD bij het buitenlandse inlichtingenwerk, maar kregen doorgaans oppervlakkige antwoorden. Minister Van Dijk vertelde op 6 november 1985 bij de behandeling van het wetsontwerp WIV in de Tweede Kamer dat de stafafdeling buitenland geen informatievergarende activiteiten in het buitenland ontplooid, maar gegevens uit open bronnen en afkomstig van buitenlandse zusterdiensten verwerkte. Op 1 december 1987 lichtte hij in de Eerste Kamer toe dat de BVD geen 'echte buitenlandafdeling' had: "De BVD heeft voor de eigen werkzaamheden behoefte aan achtergrondstudies, die worden verricht door een aantal eigen specialisten. Die studies worden dus verricht ten behoeve van het functioneren van de eigen dienst."

Op 14 maart 1991 wordt minister Dales al iets specifieker: "Er is operationele samenwerking tussen de diensten. (...) Diensten opereren echter nooit zelfstandig op elkaars grondgebied. (...) Indien nodig, verleent de dienst assistentie en vindt uitvoering plaats onder de verantwoordelijkheid van de bevoegdheid in het desbetreffende land."

Zoals gezegd maakte de aanstaande opheffing van de IDB extra nieuwsgierig. Premier Lubbers verklaarde tijdens het IDB-debat op 11 maart 1992 dat ook de BVD 'binnenslands' een rol zou kunnen spelen in het overnemen van taken. In het BVD-debat op 24 maart stelde PvdA-kamerlid Stoffelen enkele zeer specifieke vragen over omvang en aard van de samenwerking met buitenlandse diensten.

In een brief aan de vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer op 2 maart 1992 had minister Dales daar al enigszins duidelijkheid over verschaft. Hierin schrijft ze dat "informatie die met de dienst van een bevriende mogendheid worden uitgewisseld ook persoonsgegevens kan bevatten." Zo kunnen bijvoorbeeld uit het oogpunt van terrorismebestrijding gegevens van asielzoekers worden verstrekt aan bijvoorbeeld de Israëlische of Amerikaanse geheime dienst. Daarbij geldt de voorwaarde dat deze gegevens door de ontvangende dienst niet voor andere doeleinden mogen worden gebruikt.

De VVD vroeg bij monde van woordvoerder Hans Dijkstal op 19 januari 1993 of de zogenaamde offensieve activiteiten van de IDB, naar hij had begrepen ongeveer een vijfde van de IDB-taken, nu niet meer mogelijk zouden zijn. Was er toch niet een speciale dienst nodig? CDA-woordvoerder Krajenbrink sloot zich hierbij aan, maar de minister ging er nauwelijks op in en verwees naar de premier, die de IDB in zijn portefeuille heeft. Hoewel deze zoals gezegd al eerder aangaf dat de BVD wellicht enige binnenlandse taken van de IDB kon overnemen (hij doelde waarschijnlijk op analyse, want verder was de IDB formeel niet gericht op Nederland), geeft nauwkeurige lezing van de WIV aan dat er wel wat meer mogelijk is.

Artikel 8 lid 2 van de WIV geeft de BVD de taak om gegevens te verzamelen, onder meer omtrent organisaties en personen welke aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor andere gewichtige belangen van de staat. Er is echter geen bepaling opgenomen dat de BVD uitsluitend op Nederlands grondgebied mag opereren, en dit houdt logischerwijs in dat de BVD ook in het buitenland 'gegevens kan verzamelen', bijvoorbeeld over drugshandel, politiek geweld of spionage tegen Nederlandse bedrijven. Dit gaat verder dan uitsluitend het uitwisselen van gegevens met zusterdiensten, en hiermee zal een voortzetting van tenminste een deel van de IDB-operaties gewaarborgd zijn. Verhelderend is hier de memorie van toelichting bij het wijzigingsvoorstel van de WIV. Hierin is sprake van "het uitvoeren van noodzakelijke, internationaal georiënteerde, operationele werkzaamheden voor zover gerelateerd aan de veiligheid of andere gewichtige belangen van de staat door de BVD."

Een dergelijke verdere invulling van het activiteitenplaatje komt voor ingewijden niet onverwacht: de liaisons, maar ook andere BVD-operators kunnen in het buitenland operationeel werken, bijvoorbeeld informanten runnen (denk aan reizende zakenmensen en journalisten) zoals ook de CRI dat doet. De CRI levert bijvoor-

beeld undercover agenten voor *deals* met radioactief materiaal dat te koop wordt aangeboden in het buitenland. Het ligt voor de hand dat de BVD ook 'informatieposities' in deze en andere werkvelden gaat ontwikkelen.

Toch is er nog wel een probleem in het overdragen van IDB-taken aan de Veiligheidsdienst. Op 1 november 1990 vertelde minister Dales nog aan de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken dat in het nabije verleden met name door Nederlandse interventie was bewerkstelligd dat internationaal overleg tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten rechtstreeks tussen gelijkgerichte *counterparts* plaats heeft: op het binnenland gerichte veiligheidsdiensten werken met elkaar, en datzelfde geldt voor politiediensten en offensieve, op het buitenland gerichte inlichtingendiensten. Dit werd indertijd door de Nederlandse delegaties bepleit met het oog op de zuiverheid. Men dient zich dus af te vragen hoe de contacten met bijvoorbeeld de CIA, MI6 en de BND nu gerouteerd worden. Zit Nederland voortaan, als enige veiligheidsdienst, als het braafste jongetje tussen geheime diensten die spelen volgens de *big boy rules*?

DREIGINGSANALYSE

Een novum vormde in februari 1992 de presentatie van het rapport 'Ontwikkelingen op het gebied van de binnenlandse veiligheid', de eerste niet gerubriceerde dreigingsanalyse van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Het Parool opende op 19 februari met de kop 'BVD vreest bloedvergieten moslims' en zette daarmee de toon. Het rapport werd in de daarop volgende dagen scherp bekritiseerd door prominenten als minister d'Ancona en burgemeester Van Thijn. In de landelijke pers werd vastgesteld dat er tegenover tendentieuze formuleringen over minderheden nauwelijks aandacht was voor racisme en extreem-rechts geweld.⁹ In de Kamer kwamen onder meer CDA en Groen Links met kritiek op de onevenwichtigheid in het rapport. Mevrouw Scheltema-de Nie van D66 stelde vast dat niet altijd voorzichtig genoeg was geformuleerd in de dreigingsanalyse en hierdoor gevaar voor stigmatisering bestond. Wilbert Willems keurde de onevenwichtigheid af in een motie, maar hoewel D66 steun toezegde werd de motie later weer ingetrokken. Minister Dales weersprak de kritiek door te stellen dat met name rond het geweld tegen minderheden niet van een evenwaardige problematiek gesproken kan worden als bij de spanningen binnen de allochtone gemeenschap. Dat het

in oktober gepubliceerde jaarverslag van de BVD aanmerkelijk genuanceerder van toon was kan echter deels aan de reacties op de 'Ontwikkelingen'-nota worden toegeschreven.

PARLEMENTAIRE CONTROLE

De kwestie die de meeste parlementaire aandacht kreeg - voor het derde jaar op een rij - is de voortslepende discussie over de organisatie van de controle op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Sinds 1952 staat hierin de besloten Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (verder CIV) centraal, momenteel bestaande uit de fractievoorzitters van CDA, PvdA, VVD en D66. Deze coterie dient door de verschillende ministers op de hoogte te worden gehouden van alle politiek belangrijke en gevoelige kwesties. Hoewel de CIV tegenwoordig vaker dan in het verleden bijeen komt en naar men zelf beweert dieper op de zaken ingaat, zijn de meeste fractiespecialisten op dit vakgebied van mening dat men te weinig tijd, kennis en mogelijkheden heeft om een werkelijk effectieve controle uit te oefenen. Daarom is gesuggereerd dat de CIV uitgebreid zou kunnen worden met deskundige fractiegenoten.

27

Een andere geopperde mogelijkheid is het instellen van een externe controle- of toezichtscommissie, bestaande uit deskundige niet-parlementariërs, die inspecties uitvoeren en aan de regering en de Kamer verslag uitbrengen. In sommige andere landen, zoals Canada en Australië, zijn hiermee goede ervaringen opgedaan.

Op de achtergrond van deze discussies spelen tal van al dan niet uitgesproken overwegingen en belangen mee: de woordvoerders tijdens de BVD-debatten kunnen hun fractievoorzitters niet afvalen, maar ze stuiten wel op een eensgezind naar buiten tredende CIV die in de regel het regeringsstandpunt ondersteunt. Daarnaast geven de ministers op de meer gevoelige vragen alleen antwoord tegenover de CIV, zodat de rest van het parlement onwetend blijft. Het moet voor een fractiespecialist bepaald onprettig zijn schaduwgevechten te voeren op basis van onvolledige en oncontroleerbare informatie, terwijl je voorzitter achter de schermen in een soort bovenpartijdig seniorenconvent de beslissingen neemt. Belangrijk is verder dat verschillende woordvoerders zich benauwd tonen voor het instellen van een onafhankelijke controlecommissie, want die kan (in de woorden van D66-woordvoester Olga Scheltema) "alle richtingen opgaan die zij wil opgaan".

Het vierde bedrijf in deze rituele dans voor zes heren en twee dames wordt geopend door PvdA-fractiespecialist Piet Stoffelen, een wijze nestor met 22 jaar kamerervaring die in 1991 voorstelt om de CIV uit te breiden: alle democratische fracties (d.w.z. alle behalve de CD) zouden middels de fractievoorzitter vertegenwoordigd moeten worden, en de grotere partijen zouden een tweede deskundige persoon moeten kunnen afvaardigen. De voorzitter van de CIV, CDA-fractieleider Brinkman, en de minister gaven te kennen hier niet veel voor te voelen. De VVD pleitte bij monde van haar door de wol geverfde deskundige Hans Dijkstal voor een kleine commissie van toezicht, bestaande uit niet-parlementaire deskundigen. Groen-Linkser Wilbert Willems, evenzeer *nourri dans le sérail*, voelde meer voor het ombouwen van de besloten CIV tot een reguliere commissie die alle beleidsmatige zaken in het openbaar bespreekt en voor vertrouwelijke kwesties alsnog in conclaaf kan gaan.

Bij het BVD-debat in maart 1992 herhaalde Dijkstal zijn pleidooi voor een kleine commissie van toezicht met een nauw omschreven taak. CDA-woordvoerder Krajenbrink ziet echter niet in wat zoiets kan toevoegen aan de CIV, en Willems spreekt van "weer een nieuwe doofpotcommissie"; het gaat hem er juist om "te voorkomen dat er dingen verkeerd gaan". Ook mevrouw Scheltema voelde er niets voor "een commissie van onafhankelijken als controle- of toezichtsinstantie tussen de BVD en het parlement te schuiven", want "zo'n commissie wordt ook zo gemakkelijk een staatje in de staat". Personele uitbreiding van de besloten vaste commissie zou naar de mening van D66 wel nuttig zijn, en eventueel zou in voorkomende gevallen op ad hoc-basis aan externe deskundigen gevraagd kunnen worden een onderzoek in te stellen. Dijkstal attaqueert zijn D66-collega scherp en verdedigt zijn voorstel door te beklemtonen dat een inspectie-formule met toezichthoudende taken op veel andere terreinen heel gebruikelijk en niet problematisch is.¹⁰

Ook Stoffelen herhaalt zijn betoog van het voorafgaande jaar voor uitbreiding van de CIV. Daarnaast bepleit hij de instelling van een onafhankelijke commissie van toezicht, door de Kamer benoemd, met bevoegdheden voor onderzoek. De taakstelling van deze commissie zou in eerste instantie een bepaald aandachtsgebied kunnen omvatten, bijvoorbeeld het functioneren van de Plaatselijke Inlichtingendiensten. Stoffelen licht toe dat de PvdA de voorkeur zou geven aan een permanente commissie van toezicht, maar hij constateert een allergie bij anderen en probeert een haalbare optie te vinden. Hij ziet af van het indienen van een motie, omdat de

Kamer zelf de parlementaire controle moet regelen en zij zichzelf dus niet per motie moet toespreken.

CIV-voorzitter Brinkman houdt vast aan zijn bezwaren tegen een uitbreiding van zijn commissie, want meer mensen zorgt voor een moeilijker agenda-planning: "Het kenmerk van deze commissie is juist dat het vaak om operationele kwesties gaat, waarbij de regering er aanstonds behoefte aan heeft om een element van parlementaire controle in het geding te brengen". Daarnaast wordt volgens hem het risico van het uitlekken van gegevens groter. Brinkman vindt het ook van belang dat de fractievoorzitters dit werk zelf doen en het niet kunnen delegeren. Tenslotte veronderstelt hij dat de bereidheid van de regering om inlichtingen te geven zou kunnen afnemen naarmate het gezelschap groter wordt. Een commissie van toezicht ziet de CIV-voorzitter al evenmin zitten. Dijkstal constateert dat een gesprek met de CIV over uitbreiding niet langer zinvol is na deze duidelijke standpuntbepaling.

Kamerlid Schutte van het Gereformeerd Politiek Verbond stelt vast dat hij de argumentatie van zijn collega Brinkman eerder uit de mond van een minister had verwacht. Hij wijst hem er op dat hij namens de Kamer lid is van de CIV, en dus niet namens de regering moet spreken. Stoffelen geeft het niet zo gauw op en vraagt Brinkman naar randvoorwaarden die hij ziet voor eventuele uitbreiding van de parlementaire controle. Brinkman zegt een schriftelijke verduidelijking toe.

Het debat sleept zich voort en Willems gaat over tot het indienen van een motie, waarin de Kamer vraagt om de CIV om te vormen tot een commissie die over beleidskwesties in het openbaar vergadert. Deze motie zal tenslotte worden verworpen, met alleen de stemmen van Groen Links voor. Dijkstal dient eveneens een motie in, waarin de Kamer de regering in overweging geeft een commissie van toezicht in te stellen die jaarlijks aan de regering en aan het parlement rapporteert. Brinkman heeft echter inmiddels een schriftelijke standpuntbepaling van het CIV toegezegd, dus de motie-Dijkstal wordt aangehouden.

DE CIV

Op 27 oktober 1992 stuurt de CIV een brief aan de Tweede Kamer waarin summier de geschiedenis en de werkwijze van de Commissie uiteen worden gezet. Zonder noemenswaardige inhoudelijke argumentatie wordt geconcludeerd dat de bestaande situatie de voorkeur heeft. De expliciete vraag van Stoffelen

wordt feitelijk genegeerd en de door Dijkstal voorgestelde commissie van toezicht wordt in het geheel niet aangeroerd.

Bij het eerstvolgende BVD-debat in januari 1993 verklaart Dijkstal te zijn overtuigd door de argumenten van de Commissie om deze niet verder uit te breiden. Wel voegt hij zijn motie over de commissie van toezicht weer toe aan de agenda. Hierna herhaalt zich in grote lijnen het debat van de voorgaande twee jaar. Krajenbrink laat weten dat het CDA nog altijd geen behoefte heeft aan wijziging van de CIV-structuur. Scheltema geeft aan enige uitbreiding van de CIV de voorkeur, maar D66 kan ook instemmen met een incidentele onderzoekscommissie.

Willems stelt vast dat de fracties om verandering vragen, maar dat de fractievoorzitters in de CIV elke verandering afwijzen. Hij heeft nog altijd bedenkingen tegen een club van deskundigen die door het parlement zou worden aangesteld als commissie van toezicht, maar wanneer de regering zo'n club zou instellen zouden de bezwaren grotendeels wegvallen omdat dan niet de schijn zou worden gewekt dat het parlement taken uit handen geeft.

De oktober-brief waarin de CIV feitelijk de in de Kamer levende verlangens terzijde schuift, lijkt nog even politieke spanningen te weeg te brengen. Hoe kunnen de fractieleiders unaniem iets afwijzen wat hun fracties even unaniem voorstaan? Stoffelen bedenkt een formule: de CIV is in de bewuste brief niet ingegaan op de suggestie voor uitbreiding, maar heeft slechts een voorkeur uitgesproken voor een beperkte samenstelling. Daarom kan het CIV-standpunt unaniem ondersteund worden door alle vier de fractievoorzitters, terwijl die van de PvdA in ieder geval Stoffelen's voorstel steunt. Brinkman levert ook een bijdrage om de schijnbaar dubbelhartige positie van PvdA-fractievoorzitter Wöltgens te verklaren: "Dit kan in onze manier van werken. De fractievoorzitter van een fractie is in zekere zin een ander dan een lid van onze commissie, hoewel als fractievoorzitter erin gezet. Daar functioneert hij toch primair als lid van de commissie."

Vervolgens wordt er hoofdzakelijk nog over de wenselijkheid en parlementaire haalbaarheid van een commissie van toezicht gesproken. Brinkman benadrukt nogmaals zijn ernstige bedenkingen tegen een onafhankelijke commissie en pleit voor ad hoc oplossingen. Dijkstal ziet drie terreinen waarop een commissie van deskundigen onderzoek zou kunnen doen: houdt de BVD zich aan de wet, met name aan de taakstelling in artikel 8 WIV; houden BVD- en PID-ambtenaren zich aan hun bevoegdheden; en hoe verloopt

de samenwerking met de CRI, de MID etc., kortom de competentieproblemen.

Scheltema en Dijkstal doen een reprise van hun discussie van het jaar daarvoor, waarbij Scheltema waarschuwt voor een inspectie met vergaande bevoegdheden die zélf buiten iedere verantwoordelijkheid zou vallen. Dijkstal kan haar vervolgens uitleggen dat onafhankelijke inspecties in Nederland niet bestaan, omdat die uiteindelijk allemaal onder de uitvoerende macht vallen, maar dat ze wel een relatieve autonomie hebben. D66 en het CDA houden echter vast aan hun verzet tegen een permanente controlecommissie, waarbij Krajenbrink poneert dat het instellen van een dergelijke commissie buiten de CIV om een impliciete motie van wantrouwen zou betekenen.

Stoffelen rondt af door te concluderen dat PvdA, VVD en D66, met elkaar een kamermeerderheid, het eens kunnen worden over een commissie van toezicht ingesteld door de Kamer die incidenteel onderzoek doet. Hij stelt dat de CIV uit dit politieke feit consequenties moet trekken en verwacht snel een reactie. Speciale bevoegdheden om onder ede te horen en dergelijke zouden overigens volgens hem niet nodig zijn.

Dijkstal besluit zijn motie aan te passen: de Kamer "spreekt de wenselijkheid uit van de instelling van een commissie van toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, die jaarlijks verslag doet van haar bevindingen". Het merkwaardige is dat in deze formulering geen ad hoc-karakter ligt besloten. Eerder het tegendeel: de jaarlijkse rapportage wijst juist op een structurele werkwijze. Het kan dan ook nauwelijks verbazing wekken wanneer de motie later wordt verworpen, met alleen de VVD, Groen Links en de RPF voor. Zonder de steun van de PvdA is een meerderheid onmogelijk.

Dit is de stand in de lente van 1993. Het lijkt het meest waarschijnlijk dat in de praktijk de bestaande situatie wordt voortgezet. Er functioneren op dit moment immers al twee ad hoc BVD-commissies, te weten de commissie van historici die de geschiedenis van de dienst bestudeert en het driemanschap Zoutendijk, De Ruiter en Miedema dat namens de CIV toezicht houdt op de vernietiging van de BVD-archieven. Mogelijk komt er nog een derde 'commissie van goede diensten' bij, die de gang van zaken bij de omvorming van de Plaatselijke Inlichtingendiensten naar Regionale Inlichtingendiensten gaat begeleiden. Niet precies de onafhankelijke controle die je je voorstelt om geheime diensten op het rechte pad te houden.

Daarnaast zal de onvrede met het functioneren van de CIV er mogelijk op den duur (na een periode van nieuwe opschuddingen) toch toe leiden dat er werkelijke druk op de fractieleiders komt. Vanuit de regering bekeken is de huidige constructie zeer aantrekkelijk: de ministers kunnen een goed deel van de kritiek op hun beleid afleiden naar de prominenten van de Kamer zelf, die ervan wisten en mede verantwoording dragen. Zoiets zou allicht op meer beleidsterreinen uitkomst bieden.

ONVREDE MET FUNCTIONEREN CIV

Dat de onvrede met het functioneren van de CIV een steeds terugkerende factor is blijkt elk jaar weer. Drie tamelijk willekeurige voorbeelden uit 1992:

* De afhandeling van de opschudding rond de AD-artikelen.¹¹ Stoffelen en anderen spraken hun ergernis uit over de reactie van de CIV. Uit het verslag van Brinkman komt naar voren dat men ook in dit geval op het woord van de minister is afgegaan, dat er niets aan de hand was. De vraag mag evenwel niet zijn of de minister geloofwaardig is, maar hoe los van haar persoon de waarheid te achterhalen is. De Kamer controleert niet, de Kamer hoort de minister aan en bedenkt dan of haar verhaal plausibel is.

Dat zou op tal van andere beleidsterreinen misschien acceptabel zijn omdat daar geldt dat wat werkelijk mis gaat, toch wel boven water komt. Wanneer productieprocessen zich vrijwel geheel aan het publieke oog onttrekken en de schadelijke afvalprodukten of bijwerkingen in de regel ook verborgen blijven, is dat een goede reden om controle daadwerkelijk uit te (doen) voeren, door in het bedrijf en bij de klanten te gaan inspecteren voordat het tot ernstige ongevallen komt. Het is ontoereikend af te gaan op de geruststellende woorden van de enige aandeelhouder, die zelf vertrouwt op de integriteit van de directeur van het bedrijf.

* De afhandeling door de CIV van wat in de wandeling de Gladio-affaire wordt genoemd. Stoffelen vroeg nogmaals naar het toegezegde onderzoek van de CIV naar particuliere financiering van het clandestiene netwerk en naar de algehele afwikkeling van de zaak. Brinkman verklaarde hierop kortweg dat er bevredigend is gerapporteerd en dat de CIV recentelijk heeft ingestemd met een verdere afslanking van Gladio. Elke toelichting blijft achterwege.

* Een bijzonder goede illustratie van het tekortschietende controlerende vermogen van de CIV - als er überhaupt van controle mag worden gesproken wanneer men voornamelijk op verklaringen van

de politiek verantwoordelijken aangaat - is het toezicht op de militaire inlichtingendiensten. Tijdens het debat in januari 1993 stelden zowel het CDA als D66 tamelijk gedetailleerde vragen over de bemoeienissen van de CIV met de MID. Verder concludeerde Stoffelen ronduit: "Al vele jaren onttrekt zich aan onze beoordeling en waarneming of de MID door de vaste commissie wordt gecontroleerd. (...) Wat de MID feitelijk doet, weten wij niet." Hierop volgde ook van hem een reeks concrete vragen aan de CIV: hoe vaak heeft men zich hiermee de afgelopen twee jaar beziggehouden? Hoe controleert men de MID? etc. Brinkman reageert hier op met de mededeling dat er "een aantal praktische maatregelen in de maak (is) voor gesprekken met de minister van Defensie over de verschillende militaire inlichtingendiensten. Ik moet in den beginne wel wat as op het hoofd strooien door mee te delen, dat ik nog niet in detail kan antwoorden op de vragen die collega Stoffelen heeft gesteld."

Een jaar eerder, in maart 1992 vertelde Brinkman de Kamer: "Met de minister van Defensie hebben wij sinds 1989 wat minder contact. Dat staat op de rol, omdat wij nog wachten op een initiatief van de minister van Defensie en van onze commissie. Wij proberen een en ander bij elkaar te brengen, omdat er een bepaald reorganisatieproces gaande is. Ik moet toegeven, dat wij onze aandacht vooralsnog op andere punten hebben gericht." We letten even vijf jaar niet op omdat we op een initiatief van onszelf wachten, en omdat er daar een reorganisatie bezig is. Dit terwijl bij de BVD de reorganisatie van '90-'91 (terecht) aanleiding voor de CIV was om zich er 'diepgaand mee te bemoeien'.

ONTOEREIKENDE CONTROLE

Het parlementaire controle-debat lijkt door zijn omvang tamelijk degelijk. In feite gaat het er echter niet zozeer over hoe de inlichtingen- en veiligheidsdiensten het meest effectief en democratisch gecontroleerd kunnen worden, maar hoe dat in de bestaande parlementaire machtsverhoudingen en tradities kan worden ingepast zonder ernstige aanvaringen met de minister of de CIV, en zonder het gevoel voor eigenwaarde van de volksvertegenwoordigers aan te tasten. Dat het niet om de inhoud gaat blijkt bijvoorbeeld al uit het gegeven dat vrijwel niet is gesproken over de keuze of de diensten onder toezicht moeten komen - *real-time* bemoeienis van de controleurs - of dat er controle achteraf plaats moet vinden - *review* aan de hand van toegang tot de stukken en

interviews met betrokkenen. In de huidige situatie controleren de (mede)beleidmakers, de fractievoorzitters die nadrukkelijk worden betrokken in beslissingen over gevoelige kwesties zichzelf. Deze wezenlijke zwakheid uit democratisch oogpunt lijkt nog niet te zijn onderkend.

De laatste wijze observatie is van Piet Stoffelen: "Wij hopen dat de Kamer bereid is te werken aan de verdere verbetering van de controle. Per slot van rekening is het nog steeds waar dat ieder parlement even machtig is als het zelf wil."

noten

- 1 Met "politieke inlichtingen- en veiligheidsdiensten" worden hier de BVD en de PID's (de laatste in ombouw tot Regionale Inlichtingendiensten) bedoeld. Voor de statistici: de BVD-begroting voor 1992 bedroeg bij benadering f 61.162.000,- (f 45.541.000 personeel, f 11.759.000 materieel, f 3.862.000 geheime uitgaven). Voor 1993 was f 65.205.000,- (f 44.538.000 personeel, f 16.596.000 materieel, f 4.071.000 'geheime uitgaven') geboekt.
De post 'geheime uitgaven' is niet nader gespecificeerd omdat hieruit volgens de minister een direct verband met de operationele activiteiten zou kunnen worden gelegd.
De BVD boekt overigens jaarlijks ook ruim een ton inkomsten, voornamelijk uit de inruil van dienstauto's. In verband met de verhuizing van de Dienst naar de nieuwbouw aan de Dr. Van der Stamstraat in Leidschendam (gepland op 1 oktober 1993) is de begroting voor 1993 met ongeveer 4,5 miljoen verhoogd.
- 2 Of het zou de vraag van Dijkstal tijdens het debat van 14 maart 1991 over de rol van de Dienst op dit gebied in het buitenland moeten zijn. Mevrouw Dales antwoordt hierop dat het verschil tussen binnen- en buitenland steeds meer wegvalt.
- 3 Hier doorheen speelt de vraag naar de rol van de Dienst in het onderzoek naar georganiseerde misdaad. Talrijke problemen liggen hier op de loer, want dit werkveld wijkt sterk af van de traditionele BVD-aandachtsgebieden.
De risico's voor agenten of undercover BVD-personeel zijn bijvoorbeeld veel groter dan bij infiltratie in activistische kringen, en de 'kuisheidstest' (het plegen van strafbare feiten om de 'betrouwbaarheid' te bewijzen) kan ook een ander karakter krijgen dan het ingooien van ruiten.

Anders dan de Sovjetunie wisselt een misdaadkartel geen spionnen uit, en naar verluidt heeft de BVD dan ook moeite met het vinden van vrijwilligers. Competentieconflicten met de politie en bijzondere opsporingsdiensten zijn eveneens moeilijk te vermijden. Bij het onderzoeken van corruptie binnen de ambtenarij komt daar nog de unieke omstandigheid bij dat de BVD een bepaalde populatie tegelijk als object van onderzoek en als vitale bron van informatie heeft (denk aan de ambtenaren op sleutelposities: vreemdelingenzaken, bestuurlijke topfuncties etc.).

35

- 4 Uit het buitenland worden soortgelijke geluiden vernomen. Vgl. bijvoorbeeld het afscheidsinterview van de chef van de Franse geheime dienst Claude Silberzahn: "L'Europe du renseignement se construit. Beaucoup plus vite même que l'Europe de la politique étrangère commune, en ce qui concerne le contre-espionnage et le contre-terrorisme" (Le Monde 31-III-1993). Aan de andere kant gelooft bijna niemand dat het nog in deze eeuw tot een werkelijke samensmelting van geheime diensten in de Europese landen zal komen.
- 5 Volgens eigen zeggen heeft de BVD overigens met de ingrijpende reorganisatie van 1990-1991 in het buitenland veel belangstelling gewekt. Overal worden veiligheidsdiensten geconfronteerd met de noodzaak de organisatie en werkwijze aan te passen aan de eisen van de tijd tengevolge van het wegvallen van de Oost-West-tegenstelling, het verval van binnenlandse communistische bewegingen en het ontstaan van nieuwe aandachtsvelden als proliferatie en bescherming van kwetsbare infrastructuur zoals computernetwerken. Ook de vraag naar meer openheid vanuit bevolking en parlement, de doorwerking van moderne opvattingen over management en efficiency en het inkrimpen van budgetten en staf laten de meeste diensten niet onberoerd. In Nederland, waar Docters en de minister van Binnenlandse Zaken relatief vroeg waren met het introduceren van een nieuwe benadering, is inmiddels ervaring opgedaan met het 'kantelen van een organisatie', het doctrinair omscholen van medewerkers en het werken in kleine projectteams onder tijdsdruk. Daarnaast is men volgens de minister in het buitenland nieuwsgierig naar de oorzaken van de betrekkelijke rust in Nederland wat betreft extreem-rechts geweld.
- 6 Ik schreef eerder over deze problematiek in 'Veiligheidsdiensten in verandering', in: A.E. van Almelo en P.G. Wiewel (red.), Politiezorg in de jaren '90. Gouda Quint / Kluwer: Arnhem / Antwerpen 1991, pp. 123 e.v.
- 7 Tijdens het kamerdebat van 20 januari 1993 benadrukte mevrouw Dales echter het belang van samenwerking van veilig-

heidsdiensten vanwege het slechten van de grensbarrières, wat tot gevolg heeft "dat het beleid van partnerlanden wordt geïmporteerd".

- 8 Deze nog nauwelijks beschreven periode is interessant in het licht van de gebeurtenissen rond de opheffing van de IDB in 1991-1992. Ook in 1969 werd de BID met liquidatie bedreigd: directe aanleiding was de plotselinge dood van Venekamp, maar daarnaast had Minister-President De Jong (een oud-marineman) uit militaire hoek signalen ontvangen dat de BID zich op amateuristische wijze met weinig zinvolle maar soms wel riskante operaties bezighield. De Jong droeg de coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten vice-admiraal b.d. Henk Bos op om de zaak op te doeken en de leiding van HBID dr. Theo Crul over te nemen. De Jong had in mei al tot liquidatie besloten, maar lichtte pas eind oktober de Vaste Commissie in. Crul werd op 15 december 1969 van de ene dag op de andere uit zijn kantoor verbannen en in afwachting van wachtgeld op een kamertje bij AZ geparkeerd.
Hij verzette zich heftig tegen de opheffing en het daaruit voortvloeiende overdragen van taken aan de BVD en pleitte voor een reorganisatie naar het voorbeeld van MI6 en de BND, onder meer met als argument dat de aard van offensief inlichtingenwerk sterk afwijkt van wat de BVD doet en ook in het buitenland altijd gescheiden is. De BID ging in januari 1971 (voor korte tijd) over naar het departement van Defensie en Crul sleet met een gulle uitkering zijn laatste jaren in het hoger onderwijs. De BID, ontstaan van zijn analytische 'studiebureau', concentreerde zich nog meer dan voorheen op clandestiene collectie van informatie.
- 9 Ik ben elders nader ingegaan op de rol van veiligheidsdiensten met betrekking tot migratie en de integratie van minderheden: 'De BVD doet overal aan mee', in: Lex van Almelo et al. (red.) *Crimineel Jaarboek Coornhert Liga 1993*, Uitgeverij Papieren Tijger: Breda 1993, pp. 230-239.
- 10 Mevrouw Scheltema-de Nie lijkt herhaaldelijk de plank mis te slaan, gebruikt verkeerde termen en benamingen voor allerlei diensten en maakt in het algemeen de indruk weinig kaas te hebben gegeten van staatsrecht en van de onderhavige materie. Dit terwijl D66 goede juristen in huis heeft en ook bijvoorbeeld de eerder aangehaalde woordvoerder voor Binnenlandse Zaken in de Eerste Kamer, voormalig politiechef Staal, blijk geeft van doordachte opvattingen over de veiligheidsproblematiek. In de vier jaar dat schrijver dezes de BVD-kamerdebatten van nabij volgt is hem meermalen opgevallen dat andere kamerleden mevrouw Scheltema als gesprekspartner op dit terrein nauwelijks serieus nemen.

- 11 Verslaggever Michel Thomassen publiceerde op 3 maart 1992 op de voorpagina van het Algemeen Dagblad een opzienbarend artikel over wantrouwen en afgunst die de sfeer binnen de BVD verzieken. De projectgroep Rechts Extremisme zou ernstig verontwaardigd zijn over de dan net uitgebrachte dreigingsanalyse; telefoongesprekken van personeel zou worden afgeluisterd en de verhoudingen tussen de BVD en de CRI, de douanerecherche, FIOD en diverse politiekorpsen zou danig verstoord zijn.

Annelies Borsboom

De jacht op de RARA

Het linkse politieke leven is zozeer doordrongen van de mogelijke aanwezigheid van informanten en infiltranten, dat veel activisten er als vanzelfsprekend vanuit gaan dat zijzelf of hun ontmoetingsplaatsen onder voortdurende observatie staan. Dat is natuurlijk lang niet altijd terecht, het zou de BVD veel te veel geld en arbeidsuren kosten om iedereen die progressief-christelijk, milieubewust, autonoom of anderszins radicaal beweegt onophoudelijk te volgen. Veel interessante informatie zou dat ook niet opleveren. Voor de jacht op de RARA lijken echter kosten noch moeite gespaard te worden. Het opsporingsteam dat na de explosies bij Kosto en Binnenlandse Zaken werd samengesteld had de beschikking over een buitengewoon hoog budget, geavanceerde technische hulpmiddelen en goed ingevoerd, hoog gemotiveerd personeel. Dat leidde tot scheve ogen bij andere politieteam, en leek bovendien wat *overdone* na de zelfverzekerde uitspraak van Docters van Leeuwen op de persconferentie direct na de aanslagen: hij kende immers de daders, hij wist precies waar hij ze moest zoeken.

Wat moest dat team dan nog? Uit een publikatie in het Algemeen Politieblad¹ is enigszins af te leiden waar het bommenteam zich mee onledig hield: de hele radicale scene is weer eens in kaart gebracht, dit maal in een geautomatiseerd bestand. De nieuwe Octopus-software van het pakket misdaadanalyse, het moderne wapen in de strijd tegen de georganiseerde misdaad, is eerst uitgetest op mensen die als RARA-verdachte in aanmerking kwamen. Daar bleef het niet bij. Zeker in de eerste maanden na de aanslagen was er sprake van een grootschalig opsporingsonderzoek, waarbij bijvoorbeeld alle leden van een visvereniging werden ondervraagd over hun waarnemingen in en op het water rond Groot Schermer.

VERDACHT, MAAR GEEN VERDACHTE

Toch was die strafrechtelijke opsporing maar een klein onderdeel van het hele circus. Ook andere wegen werden ingeslagen. Het kan zijn dat het zelfvertrouwen van het Kosto-team zodanig gereduceerd was dat arrestatie en veroordeling door een rechter ondertussen onbereikbare doelen leken. Dat mocht de pret niet drukken. Met een obsessieve verbetering trachten de diverse overheidsdienaren de terroristen uit hun schuurtje te roken.

Maar wie zijn dan toch die terro's? Weet Docters van Leeuwen werkelijk wie het gedaan hebben?

Dat is niet de juiste vraag. Omdat het er niet toe doet wat het antwoord is. Inmiddels is het Hoofd-BVD namelijk de enige persoon in Nederland die ongecontroleerd, ongestraft & onbeschaamd publiekelijk mensen mag beschuldigen. In een onberispelijk vragen antwoordspel met welke journalist dan ook kan de zwaarlijvige ambtenaar de meest grove insinuaties en aanklachten doen. Hij doet dat in het openbaar weliswaar niet met naam, maar wel met toenaam. Docters is ervan overtuigd dat de aanslagen van 1991 gepleegd zijn door diegenen die ooit een hoeveelheid Makro-vestigingen lieten afbranden. De mensen die daarvoor in 1988 gearresteerd werden zijn tot woede en frustratie van politie en BVD - op René R. na - bijna direct weer vrijgelaten.

Kennelijk probeert de BVD buiten het strafrecht om enkele problemen op te lossen. Dat is treurig, want het strafrecht omschrijft tenminste nog, anders dan de wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, wie als verdachte is aan te merken en kent de verdachte bovendien een aantal rechten toe. De BVD hanteert een wezenlijk andere gedachtengang: verdachte is diegene die zich -

in de ogen van de Dienst - verdacht gedraagt. Docters van Leeuwen weet dat voor de camera keurig verwoordt. Buiten het zicht van de camera's gaat het er ruiger aan toe.

AANLEIDING GEVEN

Om te bepalen wie tot de categorie verdachten behoren gebruikt de BVD nog steeds het eerlijke handwerk: openbare bronnen en de benadering. Tientallen keren al zijn dergelijke benaderingen beschreven, op tape opgenomen en zelfs gefilmd. *No big deal*, zo lijkt het, en journalisten komen er nauwelijks meer voor achter hun bureau vandaan. De BVD mag informeren, mag burgers vragen om hun medewerking, die burgers zijn daartegenover niet verplicht tot het leveren van een bijdrage. Daar is geen speld tussen te krijgen. Toch kunnen mensen danig van slag raken van een eenvoudige benadering, ook de mensen die de geheim agent meteen de deur uitwerken.

41

Voordat de Dienst mensen om medewerking verzoekt is al een en ander aan voorwerk gedaan. Het is met name dit besef dat de meeste problemen oplevert. Allerlei vragen dringen zich op. Hoe lang is de Dienst al bezig om mij te volgen? Waar en bij wie zijn ze langsgeweest voor informatie? Bij mijn burea? Mijn werkgever? Mijn sportvereniging? Welke registers en administraties zijn gelicht? Maar mensen kunnen ook aan zichzelf gaan twijfelen: heb ik soms aanleiding gegeven? Hoe komt het dat de BVD bij mij uitkwam? Kan ik iets doen of laten om te voorkomen dat de BVD nog ooit bij mij terecht komt? Wat ooit een privé-leven was is aangetaast, bezoedeld door agenten van de BVD.

KONFRONTATIE

Lia, redactrice van het links-radical maandblad Konfrontatie kreeg 11 maart 1992 bezoek van de BVD, kort nadat een artikel van haar hand over de reacties van de pers op de RARAbommen bij Kosto en Binnenlandse Zaken was verschenen. Vantevoren had ze zich al afgevraagd of het wel verstandig was onder haar eigen naam over de RARA te publiceren. Het artikel zou per slot van rekening verschijnen in het maandblad dat ooit een *zelfinterview* met RARA afdruckte. Omdat zelfcensuur geen aantrekkelijk perspectief was, besloot zij het artikel gewoon te ondertekenen. Voor de BVD was dat aanleiding buitendienstmedewerker Van Erp bij Lia langs te sturen.

Agent Van Erp belt aan en informeert eerst beleefd of hij de juiste voor zich heeft.

- "Ik heb uw artikel gelezen in Konfrontatie en zou daarover graag eens met u van mening wisselen."

- "Maar wie bent u dan?"

- "Ik werk voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst, en in het kader van een meer open beleid gaan wij wat meer naar de mensen toe. U wordt niet verdacht, maar u bent een van de weinigen die zich duidelijk heeft uitgesproken en daar wil ik graag over praten."

Lia legt uit dat zij bedenktijd nodig heeft. Van Erp dringt aan: "Kunt U op korte termijn antwoorden? Ik ben morgen ook nog in Den Bosch."

De BVD-er toont zich teleurgesteld als Lia een dag later telefonisch laat weten van medewerking af te zien: "Het is voor ons moeilijk mensen te vinden die direct met ons van mening willen wisselen en wij hadden gehoopt dat jij daartoe bereid zou zijn, omdat jij zo duidelijk je mening te kennen gegeven hebt." Als Lia hem bij wijze van tegenverzoek vraagt om medewerking aan een interview over de nieuwe werkwijze van de BVD zegt Van Erp bereid te zijn dat met 'de mensen hier' te bespreken. In het jaar dat volgt verneemt de redactie van Konfrontatie echter niets meer van de BVD.

Lia dient bij de Ombudsman een klacht in over de werkwijze van de BVD. Het feit dat de Dienst de pers benadert is haar belangrijkste bezwaar. "Daar gaat wel degelijk een intimiderende werking van uit: je schrijft iets en de BVD wordt op je afgestuurd. Dan ga je toch nadenken of je dat nog een keer doet. Dat leidt niet alleen tot zelfcensuur, de krant of het tijdschrift waar je voor werkt kan ook eieren voor zijn geld kiezen, geen gezeur willen. Op die manier beïnvloedt de BVD wat er geschreven wordt, en tast het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting aan."

RARA-ZEGELTJE

Sinds enige tijd is bekend dat BVD-dossiers - als er vijf jaar geen nieuws is - worden afgesloten. Dat geldt echter niet voor alle dossiers: er zouden ook persoonsdossiers bestaan die 'voor eeuwig open' blijven, omdat ze een RARA-zegeltje hebben. Eenmaal onder de aandacht in het kader van een RARA-onderzoek blijft de verdachte-die-geen-verdachte-is voor altijd besmet.

Maar wanneer krijgt iemand nou zo'n RARA-oortje aan zijn dossier gevouwen? Gebeurt dat al met het dossier van Lia, die in haar artikel opmerkt dat de reguliere pers weigert in te zien dat de

bommen van RARA een reactie zijn op 'een extreem en gevaarlijk asielbeleid'? En komen medewerkers van de Amsterdamse vluchtelingenorganisatie die zich niet stante pede distantieerde van de bom bij Kosto ook automatisch in die sectie terecht? Het lijkt er wel op, getuige de ervaringen van R.S. die telefonisch contact opnam met het ASKV en daardoor haar baan verloor.²

Een van de mensen die kennelijk nog steeds met zo'n RARA-zegel rondloopt is Annemiek - ondanks het feit dat het strafrechtelijk onderzoek naar haar betrokkenheid bij de MAKRO-branden al lang is afgesloten. Annemiek was in 1988 een van de acht mensen die gearresteerd werden in verband met de RARA, de arrestaties waarover de politie zo triomfantelijk opmerkte dat daarmee de RARA uit de anonimiteit was gehaald.

Tijdens haar detentie werd Annemiek indringend ondervraagd door een agent die alleen te identificeren was met zijn nummer: L07. Deze L07 gedroeg zich tijdens de verhoren uiterst beledigend en racistisch tegenover Annemiek. Waarschijnlijk is dat ook de reden waarom L07 vroegtijdig van het verhoor is 'afgehaald'. Uiteindelijk is Annemiek niet verder vervolgd en bovendien heeft zij een schadevergoeding ontvangen voor de tien dagen dat zij vastzat. Met name aan L07 heeft ze zeer slechte herinneringen.

Zij was dan ook verbijsterd toen zij vier jaar later 's avonds de straat inreed en diezelfde L07 in haar portiek zag staan. Ze begon meteen te roepen: "Wat moet dat daar? Ga wegl" L07 en zijn metgezel liepen op haar af en terwijl Annemiek haar fiets vastzette probeerden zij een gesprek aan te knopen. "Het is al zolang geleden, we kunnen nu toch wel praten?" De heren legitimeerden zich niet, noch gaven zij een nadere specificatie over het doel van hun komst. Het duurde een paar minuten voordat Annemiek de twee de straat had uitgescholden. Achteraf was ze woedend. Met een traditionele benadering had dit in ieder geval niets te maken. Dit was platte intimidatie. Werd ze verdacht van iets? Haar advocate probeerde erachter te komen. "Graag wil ik van u weten of deze actie van de toenmalige L07 op enige wijze voortvloeit uit de indertijd door de officier van Justitie, mr. A.O. van der Kerk, tegen cliënte aangespannen strafzaak, en zo ja of u mij daarover opheldering kunt verschaffen en één en ander in de toekomst kunt voorkomen. Indien u terzake geen opheldering kunt geven, zou ik graag van u horen welke justitiële autoriteiten thans verantwoording dragen voor de activiteiten van deze politieambtenaar, indertijd genaamd L07," schrijft de raadvrouw aan de ministers van Justitie en Bin-

nenlandse Zaken en aan officier van Justitie mr. A.O. van der Kerk. Het antwoord laat bijna een half jaar op zich wachten. In januari 1993 liet de minister van Justitie weten dat het onderzoek tegen Annemiek in 1988 is beëindigd. Het onderzoek is niet heropend. In het arrondissement Amsterdam is geen onderzoek naar haar gaande. 'De gebeurtenissen (...) vloeien op geen enkele wijze voort uit de destijds tegen klaagster aangespannen strafzaak.' Hij laat de vraag wie verantwoordelijk is voor de werkzaamheden van L07 onbeantwoord.

Begin 1989 analyseerde Jansen & Janssen de vrijspraak in hoger beroep van René R. "Zolang LCT-ers nog niet uit wraak 's avonds in een donker steegje hun vrijgelaten arrestanten te grazen gaan nemen houden wij het voor wat betreft het RARA-gebeuren op een extreme vorm van polderrepressie, waarbij door een fascinerende combinatie van tegengestelde belangen, goede bedoelingen, stomme fouten en domme vergissingen voorlopig weer even voorkomen is dat de voorhoede ondergronds gaat." ³

Heeft L07 op eigen houtje gehandeld, uit wraak of frustratie, of voerde hij een opdracht van hogerhand uit? Het is heel waarschijnlijk dat agent L07 onder regie van de BVD opereerde, aangezien Annemiek niet de enige was die te maken kreeg met intimidatie. Ook andere, nooit strafrechtelijk verdachte mensen werden aangesproken op straat, gevolgd, openlijk gefotografeerd of kregen terwijl zij voor het stoplicht stonden te wachten opeens iemand naast zich in de auto. Daar hoeft je niet iets speciaals voor gedaan te hebben. Ook wie zich in het Umfeld van de *anti-impies* bevindt moet daar rekening mee houden. De anti-impies vormen een diffuse groepering die in de dreigingsanalyse van de BVD als 'verwant met de RARA' werd neergezet. De BVD ducht van deze kant 'nog verdere activiteiten van betekenis'.

DIALOOG

Connie is zo iemand die zich in dat Umfeld bevindt. Zij werd in mei 1992 - een dag nadat Annemiek haar vroegere belager ontmoette - aangesproken op het moment dat zij haar fiets op slot zette.

- "Connie?"

Een uiterst kort onderhoud volgt.

- "Ja, hoezo?"

- "Ik ben Vik, BVD. We willen met je praten."

- "Maar ik niet met jou."

- "Waarom wil je niet praten, het kan interessant zijn, het kan wel wat opleveren."

- "Geen interesse."

Vik houdt vol: "In Duitsland zijn ze ook een dialoog aangegaan, we willen weten hoe jullie daarover denken. Laten we ergens gaan zitten en erover praten".

Connie: "Ik weet niet wie jij onder jullie verstaat maar nee dank je, geen interesse."

- "Waarom niet?"

- "Daarom niet".

Deze bondige conversatie roept een aantal vragen op. Wie bedoelt Vik met de 'ze' die in Duitsland een dialoog zijn aangegaan? Wie bedoelt Vik met de 'jullie' van wie 'zij' willen weten hoe zij daarover denken? De anti-impies? Is dat een hechte organisatie dan, met een volledig partij-handvest? Wat zou een gesprek met deze Vik Connie kunnen opleveren? Vik's handelwijze lijkt in ieder geval niet de beste manier om een dialoog aan te gaan, wat hij daar dan ook mee bedoelde. Vermoedelijk was ook dit geen serieuze wervingspoging, meer een poging tot intimidatie. Connie was enige maanden eerder verhuisd, maar had zich nog niet op haar nieuwe adres ingeschreven in het bevolkingsregister. Ze woonde nog in onderhuur. Misschien was Vik alleen maar ingezet om op een wat omslachtige wijze duidelijk te maken dat de BVD Connie altijd zou weten te vinden.

45

VERKEERDE VRIENDEN

Jan woont in Amsterdam en is naast zijn werk al jaren politiek actief. Hij is vooral bezig met de zogenaamde Info-Laden, een internationaal netwerk van boekwinkeltjes annex archieven van waaruit informatie over radicaal linkse issues wordt verspreid. Zijn familie woont in een stad in Brabant. Hij zegt zelf een oppervlakkig contact met zijn ouders te hebben: een paar maal per jaar bezoekt hij ze om koetjes en kalfjes uit te wisselen. "Opeens belden ze me. Ze wilden een afspraak, met me praten, want ze hadden de BVD op bezoek gehad. Ik hoefde niet naar hen te komen, ze kwamen zelf naar Amsterdam."

Een paar dagen daarvoor had een BVD-agent aangebeld bij Jan's ouders. Hij legitimeerde zich, en vertelde het doel van zijn komst: hun zoon (*Jan is 31 jaar*) was volledig op het verkeerde pad. Toen de agent vertelde dat zijn Dienst er zeker van was dat Jan betrokken was geweest bij de bom bij Kosto, en dat hij daarvoor acht

jaar gevangenis kon krijgen waren de bezorgde ouders erg in de war. "Mijn ouders zijn nogal gezagsgetrouw, ze hadden geen enkele reden om aan de BVD te twijfelen, maar ze hadden ook geen reden om aan mij te twijfelen." De agent opperde dat Jan's ouders misschien konden ingrijpen. "Moeten we dan met hem praten," hadden ze gevraagd. 'Dat moet U zeker doen,' had die BVD'er toen gezegd."

De BVD-agent had het op de verkeerde vrienden-toer gegooid. 'Hij kent ook René R.', zei de BVD'er daarmee kennelijk het ultieme bewijs leverend. Jan zelf zou niet weten waar hij mee bezig was. Inmiddels hadden een broer en schoonzus van Jan ook bezoek gehad van de Dienst. De agent had Jan's broer op zijn werk gebeld voor een afspraak. Broer en schoonzus kregen hetzelfde verhaal te horen: Jan was betrokken bij de RARA, dat stond vast. Zijn verkeerde vrienden hadden dat op hun geweten, hij had dat zelf niet in de gaten. Of ook zij hun invloed wilden uitoefenen. Broer en schoonzus namen het verhaal al helemaal niet serieus. Jan's broer was daarnaast nogal ontstemd over het feit dat de BVD hem op zijn werk had gebeld. Hij werkt op een groot kantoor, en de BVD'er moest langs de telefooncentrale. 'Cor, de BVD voor je aan de telefoon; de hele afdeling wist ervan. Dat kan toch zo niet,' had hij gezegd.

Ondanks het feit dat zijn verwanten niet echt pogingen deden hem te beïnvloeden, was Jan toch aardig onder de indruk van het gebeuren. "Dat ze mijn familie lastig vallen, dat is toch schokkend. Je gaat je toch afvragen of je ouders zullen meewerken. Ik kreeg de indruk dat de BVD informatie over mij wilde hebben. Het is echt een aanslag op je persoonlijk leven. Ik was bang ook dat het verder zou gaan, zoals ze dat bijvoorbeeld in Duitsland doen. Ze zouden bijvoorbeeld mijn baas kunnen inlichten. Ik heb geen vertrouwensfunctie, maar wanneer een werkgever de BVD op bezoek krijgt om over een van zijn werknemers te praten, is het best mogelijk dat hij je ontslaat. Al is het alleen maar om van het gezeik af te zijn."

DE TOP VAN DE RARA

Wim is 25 jaar en woont in Nijmegen. Hij is actief in diverse links-radical groeperingen, en weet dat hij bekend is bij de politie en BVD. Nijmeegse PID-agenten hebben namelijk al jaren de gewoonte bekenden bij de voornaam aan te spreken wanneer ze die op straat tegenkomen.

Wanneer Wim op een ochtend in april in zijn auto stapt klopt een man op het autoraam:

- "Wim, ik wil je dringend spreken, ik ben van de BVD."

De man laat een pasje zien, maar Wim is te verbluft om er goed naar te kijken.

- "Daar heb ik geen behoefte aan," zegt hij. De BVD-agent maakt de autodeur open en zet zijn voet tussen de deur.

- "Het is echt heel dringend, het gaat verkeerd met je, we zijn ervan overtuigd dat je rechtstreeks betrokken bent bij de bom bij Kosto."

- "Dat is dan jullie probleem."

- "We kunnen het best wel begrijpen, maar je zult moeten inzien dat dit toch niet de juiste weg is. We twijfelen ernstig aan je democratische gezindheid."

Wim is het gesprek beu en hervindt zichzelf. Hij trekt de autodeur dicht en rijdt weg.

Wim was die dag op weg naar zijn ouders, die hem hadden opgebeld voor een afspraak. Dat had hem al verbaasd, omdat hij ze niet zijn adres en telefoonnummer had gegeven. In het ouderlijk huis komt al snel de aap uit de mouw: de BVD was een week eerder daar thuis opgezocht, en pa kreeg een geheim agent op zijn bureau op het gemeentehuis waar hij werkt. Ze hadden voor de volgende dag een afspraak gemaakt.

Tussen Wim en zijn ouders botert het niet. Hij heeft ze al vijf jaar niet gezien. Wim's ouders zijn zwaar christelijk en keuren de leefwijze - Wim is homoseksueel - en politieke activiteiten van hun zoon volledig af. Daar blijft het niet bij. Wim's vader en moeder zijn zelfs zover gegaan dat ze, toen ze hun zoon op televisie herkenden als een van de deelnemers van een Shell-blokkade, de politie belden om zijn arrestatie te bepleiten.

Het gelovige ouderpaar was dus alleszins bereid de BVD te woord te staan. Ze vertelden op verzoek van de BVD over Wim's vriendenkring, schoolresultaten, homoseksualiteit, de problemen in zijn jeugd en andere persoonlijke aangelegenheden. De geheim agent had hen verteld dat hun zoon in de top van de RARA zat. En waarom zouden fatsoenlijke burgers twijfelen aan de woorden van de BVD? De mytische René R. kwam voor in de kennissenkring van Wim! Het moest misschien nog wel bewezen worden, maar verder was het prima als hun Wim achter de tralies terecht kwam.

In opdracht van de BVD namen ze telefonisch contact op met Wim. De ontmoeting die volgde liep al snel uit de hand, zeker toen Wim hoorde dat zijn ouders de dag daarop weer een afspraak hadden met de geheime dienst. "Dat ze mij moesten bellen was volgens mij

alleen maar om mij onzeker te maken. Ze waren volkomen overtuigd van het gelijk van de BVD, ze waren woedend op me. Ik heb sindsdien geen contact meer met ze gehad, en ik weet dus ook niet hoe dat vervolggesprek is afgelopen," zegt Wim nu. Hij is ervan overtuigd dat het hele gebeuren er uitsluitend op gericht was hem te intimideren. "Ongeveer een week na de benaderingen ging ik een weekeind zeilen met een paar mensen uit Amsterdam en Groningen. Onze auto werd vanaf Amsterdam af gevolgd. 's Avonds liepen we in Enkhuizen over de pier en zagen we drie mannen met een videocamera. Toen we op hen afliepen smeerden ze hem, ze wisten niet hoe snel ze weg moesten komen." De volgende dag voer het gezelschap de haven uit. Twee auto's reden met hen mee langs de kade. "Ze filmde ons met een videocamera. Dat deden ze heel openlijk, het was kennelijk de bedoeling dat we dat zagen. Toen we 's avonds terug kwamen in de haven waren ze er weer." Een tijd lang zag Wim achter elke boom een geheim agent. "Er was naar me gevraagd in een homokroeg waar ik zo'n beetje stamgast was. De BVD, dacht ik meteen. In een andere situatie zou ik dat misschien leuk of spannend hebben gevonden, toen vond ik alles verdacht." Wim dient later een klacht in bij de Ombudsman. Die heeft de zaak nog in behandeling.

DUITSE TOESTANDEN

Valt het grondig verzieken van privé-levens ook onder de taken van de BVD? Bovenvermelde activiteiten van de Dienst hebben niets te maken met het verzamelen van informatie. Is het dan een afgeleide vorm van *storen*, het voorkomen dat staatsgevaarlijke activiteiten plaatsvinden? In de hierboven beschreven gevallen lijkt het er meer op dat het uitsluitend de bedoeling was een aantal mensen flink de stuipen op het lijf te jagen, en dat heeft met storen toch weinig te maken. Een ander beoogd doel is waarschijnlijk het sociaal isoleren van de 'groep'. Wie een observatiepost voor zijn deur heeft of een camera aan de overkant van zijn woning krijgt op den duur vanzelf minder bezoek. Wie een afgetapte telefoonlijn heeft praat niet over persoonlijke zaken. Wie een carrière ambieert gaat niet al te vaak op de koffie bij Annemiek, Jan of Wim.

Is dit beleid? En zo ja, wie bepaalde dat beleid? Op basis van welke informatie? Was de uitvoering van het beleid uitdrukkelijk voorgeschreven of overgelaten aan de fantasie van de ambtenaren in kwestie? Is de minister eigenlijk op de hoogte? Hoeveel mag de BVD

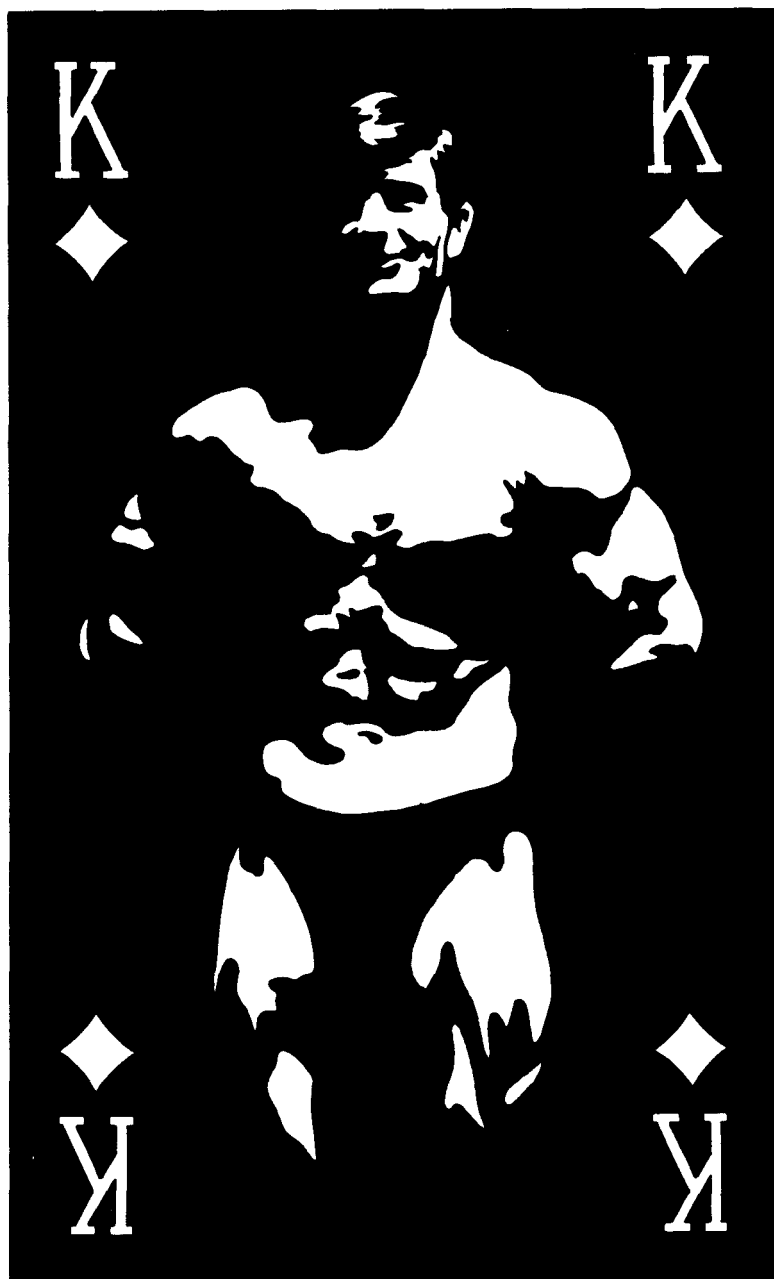
gaan? Mag de Dienst überhaupt dergelijke acties uitvoeren? Waar staat dat dan in de wet?

Docters van Leeuwen beloofde in een interview met Paul Witteman⁴ met de RARA-zaak bezig te blijven "tot hij is opgelost. Of dat nu tien jaar duurt of twintig jaar, dat maakt niet uit. (...) Als je terrorisme wilt bestrijden en je bent niet bereid om dan een termijn van tenminste tien en waarschijnlijk twintig jaar je voor ogen te stellen, begin er dan niet aan. Dat hebben we in het buitenland ook gezien. Een aantal buitenlandse organisaties, de RAF bijvoorbeeld, is toch aanzienlijk beschadigd in zijn activiteiten door een zeer persistente en consequente houding van de overheid. Een houding die uiteindelijk resultaten heeft afgeworpen. Dat zullen wij ook doen." Docters van Leeuwen definieert in een adem de RARA als terroristische organisatie en vergelijkt de RARA met de RAF. Docters belooft Duitse toestanden. De door hem uitverkoren groep mensen kan de borst natmaken. Vrienden, familie en collega's ook: wanneer de jacht op de RARA dezelfde proporties gaat aannemen als de bestrijding van de RAF of destijds het achtervolgen van de leden van de Rode Jeugd dan zijn we nog niet jarig. Dat betekent dat de BVD via infiltratie, uitlokking, intimidatie en andere dubieuze methoden jarenlang de hele sociale omgeving van de 'groep' zal bewerken. Wie nog kwesties als het asielbeleid aan de orde wil blijven stellen en daartegen wil blijven ageren moet zich daarvan bewust zijn. Maar zich niet laten afschrikken door dreigementen van de BVD. Het enkele feit dat de RARA ooit met wat bommen de aandacht op het extreme en gevaarlijke asielbeleid wilde vestigen betekent tenslotte nog niet dat dat asielbeleid zelf niet meer aan de orde is. Integendeel.

49

noten

- 1 'Octopus in de praktijk, geschreven door 'De leider van het bommenteam' in APB nr. 13, 27 juni 1992.
- 2 Zie het hoofdstuk 'Beroepsverboden anno 1992'.
- 3 De Zwarte no. 118, 3 januari 1989.
- 4 'Met Witteman', uitgezonden 25 februari 1993.

Gerard Legebeke

Beroepsverboden anno 1992

'Hoe de BVD ten onrechte een veelbelovende carrière vernietigde.' Onder deze titel publiceert de Volkskrant in de meimaand van 1992 een uitgebreid verhaal over de lotgevallen van de zeventigjarige J. Wilman. Veertig jaar lang vocht deze Rotterdamse ingenieur tegen de BVD-informatie die zijn loopbaan nekte. Nergens kwam hij aan de bak. Pas in 1986 komt Wilman achter de oorzaak voor dit beroepsverbod, als hij eindelijk inzage krijgt in zijn dossier. De belastende BVD-informatie - zijn vermeende CPN-lidmaatschap - blijkt op niet meer te berusten dan oncontroleerbare roddel en achterklap.

Hoe onthutsend Wilmans relaas ook is, de sfeer van het Volkskrant-verhaal is toch: zo ging het nu eenmaal in die heftige Koude Oorlogsjaren. "Er zullen wel slachtoffers gevallen zijn. Waar gehakt wordt vallen spaanders", zo wordt BVD-chef Docters van Leeuwen geciteerd. De achterliggende suggestie: dat waren oude tijden, nu is alles anders. Een nieuwe lente, een nieuw begin.

Hoezeer de BVD haar nieuwe, frisse imago ook probeert op te poetsen, met het IJzeren Gordijn zijn de door de BVD geïnspireerde beroepsverboden niet verdwenen. In 1992 kwamen drie gevallen in de publiciteit. Alledrie van na de Koude Oorlog. In twee gevallen ging het om vertrouwensfuncties in het bedrijfsleven, de derde zaak betrof een baan bij de politie. Het communistische gevaar is vervangen door nieuwe vijanden; dat is het enige essentiële verschil.

PTT-TELECOM

De Amsterdammer P. van K. begint in februari 1992 als medewerker transmissie-exploitatie bij het district Amsterdam van PTT-Telecom. Hij moet de aanleg regelen van telecommunicatielijnen voor bedrijven. Bij zijn aanstelling krijgt hij te horen dat zijn baan een vertrouwensfunctie is. Daarom zal de BVD een veiligheidsonderzoek instellen.

Twee maanden later, een half uur voordat zijn proeftijd afloopt, krijgt Van K. van zijn afdelingschef te horen dat hij is ontslagen. Vanwege de uitkomst van het veiligheidsonderzoek, meer kan de man hem niet vertellen. Van K. is verbijsterd: als je ontslagen wordt, moet je toch op zijn minst te horen krijgen waarom dat gebeurt. Na veel geharrewar lukt het hem een gesprek te krijgen met de directeur Sociale Zaken van de PTT in Amsterdam. Die schuift de verantwoordelijkheid weer door naar Verkeer en Waterstaat. Dit ministerie heeft de PTT meegedeeld dat Van K. een *veiligheidsrisico* zou zijn.

Pas na twee weken ontvangt Van K. een officiële brief van de plaatsvervangend hoofddirecteur Telecommunicatie en Post van het ministerie. Die deelt hem mee dat het veiligheidsonderzoek door de BVD zodanige gegevens heeft opgeleverd dat 'moet worden betwijfeld of u onder alle omstandigheden uw verplichtingen voor de vervulling van de voor u beoogde functie getrouwelijk zult volbrengen.'

Van K. weet dan nog steeds niet welke bezwaren er precies tegen hem zijn. Het kost moeite, maar uiteindelijk weet hij het rapport dat de BVD over hem naar het ministerie heeft gestuurd los te peuten. Rapport is overigens een groot woord, het betreft in feite nog niet eens een velletje A-4. De directeur Economische en Maatschappelijke Belangen van de BVD, H. Lieffers, schrijft daarin dat Van K. vanaf 1983 lid is van een 'politieke organisatie met een anti-democratisch karakter, te weten de Socialistische Arbeiders

partij (SAP)'. Blijkbaar bedoeld als extra bezwarende omstandigheid wordt daar nog aan toegevoegd dat hij in 1987 voor de SAP kandidaat was voor de Provinciale Statenverkiezingen van Noord-Holland en deelnam aan de 'SAP-zomerschool' te Amsterdam. 'Tot op heden is betrokkene actief lid van genoemde organisatie.'

De SAP waarvan Van K. lid is, is een politieke partij die zichzelf rekent tot de Trotskistische beweging. Wat aanhang betreft is de partij uiterst miniem, de doelstellingen zijn des te groter en radicaal van snit. Voor het overige blaast deze linkse splinter netjes haar partijtje mee ter linkerzijde van het Nederlandse politieke spectrum. In het verleden deed de SAP aan verschillende verkiezingen mee, zowel op landelijk, provinciaal als lokaal niveau. In sommige gevallen ging ze daarbij lijstverbindingen aan met 'gevestigde' partijen van klein links (PSP en PPR).

De SAP mag een uitzonderlijk verschijnsel zijn in deze tijden van neergang voor de linkse ideologieën, verder is de partij volkomen legaal en lijkt ze redelijk onschuldig. BVD-directeur Liefers denkt daar heel anders over. Hij schrijft aan de PTT: 'De doelstelling van de SAP is de omverwerping van het huidige kapitalistische systeem, al of niet door middel van een revolutie en desnoods gewelddadig. Uit nader onderzoek is bekend geworden dat deze doelstelling nog steeds van kracht is.' Om het gevaar nog duidelijker te schetsen voegt hij daaraan toe: 'Om dit doel te bereiken maakt men gebruik van de zogenaamde 'Intredepolitiek', dat wil zeggen door inplanting van SAP-leden interveniëren in onder andere vitale industrie- en overheidsbedrijven. Volgens de statuten van de partij zijn de leden verplicht hieraan mee te werken.'

Van K. bestempelt dit als nonsens; evenals het vijandbeeld dat de BVD over zijn partij opdist. En hij niet alleen. In april 1988 bijvoorbeeld - in de goede oude tijden van de Koude Oorlog, zij het in de nadagen - noemde het PvdA-Kamerlid Stöffelen de bemoeienis van de BVD met de SAP in de Tweede Kamer 'onaanvaardbaar'. Nu de Dienst zijn vertrouwde fixatie op de CPN heeft moeten laten varen, lijkt het probleem naar de SAP verplaatst, zo luidde de kritiek van Stöffelen. Maar het mocht niet baten. In het eerste openbare jaarverslag kwam de BVD toch weer op de proppen met de SAP als een bron van 'zorg voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde' en als een van de organisaties die 'blijkens hun doelstellingen of gedrag duidelijk ondemocratisch' zijn.

Van K. gaat in beroep tegen zijn ontslag. Vóór de privatisering van de PTT had hij dat kunnen doen bij de 'Adviescommissie inzake de veiligheidsonderzoeken', die tenminste nog een min of meer onaf-

hankelijke status had. Nu het bedrijf is geprivatiseerd moet Van K. in beroep bij een ambtelijke adviescommissie van het ministerie van Verkeer en Waterstaat, hetzelfde ministerie dat hem ook heeft ontslagen. De commissie neemt het standpunt van de BVD klakkeloos over en in navolging daarvan doet minister Maij-Weggen hetzelfde.

De betreffende vertrouwensfunctie geeft toegang tot telecommunicatie-objecten 'die van vitaal belang zijn voor de instandhouding van het maatschappelijk leven', schrijft Maij aan Van K. op 11 september 1992. 'In geval van sabotage vanaf deze positie kan schade van meer dan regionale omvang worden toegebracht aan de telecommunicatie-infrastructuur en aan het goed functioneren daarvan.' De minister draait er niet omheen: Van K. wordt gezien als een potentiële saboteur. Dat is tenminste duidelijker dan verhuullend taalgebruik zoals 'twijfel of u uw verplichtingen getrouwelijk zult volbrengen'.

Opvallend is dat de ambtelijke adviescommissie evenals de BVD sterk de nadruk legt op Van K.'s 'actieve' lidmaatschap van de SAP. De verdedigingslinie die ingenomen gaat worden, kondigt zich al aan. Want de BVD, de PTT en de minister van Verkeer en Waterstaat mogen het roerend met elkaar eens zijn, er ligt nog wel een grote hobbel in de vorm van een duidelijke uitspraak van de Tweede Kamer. Die stelde zich al in 1980 op het standpunt dat het lidmaatschap van een politieke partij geen reden mag zijn om iemand buiten een vertrouwensfunctie te houden. De breed gesteunde motie, ingediend door het toenmalige PvdA-Kamerlid Roethof, had betrekking op een lid van de CPN, die eveneens bij de PTT had gesolliciteerd.

Vier jaar later floot de Kamer de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat terug, toen de PTT opnieuw een sollicitant weigerde; dit keer een lid van de SAP. Nog eens vier jaar later, in 1988, herhaalde de Kamer haar standpunt, toen de PTT wederom een SAP-lid afwees. Daarna verklaarde de Kamer bij de behandeling van het nieuw Burgerlijk Wetboek opnieuw dat - in de woorden van PvdA-er Stoffelen - "het enkele lidmaatschap van een organisatie die niet is aangewezen als verboden rechtspersoon geen reden kan zijn iemand te weigeren". Niet de politiek moet oordelen of een partij al of niet verwerpelijk is, maar de rechter.

De zaak-Van K. krijgt dan ook een uitgebreid parlementair staartje. In juni 1992 stelt Groen Links Kamervragen. In december 1992, tijdens een debat over vertrouwensfuncties, en in januari 1993, bij de behandeling van het jaarverslag van de Vaste Kamercommissie

voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, zetten ook andere fracties vraagtekens bij de gang van zaken. Maar dan blijkt waar- toe die voortdurende nadruk op het *actieve* lidmaatschap heeft gediend. Die moet zorgen voor een scheiding der geesten.

Kamerlid Willems van Groen Links komt met een motie waarin de Kamer uitsprekt dat het enkele lidmaatschap van de SAP (en ook van het door de BVD eveneens als gevaarlijk aangeduide CPN-relict VCN - Verenigde Communisten van Nederland) nooit een reden kan zijn iemand van een vertrouwensfunctie uit te sluiten. In feite vroeg Willems om een herbevestiging van de eerdere Kameruit- spraken die brede steun hadden. De regering - en dus de BVD - moet haar beleid daaraan aanpassen, aldus de motie.

Minister Dales antwoordt dat de motie overbodig is. Het is al regeringsbeleid dat alleen het lidmaatschap geen reden mag zijn. Daarop spitst Willems zijn motie verder toe. Om alle ontsnappings- routes af te sluiten verandert hij 'het enkele' in 'het actieve danwel passieve' lidmaatschap. En dan verdwijnt ineens de Kamerbrede meerderheid. De motie krijgt bij stemming alleen de steun van Groen Links. Tot verbijstering van de indiener.

De kwestie van het beroepsverbod vanwege partijlidmaatschap is daarmee weer helemaal terug bij af. Bij de ontslagzaak die in 1980 voor het PvdA-Kamerlid Roethof de aanleiding vormde om zijn mo- tie te formuleren, ging het namelijk uitdrukkelijk niet om een pa- pieren CPN-lid, de betrokkene stond bekend als actief CPN-er. Voor de BVD ligt nu alles weer open. De grens tussen actief en passief partijlidmaatschap is immers moeilijk te trekken. Voor SAP-leden lijken vertrouwensfuncties voortaan bij voorbaat uitgesloten. De SAP is nu eenmaal niet het soort partij voor passieve leden. Elk partijlid moet (en wil) actief zijn.

SAP-lid Van K. heeft inmiddels ook een tweede beroepszaak, bij de Raad van State, verloren. Hij heeft nu nog één procedure lopen. Tegen de BVD, hij wil zijn volledige dossier inzien.

RIJKSPOLITIE NIJMEGEN

Sinds augustus 1992 werkt de 42-jarige R.S. als admini- stratief medewerkster op het stafbureau van de rijkspolitie in Nijme- gen. Ze zit er via een banenpoolproject van de gemeente. S. moet persoonsgegevens schonen en samenvoegen in verband met de komende reorganisatie van de politie. Omdat ze moet omgaan met persoonlijke gegevens, wordt er eerst een antecedentenonderzoek

gehouden. Dat levert niets bezwarends op. S. functioneert naar ieders tevredenheid en haar contract wordt dan ook verlengd.

Op 14 oktober moet ze plotseling op de kamer van haar hoogste chef komen, plaatsvervangend districtscommandant A. Meijboom. Er is nog een andere man aanwezig die zich voorstelt als Valkhof van de BVD. Hij valt meteen met de deur in huis: van wie heeft S. het telefoonnummer van het ASKV (Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen) gekregen. Ze begrijpt de vraag niet, want dit telefoonnummer staat gewoon in het telefoonboek. Niets geheimzinnigs aan. De BVD-er beschuldigt haar vervolgens van contacten met criminele organisaties en organisaties voor hulp aan illegalen. En begint een relaas over de democratische rechtsorde in Nederland, terroristen, de bom bij Kosto en burgerplicht. Als de man blijft aandringen op de naam van wie zij het telefoonnummer heeft, maakt de verbouwereerde en tegelijkertijd boze S. zelf een eind aan het gesprek.

Het bezoek van BVD-er Valkhof heeft voor S. direct ingrijpende consequenties. Rijkspolitiechef Meijboom stuurt haar met onmiddellijke ingang naar huis. Daarna hoort ze twee weken niets van de rijkspolitie. Wel krijgt ze na anderhalve week een ansichtkaart van haar ex-collega's met de beste wensen in haar nieuwe werkring. Intussen heeft de rijkspolitie buiten S. om contact opgenomen met de banenpoolorganisatie. Die neemt alles voor zoete koek aan en gaat op zoek naar een andere baan voor S.

Pas na twee weken volgt opnieuw gesprek met rijkspolitiechef Meijboom. Dan pas krijgt S. te horen dat zij niet langer bij de rijkspolitie kan blijven werken gezien de BVD-informatie. Wat die informatie precies behelst, kan Meijboom niet zeggen. Dat de informatie niet te controleren valt - ook door hem niet - doet er voor hem niet toe. Wel vertelt hij dat de BVD-er het heeft gehad over een breed onderzoek in de richting van mensen die zich bezighouden met vluchtelingenpolitiek en daarin grenzen hebben overschreden.

S. houdt zich al langere tijd met de problematiek van vluchtelingen bezig. Als vrijwilligster bij organisaties zoals de Nijmeegse afdeling van Vluchtelingenwerk Nederland en het Nijmeegse Anti-Discriminatie Bureau. Ze belde in 1992 inderdaad twee keer heel kort met het ASKV. De reden daarvoor was volgens S. dat het ASKV hulp verleent aan uitgedroefde asielzoekers.

Ze besluit het er niet bij te laten zitten en neemt een advocaat in de arm. Die vraagt zowel de minister van Binnenlandse Zaken als de Nijmeegse rijkspolitie om opheldering. De reactie van de minister

(per brief van 30 december 1992) levert niets concreets op. Dales wil niet ingaan op vragen zoals welke informatie de BVD over S. heeft en waar die vandaan komt.

Minister Dales: 'De antwoorden zouden zicht kunnen geven op de actuele informatiepositie, de werkwijze en/of de bronnen van de BVD, met als mogelijk gevolg dat die dienst in zijn functioneren zou kunnen worden geschaad, waardoor ook de veiligheid van de Staat, in het belang waarvan de BVD werkzaam is, in gevaar zou kunnen komen.' Kortom, het standaardantwoord. De minister voelt er ook niets voor S. inzage te geven in haar BVD-dossier.

57

Niet de minister, maar plaatsvervangend districtscommandant Meijboom van de rijkspolitie komt met enige nieuwe informatie over de rol van de BVD in de zaak S. Informatie die in het gesprek tussen S. en BVD'er Valkhof niet ter sprake is gekomen. Meijboom kan die alleen maar van de BVD hebben gekregen. Hij schrijft aan de advocaat van S. dat hij meermalen contact heeft gehad met de BVD. Uit zijn brief blijkt overigens dat de BVD het ASKV heeft afgeluisterd.

Meijboom stelt dat 'de BVD in het kader van zijn inlichtingentaak had vastgesteld dat zij (S.) tot tweemaal toe informeerde naar de mogelijkheden valse persoonspapieren te bemachtigen. Bovendien bestond de vrees dat personen in de sfeer van het gewelddadig activisme via haar informatie zouden kunnen verkrijgen over de samenstelling van de Plaatselijke Inlichtingendienst te Nijmegen.' Volgens S. is het niet waar dat ze heeft geïnformeerd naar de mogelijkheden van valse papieren. Een kennis had bij haar aangeklopt om hulp, een asielzoeker die Nederland uit moest. De man wilde zelf ook zo snel mogelijk weg, maar had geen reispapieren. Hij was bang dat Nederland hem zou uitzetten naar zijn land van herkomst en vreesde daar voor zijn leven. S. belde daarom met het ASKV om te vragen of ze voor de man aan persoonspapieren kon komen. Het antwoord was negatief. Dat was alles, aldus S.

Een aantal Kamerleden verklaren in november 1992 in een uitzending van de VPRO-radio dat ze zaak-S. in de Kamer aan de orde zullen stellen. Het zit hen vooral hoog dat de BVD buiten de bij wet geregelde veiligheidsonderzoeken om informatie verstrekt aan werkgevers. De baan van S. was immers geen vertrouwensfunctie. "Er mag geen stiekem gedoe van de BVD plaatsvinden rondom functies die niet als vertrouwensfunctie gekenmerkt zijn", aldus het PvdA-Kamerlid Stoffelen. De zaak komt in december inderdaad even in de Kamer ter sprake, maar minister Dales gaat er niet op in. De Kamer laat dat verder zonder weerwoord passeren.

De advocaat van S. heeft politiechef Meijboom inmiddels een aantal nieuwe vragen voorgelegd. Bij de minister is bezwaar aangetekend tegen haar weigering te antwoorden en inzage te geven in S.'s dossier. De zaak wordt ook aanhangig gemaakt bij de Nationale Ombudsman. Het ASKV heeft in een verklaring protest aangekend tegen de verdachtmakingen van de BVD aan haar adres en tegen het afluisteren van haar telefoon.

NEDERLANDSE SPOORWEGEN

De derde zaak begint al in 1991. Op 1 mei van dat jaar treedt de dan 38-jarige politicoloog M.B. in dienst van de Nederlandse Spoorwegen. Hij gaat managementtrainingen verzorgen voor het midden- en hogere kader bij de NS. Eén formaliteit is op dat moment nog niet helemaal afgerond, een antecedentenonderzoek. Maar dat is niet meer dan een futiliteit, zo krijgt B. op het hart gedrukt.

Drie werkdagen later staat B. op straat, op staande voet ontslagen. De NS heeft informatie over B. die een verder dienstverband in de weg staat. Meer krijgt hij van zijn chef niet te horen. Niet welke informatie en ook niet uit welke bron. Of het iets met het antecedentenonderzoek te maken heeft, wil hij eveneens niet zeggen. B. heeft informatie achtergehouden, dat is het enige dat de man kwijt wil. Hij voegt daaraan toe dat het zinloos is om in beroep te gaan.

Ook in de daaropvolgende weken krijgt B. geen duidelijkheid. Als hij een Kamerlid inschakelt, wordt het officiële standpunt van de NS dat er een 'vertrouwenscrisis' is ontstaan. In de proeftijd, dus daar kraait geen haan naar. Wel laat B.'s vroegere chef tegenover hem doorschemeren dat het iets te maken heeft met de militaire taak van de Spoorwegen in tijd van oorlog. De term *vredesactivist* valt.

B. is in het verleden inderdaad actief geweest als vredesactivist. Hij weigerde dienst op politieke gronden en voerde met een groep anti-militaristen campagne tegen de Nederlandse wapenhandel met de Derde Wereld. Maar dat speelde allemaal in het begin van de jaren tachtig. Toen hij in 1983 in het onderwijs ging werken, was het gedaan met het actievoeren.

B. probeert vervolgens bij de NS aan de weet te komen of zijn baan bij de NS een zogenaamde vertrouwensfunctie is, waarvoor de BVD een veiligheidsonderzoek kan instellen. Maar ook daarover bewaart de NS het stilzwijgen. B. weet nog steeds niet waartegen

hij zich moet verweren. Evenmin kan hij controleren of de informatie die hem kennelijk de das heeft omgedaan, op waarheid berust. Er komt pas meer duidelijkheid in de zaak als de VPRO-radio in november 1991 verslag doet van de ontslagzaak. In het radio-programma vertelt een hoge personeelsfunctionaris van de NS dat B.'s post geen vertrouwensfunctie is. Tegelijkertijd geeft B.'s chef bij de NS in hetzelfde programma toe dat B.'s politieke verleden een rol heeft gespeeld bij het ontslag.

De radio-uitzending is voor het Tweede Kamerlid Willems van Groen Links aanleiding om in december 1991 kamervragen te stellen aan minister Dales van Binnenlandse Zaken. Het antwoord laat twee maanden op zich wachten, maar is onthullend.

Om te beginnen blijkt B.'s baan bij de NS wel degelijk een vertrouwensfunctie te zijn. De BVD heeft daarom naar B. een veiligheidsonderzoek ingesteld. Verrassing nummer twee is dat de uitslag daarvan was: 'Niets ten nadele bekend.'

Je zou verwachten dat daarmee voor de BVD de kous af was geweest. De directeur Economische en Maatschappelijke Belangen van de BVD, H. Lieffers, had immers voor de VPRO-microfoon verklaard dat de BVD alleen die gegevens verstrekt die van belang zijn voor de vertrouwensfunctie. "Dan gaan we niet een heel verhaal houden, een verslag over hoe die man vroeger gefunctioneerd heeft. Nee, dan zeggen we gewoon: er is van deze man niets ten nadele bekend. Punt uit," aldus Lieffers. Des te verrassender is het vervolg van het antwoord van minister Dales. De BVD heeft ondanks de positieve uitslag van het veiligheidsonderzoek toch informatie over B. aan de NS doorgegeven: 'gegevens waarvan de verstrekking noodzakelijk was ter bevordering van de beveiliging van de NS'.

De dienst beroept zich daarbij op artikel 16 (lid 2) van de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten: 'Verstrekking van persoonsgegevens aan anderen dan overheidsorganen geschiedt niet dan na machtiging daartoe van Onze Minister in de in die machtiging omschreven gevallen of soorten van gevallen.' Minister Dales voegt er wel aan toe dat die door de BVD aan de NS verstrekte gegevens slechts waren bedoeld voor 'enige tijdelijke extra beveiligingszorg'. Ze mochten 'geen rol spelen' bij een beslissing over de aanstelling van B. door de NS. Dales maakt overigens wel duidelijk, zonder het met zoveel woorden te zeggen, dat de NS zich van die laatste bepaling in de praktijk niets heeft aangetrokken.

Hoe ongebruikelijk gedetailleerd de beantwoording van de kamervragen ook is, voor B. blijft het gissen naar de inhoud van de voor

hem fatale BVD-informatie. En vooral naar het waarheidsgehalte ervan. De Volkskrant concludeert in augustus: 'Ondanks alle vraagtekens levert de zaak-B. in ieder geval een duidelijk antwoord op: de strikte, wettelijk vastgelegde procedure rond het veiligheidsonderzoek is niet meer dan schone schijn. Als puntje bij paaltje komt, kan de BVD via een achterdeur toch altijd zijn gang gaan. Zo was het ten tijde van de Koude Oorlog in de zaak-Wilman. Zo is het nog steeds.'

Maar dan, maanden later, volgt een onverwachte apotheose. Op 10 december 1992 wijdt de vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken op verzoek van Groen Links-Kamerlid Willems een speciale vergadering aan de vertrouwensfuncties. De zaak-B. komt hier opnieuw aan de orde. Ook minister Dales komt erop terug; en wel met nieuwe details. Ze begint waar ze de vorige keer eindigde: met de constatering dat de NS werknemer B. toch heeft ontslagen ondanks de voor hem gunstige uitslag van het veiligheidsonderzoek. Omdat de opmerkingen van de minister door bijna de gehele pers onopgemerkt zijn gebleven, wordt ze hierna uitvoerig geciteerd.

Dales: "Bij dit onderzoek kwamen weliswaar gegevens naar voren, maar die waren niet zwaar genoeg om een rol te spelen bij de negatieve beslissing over de aanstelling in een vertrouwensfunctie. Anderzijds waren zij wel van belang voor de beveiliging van de betrokken organisatie. De BVD is gerechtigd en gemachtigd dit soort gegevens aan de betreffende organisatie bekend te stellen, naast de uitslag van het veiligheidsonderzoek. Met deze scheiding van gegevens wordt beoogd te voorkomen dat gegevens ten onrechte worden gebruikt voor een negatief besluit over de aanstelling in een vertrouwensfunctie."

En dan tilt de minister een tipje van de sluier op over de aard van de informatie over B. uit de BVD-dossiers. "De gegevens worden verstrekt om te komen tot enige tijdelijke beveiligingsbegeleiding van de vertrouwensfunctionaris (= de werknemer in een vertrouwensfunctie, G.L.). Dat wil zeggen dat na enige tijd met de vertrouwensfunctionaris over de bekend geworden gegevens kan worden gesproken. Zo kan betrokkene zich in het verleden in een bepaalde activistische richting hebben bewogen of zich hebben gekeerd tegen bepaalde werkzaamheden van de organisatie waar hij in dienst is. Daarover wordt gesproken om te bezien hoe hij thans tegenover die werkzaamheden staat. Dan kan ook de vraag aan de orde komen of betrokkene bezwaar heeft in de toekomst bij die

werkzaamheden te worden betrokken." Mogelijk doelt de minister hier op zoiets als munitietreinen; in het verleden het enige raakvlak tussen vredesactivisme en de spoorwegen, maar nou niet direct het pakkie aan van een trainer van hoger kaderpersoneel.

De minister zet de puntjes nog een keer op de i: "De bedoelde verstrekking van gegevens mag uitsluitend plaatsvinden indien en voor zover deze noodzakelijk is voor de beveiliging van de organisatie waar de vertrouwensfunctionaris werkzaam is. Bovendien mogen de verstrekte gegevens voor geen ander doel worden gebruikt dan voor de beveiligingsbegeleiding, dus niet voor het weren van een persoon uit een vertrouwensfunctie. Dit betekent in de eerste plaats dat de procedure in stand moet worden gehouden, omdat met afschaffing de beveiliging wordt geschaad. Aan de andere kant wordt de procedure met de nodige waarborgen omgeven opdat verkeerd gebruik van de gegevens uitgesloten wordt. Op dit punt is de procedure voor verbetering vatbaar. De gang van zaken bij de NS is niet optimaal."

De conclusie is duidelijk: B. is ten onrechte ontslagen. De NS had de informatie van de BVD nooit mogen gebruiken om hem te ontslaan. De woorden van de minister laten geen andere interpretatie over. Maar dat ruiterlijk toegeven is blijkbaar toch moeilijk, want Dales vervolgt: "Dit betekent niet dat bij dit ontslag iets mis is gegaan." Om vervolgens te stellen: "Maar de procedure verdient verbetering."

Ze komt daarmee ook onmiddellijk: "Daarom is nu alvast besloten dat de gegevens voor de beveiligingsbegeleiding uitsluitend schriftelijk mogen worden verstrekt, met een doelomschrijving en pas nadat een definitieve aanstelling heeft plaatsgevonden." Tijdens de proeftijd van een werknemer moet de BVD voortaan haar gegevens voor zich houden. Een duidelijker erkenning dat de BVD flink heeft aangerotzood in de zaak van de NS-werknemer kan bijna niet.

Een affaire-B. kan in de toekomst niet meer, op papier althans. Of de BVD in de praktijk haar werkwijze zal veranderen is een tweede. Wie zou dat immers kunnen controleren?

CONTROLE?

Het parlement zeker niet. Groen Links is eigenlijk de enige partij in de Kamer die bij dit soort zaken consequent het naadje van de kous wil weten. In veel gevallen met weinig succes omdat steun van de andere partijen ontbreekt. Die laten zich maar

al te vaak (en al te graag?) door minister en BVD met een kluitje in het riet sturen. Met het excuus dat 'de veiligheid van de staat' anders in het geding komt; wat overigens ook weer niet te controleren valt.

De Tweede Kamer schiet schromelijk te kort in haar controletaak. Ook van de Nederlandse rechter hoeft de burger die door BVD-bemoeienis meent geschaad te zijn, niet veel te verwachten. Bij de rechter kan de BVD zich bijna altijd met succes beroepen op een verschoningsrecht. De magische formulering 'in het belang van de veiligheid van de staat' doet wonderen in de Nederlandse rechtszalen.

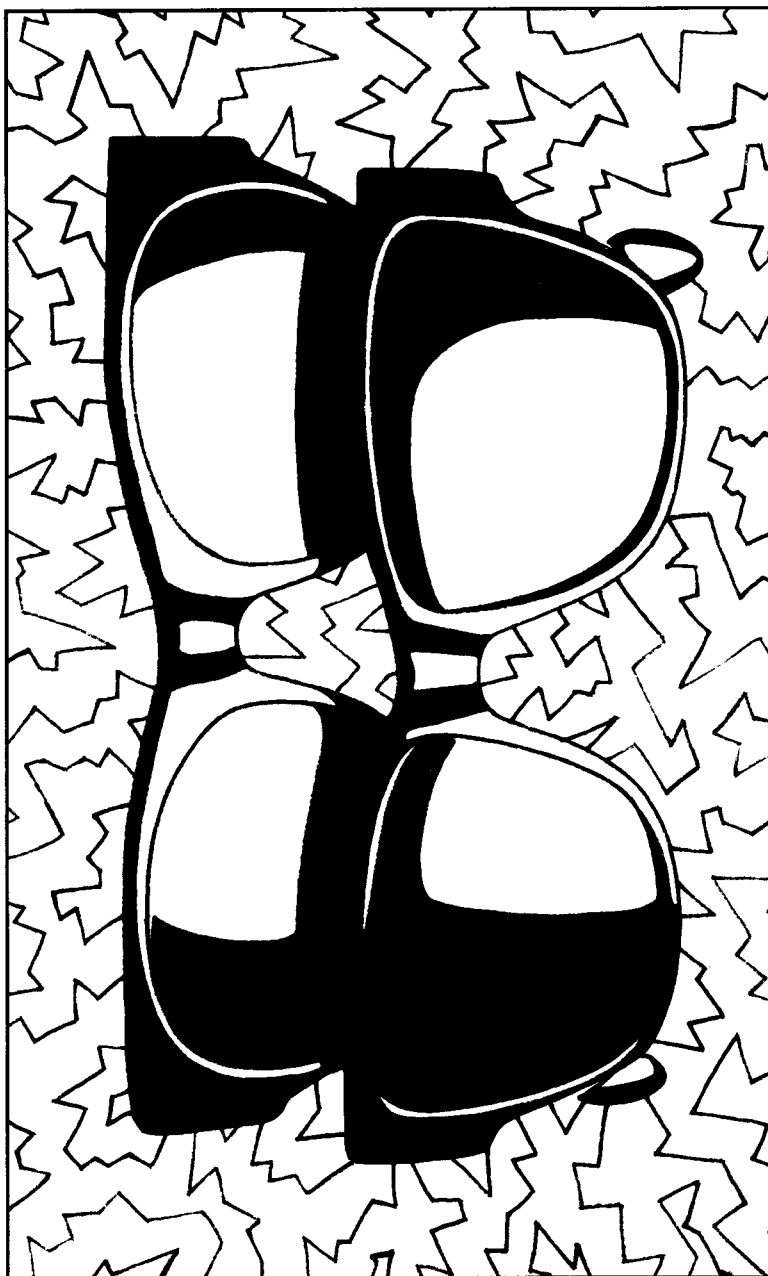
Minister Dales van Binnenlandse Zaken doet in december 1992 in de Kamer heel luchtigjes over de rechtsbescherming van sollicitanten. Geen vuiltje aan de lucht. Bezwaar- en beroepsprocedure zijn volgens haar goed geregeld. Op papier is dit al niet waar, laat staan in de praktijk. Bovenstaande zaken laten zien dat de betrokken werknemers in zo'n geval vooral tegenwerking op hun weg vinden en over het nodige doorzettingsvermogen moeten beschikken om überhaupt iets aan de weet te komen. Dit gebrek aan steun voor burgers tegenover zo'n machtig overheidsorgaan achter gesloten deuren als de BVD heeft veel verder reikende consequenties dan de ontslagzaken zelf. Dat raakt aan de fundamenten van een democratische rechtsstaat.

De oogst in 1992 bedraagt drie gevallen van beroepsverboden. Het is dan te gemakkelijk - en bijna een cliché - om te stellen dat dit maar het topje van de ijsberg is. Maar hoeveel mensen zullen nog meer een baan of loopbaan aan hun neus voorbij hebben zien gaan door BVD-bemoeienis? Misschien valt het mee, maar door de geheimzinnigheidscultus rond de BVD valt het niet te controleren. De BVD voerde alleen al in 1991 10.865 veiligheidsonderzoeken uit. Zo'n 1000 bij de rijksoverheid, bijna 3000 bij defensie-orderbedrijven en meer dan 6000 bij 'vitale' ondernemingen in de particuliere sector.

Hoeveel mensen zullen er niet eens achterkomen dat BVD-bemoeienis hun de das heeft omgedaan? Hoeveel mensen houden zo'n zaak liever stil, omdat ze bang zijn door publiciteit nog meer schade op te lopen in hun verdere loopbaan? Die kans is toch al groot. Een volgende werkgever zal bijvoorbeeld de reden willen weten voor het opvallend kortstondige dienstverband bij de vorige baas. Of bij hem referenties willen vragen.

In één van de boven beschreven gevallen ziet zo'n nieuwe werkgever inderdaad onmiddellijk af van een dienstverband, als hij begrijpt dat de BVD in het spel is geweest. Zonder zich zelfs maar af te vragen hoe terecht die BVD-bemoeienis is, of hoe juist de belastende BVD-informatie is. Voor de betrokken werknemer in dit geval het signaal om minder ruchtbaarheid te geven aan zijn zaak. Hoe onrechtvaardig hij zich ook behandeld voelt. BVD-bemoeienis intimideert en maakt kopschuw. BVD-bemoeienis betekent een stigma voor het hele leven.

Voor taaie doorzetters zoals de vermeende CPN-er Wilman, die van geen ophouden wil weten, dreigt het lot afgeschilderd te worden als een Don Quichotte. Terwijl als er iemand na al die jaren recht heeft op rehabilitatie (en schadevergoeding), dan is hij het wel. Maar die grootsheid kan de Nederlandse regering anno 1993 nog steeds niet opbrengen. Daarvoor moet je Joris Ivens heten. En die was nog wel echt communist.

Eveline Lubbers

De zaak Sinester

'Vanwege ongewenste contacten in Nederland en met de Surinaamse legerleiding' werd in december 1992 de coördinator minderheden van de Amsterdamse politie definitief ontslagen. De Surinamer Eric Sinester werkte jarenlang op Bureau Werving en was in de loop van de tijd synoniem geworden met een soepel allochtonenbeleid en radicale standpunten over de omgang met racisme binnen het korps. Dat maakte hem niet overal even geliefd.

Precies een jaar eerder was Sinester geschorst op basis van een summier *ambtsbericht* van de BVD. Hij zou veelvuldig contact met Bouterse c.s. hebben gehad, gepolst zijn voor een functie na een volgende coup en hij zou in dat verband diverse malen in het geheim naar Suriname zijn gereisd.

Met het ontslag van Sinester kwam vooralsnog een einde aan een bijzonder onduidelijke periode van geruchten over infiltratie van de Surinaamse drugsmafia in het Nederlandse overheidsapparaat. Op 31 augustus 1991 maakte het NOS-journaal voor het eerst melding van infiltratie van Nederlandse politie- en andere over-

heidsdiensten door handlangers van de Surinaamse drugscommandanten. De betrokken ministers confirmeerden dat al geruime tijd onderzoeken van de BVD en de Rijksrecherche liepen naar 'stelselmatige infiltratie'. Het enige dat Binnenlandse Zaken bevestigde, is dat de BVD meerdere gevallen kende van ambtenaren die tegen betaling informatie hadden verstrekt of diensten verleend aan Surinaamse drugsmokkelaars. Verdere mededelingen werden in het belang van de staatsveiligheid niet gedaan, de minister en de woordvoerders van de Dienst weigerden in te gaan op concrete gevallen.

De bekendmaking kwam daags na een serie alarmerende berichten over Suriname in de greep van de drugshandel en werd onmiddellijk gevolgd door een stroom van verdachtmakingen die door de Dienst werden bevestigd noch ontkend. Zonder verdere details van de BVD konden de slachtoffers zich niet verweren.

Omdat een deel van de verhalen zich toespitste op infiltratie van Bouterse-getrouwen via de nieuwe instroom van politie-agenten, richtte de aandacht van de pers zich al snel op Bureau Werving van de Amsterdamse politie. Met name de voormalige chef Henry Bel en zijn collega Eric Sinester kregen het zwaar te verduren. Terwijl ze al in maart 1991 op non-actief gesteld resp. overgeplaatst waren wegens budgetoverschrijdingen (van bijna vier ton, op een budget van f 80.000,-) werd hun vertrek vanwege hun Surinaamse afkomst publiekelijk alsnog in verband gebracht met de vermeende infiltratie-praktijken.

Pas in december 1991, een paar maanden na de golf van geruchten werd Eric Sinester geschorst. Ondanks het feit dat dit gebeurde op basis van een ambtsbericht van de BVD, bleef hoofdcommissaris Nordholt volhouden dat het niets te maken had met Surinaamse drugsinfiltratie.

Het ambtsbericht rammelde aan alle kanten, zo bleek in augustus van het jaar daarop, toen de Volkskrant het in handen had gekregen. Het was een opeenstapeling van vermoedens en veronderstellingen. De BVD wist bijvoorbeeld niet zeker of de Amsterdamse ambtenaar inderdaad in 1990 een ontmoeting had met Bouterse. Uit het ambtsbericht: 'Enige malen is geconstateerd dat Sinester eigener beweging contact zoekt met de Surinaamse legerleider Bouterse. *Aangenomen kan worden dat er ook feitelijke contacten hebben plaatsgevonden.*' Hij *zou* Bouterse ontmoet hebben, 'Er *zouden* hem toen functies zijn aangeboden bij politie en leger. (...) Ook *zou* hij toen reeds via Bouterse zelf voorkennis hebben gekregen van een op handen zijnde coup.'

Op grond van vooral vermoedens was de BVD tot de slotsom gekomen dat 'met oog op de dreiging van infiltratie door de Surinaamse legerleiding in het Amsterdamse korps Sinester een oncontroleerbaar risico vormt.' Hij moest vertrekken.¹

De BVD leek de gegevens vooral van horen-zeggen te hebben, bovendien hield het hoofd van Dienst A. Docters van Leeuwen een paar flinke slagen om de arm. Sinester heeft over alles wat hem hier wordt aangewreven nooit geheimzinnig gedaan.

Sinester diende na zijn schorsing een klacht in bij de Ombudsman en vocht zijn ontslag aan bij de ambtenarenrechter. Dat gevecht om eerherstel is nog niet beslist, de procedures lopen nog steeds.

De werkelijke omvang van Surinaamse infiltratie is tot op heden onduidelijk gebleven. Uit deze geschiedenis is in ieder geval te leren dat er een enorme invloed uitgaat van vage verdachtmakingen van de BVD in combinatie met een enthousiaste pers die gaat graven. Concreet leidde het tot een beroepsverbod en een hoop onrust. De vraag is en blijft wie er werkelijk belang heeft gehad bij deze hausse van insinuaties en verhalen.

DE GERUCHTENMACHINE

De pers hapt gretig in de door de BVD toegeworpen klui en gaat uitgebreid op onderzoek uit. Iedere krant blijkt zo zijn eigen bronnen, en dus zijn eigen verhalen te hebben. Ouwe koeien worden uit de sloot gehaald. Er zou een onderzoek lopen naar ambtenaren op Schiphol. Op het departement van Justitie werd al een jaar eerder een ambtenaar op non-actief gesteld omdat hij bekenden aan een verblijfsvergunning zou helpen en politie-informatie over drugshandel zou hebben doorgespeeld naar Suriname. Maar de man werkt intussen weer, omdat directe banden met de drugsmafia niet konden worden aangetoond.

De drugsmafia is geïnfilteerd op ministeries en bij de sociale dienst en de bevolkingsregisters in grote steden zegt een andere krant. Op die manier kan Bouterse veel te weten komen over landgenoten die een uitkering hebben of een justitieel dossier, om hen daarmee zo nodig te bedreigen of te chanteren vanuit Paramaribo. Een jaar eerder was op een besloten conferentie over georganiseerde misdaad op de researcheschool in Zutphen al gewaarschuwd voor infiltratie via de nieuwe instroom van politiekorpsen.² Het is dus niet echt vreemd dat een aantal kranten zich concentreert op Bureau Werving van de Amsterdamse politie. Opvallend is het

verschil in aanpak van een aantal landelijke dagbladen: na een beginnetje in NRC-Handelsblad trekt Het Parool alle registers open met een artikel vol verdachtmakingen aan het adres van Bureau Werving; de Volkskrant echter stelt zich vierkant achter de vermale-dijde coördinator op.

NRC-Handelsblad weet dat de politie-inlichtingendienst in Amsterdam actie ondernam tegen de coördinator minderhedenbeleid die Surinamers had aangenomen met een crimineel verleden. Hij stuurde Surinamers zonder verblijfsvergunning naar de politie-school. 'Tegen de coördinator werd opgetreden toen twee door Bouterse gestuurde inlichtingen-officieren vorig jaar bij het Amsterdamse korps solliciteerden. Door informatie van de politie-inlichtingendiensten kon hun aanstelling worden voorkomen.' Sindsdien worden groepsgesprekken met gegadigden door functionarissen van de BVD bijgewoond.

Het Parool fixeert de volgende dag de aandacht volledig op Bureau Werving. Onder de koppen 'Mafia misbruikt allochtonenbeleid' (tussen aanhalingstekens, zonder dat duidelijk wordt wie die uitspraak doet) en 'Puinhoop bij werven zwarte politiemensen' volgt een artikel waarin de chef van het Bureau, 'de Surinamer B.' en de 'eveneens uit Suriname afkomstige coördinator minderhedenbeleid, ene S.' aan de paal genageld worden.

Ondanks het feit dat de personeelsswisselingen volgden op een intern onderzoek vanwege budgetoverschrijding, weten de 'verschillende zegslieden' van Het Parool zeker dat de namen van B. en S. door de BVD genoemd zijn in verband met de infiltratie. Dezelfde anonieme bronnen worden opgevoerd om een bekend deuntje ten gehore te brengen: buitenlanders worden voorgetrokken, Nederlandse kandidaten voor de politie worden compleet door de molen gehaald, maar er is een aantal Surinamers aangenomen over wie niets, maar dan ook niets bekend was. Niemand durft daar wat van te zeggen. 'Daarin heeft ook meegespeeld de panische angst van discriminatie te worden beschuldigd. Het allochtonenbeleid was nu eenmaal heilig.'

De Volkskrant kiest partij voor de andragoog drs E. Sinester, 'plotseling in het nieuws met zijn initiaal S.' en plaatst een interview met de persoon in kwestie onder een foto van Martin Luther King die Malcolm X. de hand schudt. 'Hoofdcommissaris Nordholt nam het onmiddellijk voor hem op. De promotie van Sinester in maart van dit jaar tot stafmedewerker van de korpsleiding kan moeilijk worden opgevat als een ondercuratelestelling.' Sinester zelf ziet de aantijgingen onlosmakelijk verbonden met het proces van emanci-

patie van zwarten in de Nederlandse maatschappij. De witte terugslag noemt hij dit fenomeen.³

HAAGSE REACTIES

De stroom van geruchten miste zijn effect niet. VVD-woordvoerder H. Dijkstal sloeg 'groot alarm' toen bleek dat de BVD infiltratie van het Nederlandse overheidsapparaat door Surinaamse drugshandelaren had ontdekt. Minister I. Dales van Binnenlandse Zaken bevestigde de infiltratie, maar wilde er in verband met de staatsveiligheid geen details over kwijt. De Vaste Kamercommissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten was wel over de zaak ingelicht. Zowel Dijkstal als Stoffelen van de PvdA eisten van de betrokken ministers opening van zaken over de geslaagde infiltratie door Surinaamse drugshandelaren. "Sommige details zijn wellicht niet geschikt voor de openbaarheid. Maar het is uitgesloten dat de zaak zelf achter gesloten deuren wordt behandeld."

69

Krap twee weken na de eerste bekendmaking van de BVD stuurden de ministers een vertrouwelijke brief met nadere informatie, die Tweede Kamerleden - hoogst ongebruikelijk - in afgescheiden ruimte onder toezicht mochten inzien.

De brief lekte onmiddellijk uit.

De Volkskrant meldt dat niet alleen in Amsterdam, maar in minstens twee andere grote korpsen en een aantal andere overheidsdiensten waaronder de douane, antecedenten van Surinaamse ambtenaren worden nagetrokken. 'Gezien het gevoelige karakter van de uitsluitend op zwarten gerichte naspeuringen werd daar geen enkele ruchtbaarheid aan gegeven. De Dienst heeft twee jaar in het diepste geheim kunnen werken.'

Bij het screenen van een onbekend aantal Surinamers die solliciteerden op een baan bij de politie werd vastgesteld dat ze in nauw contact stonden met kringen rond Bouterse. In dat soort gevallen adviseerde de BVD de betrokken korpsen de kandidaten af te wijzen. Sommige van die afgewezen sollicitanten meldden zich korte tijd later aan bij een ander korps. Onder dezelfde naam, maar met een ander adres en vaak een andere partner. Dat versterkte de vermoedens opnieuw, maar bewijzen werden niet gevonden.

'Ernstiger dan we hadden verwacht' is de indruk van de Kamerleden die NRC-Handelsblad sprak. De krant laat 'een parlementariër' pleiten voor een diepgaand onderzoek door de Commissie

voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, of zelfs een parlementaire enquête.

De vertrouwelijk aan de Tweede Kamer verstrekte informatie riep vooral veel verwarring en misverstanden op. De berichtgeving in met name Het Parool was voor Kamerleden aanleiding de betrokken ministers te vragen op zo kort mogelijke termijn en in volle openheid alle details bekend te maken. De Amsterdamse krant wist - weer uit vertrouwelijk bron - dat de BVD in samenwerking met de korpsleiding 'bijna twintig' personen had opgespoord die op enigerlei wijze verdacht werden en dat bovendien 'enkele tientallen' infiltratiepogingen op het laatste moment vrijdeld waren. Nordholt en van Thijn reageerden verstoord, de ministers en de BVD verzekerden Amsterdam echter dat deze berichten niet van hen afkomstig waren.

Het overleg met de betrokken minister kon de parlementariërs niet gerust stellen, de Tweede Kamer bleef 'zeer ontevreden'. De VVD'er Dijkstal diende drie moties in, hij wilde meer informatie over de drugshandel, in het bijzonder die uit Suriname, meer over de infiltratie en hij wilde een landelijk team om de Surinaamse cocaïne-smokkel te onderzoeken. De minister van Justitie beloofde dat de aanpak van de drugssmokkel in het overleg met Suriname 'een heel belangrijke plaats zal innemen.'⁴

WAT TE DOEN.

Harde feiten over daadwerkelijk omgekochte politie- of justitiemensen kwamen niet boven tafel. Wat bleef hangen was de connectie Suriname & drugs én het vage gevoel dat er iets niet klopte.

De vraag is wat tegen dit soort verdachtmakingen te ondernemen is. Voor de betrokkenen is nauwelijks verweer mogelijk wanneer de pers op basis van zeer summiere uitspraken van de BVD, aangevuld met zelf vergaard 'bewijs', een oordeel velt. De geheime dienst hoeft zich niet te verantwoorden.

Dat ervaren vier uit Suriname afkomstige aspirant-politiemensen die in 1988 een kort geding aanspanden tegen burgemeester E. van Thijn. Ze wilden weten op grond van welke geheime informatie ze op het laatste nippertje geweigerd werden voor de opleiding bij het korps. De afwijzing was gebaseerd op nader antecedentenonderzoek en kwam een paar weken nadat ze in het kader van een versnelde procedure voor allochtonen waren aangenomen. De gemeente en de politie wilden die gegevens geheim houden

en werden door de rechter in het gelijk gesteld. De reden van de geheimhouding was de betrokkenheid van de criminele en politieke inlichtingendiensten van de politie.

Het algemeen belang van de geheimhouding woog zwaarder dan het belang van de agenten, de afwijzing hoefde niet gemotiveerd te worden, aldus de rechter.

In de zaak rond Bureau Werving werd op verschillende fronten actie ondernomen. Henry Bel, de voormalige chef van Bureau Werving spande een kort geding aan tegen Het Parool en de Staat der Nederlanden. Hij eiste dat Het Parool de verdachtmakingen over hem zou rectificeren en Binnenlandse Zaken moest een persbericht verspreiden om zijn naam te zuiveren.

Bel werd al in juni op non-actief gesteld, aanleiding was een verschil van inzicht over de budgetoverschrijding. Geen krant nam toen, volgens Bel's advocaat mr. Haakmat, de moeite erover te schrijven. Pas na beweringen van de BVD richtten de kranten hun schijnwerpers op Bureau Werving. In de ogen van de advocaat is de Dienst dan ook hoofdschuldige.

Om aan te tonen dat de BVD de bron van de berichten is, moet vastgesteld worden wat de BVD precies gezegd heeft. Dat blijkt problematisch.

Minister Dales pleitte haar dienst volledig vrij. In een brief aan de advocaat schreef zij: 'Mijn woordvoerder heeft desgevraagd tegenover de media, waaronder Het Parool, slechts melding gemaakt van het algemene feit, dat de BVD een onderzoek instelde naar infiltraties in het Nederlandse overheidsapparaat. Hierbij zijn nadrukkelijk geen mededelingen of suggesties gedaan over concrete gevallen.'

Dat strookte volgens Haakmat niet met het feit dat alle kranten gemeld hebben dat de BVD op de hoogte was van infiltraties van de Surinaamse drugsmafia via het allochtonenbeleid van het Amsterdamse politiekorps. Sterker nog, Docters van Leeuwen herhaalde in het tv-programma Het Capitool op 15 september dat er sprake was van "geslaagde infiltratiepogingen".

Ook in dit programma sprak hoofdcommissaris Nordholt de beschuldigingen ten stelligste tegen: "Er zijn geen concrete aanwijzingen van infiltraties in het Amsterdamse korps. Zouden die er zijn, dan zou ik nu staan voor ontslagen, buiten-functiestelling of schorsingen. En deze zaken hebben niet plaatsgevonden in mijn korps". Hij deed deze uitspraken, terwijl hij de beschikking had over dezelfde vertrouwelijke informatie als de Tweede Kamer. Uit

de stelligheid van de publieke ontkenningen van Nordholt en Van Thijn concludeerde mr. Haakmat dat de BVD-berichten over de infiltraties op zijn minst onzorgvuldig zijn en waarschijnlijk onjuist. Het verweer van de Staat was simpel: het was niet de BVD die het gewraakte bericht de wereld in hielp. Daar waar de BVD als bron werd genoemd, ging het steeds om conclusies van redacteurs die aan de BVD werden toegeschreven. De Landsadvocaat voelde dan ook niets voor een rectificatie. Bovendien is het vaste beleidslijn dat de BVD weigert mededelingen te doen òf - en over welke informatie de Dienst beschikt. 'Iedere mededeling daaromtrent zou wezenlijk het functioneren van de dienst en de uitoefening van haar wettelijke taken in gevaar brengen'.

De BVD kwam er in dit geval weer mooi tussenuit. Volgens de rechter had de Dienst geen berichten verspreid als door Bel gesteld. Omdat deze zaak zich specifiek richtte op het artikel in Het Parool konden de uitspraken van Docters van Leeuwen twee weken later op de televisie niet als ondersteuning worden aangevoerd. Ook Het Parool hoefde niet te rectificeren.

De rechter oordeelde dat 'objectief gezien niet kan worden volgehouden dat door Het Parool de suggestie is gewekt dat Bel connecties onderhoudt met de Surinaamse cocaïnemafia of dat de beweerde infiltratie door zijn toedoen heeft plaatsgehad.'

Eric Sinester ging in december 1991 niet alleen formeel in beroep tegen zijn schorsing. Dezelfde dag nog ontkrachtte hij voor de Amsterdamse Migrantentelevisie alle tegen hem gerichte beschuldigingen. Hij had zijn ontmoeting met Bouterse onmiddellijk na zijn terugkomst uit Suriname gemeld aan de korpsleiding, hij was op een feestje aan de legerleider voorgesteld en had verder nimmer uit eigen beweging contact gezocht. Ook over de lezing die hij in Paramaribo hield voor Surinaamse politiemensen - en niet voor het leger - heeft hij nooit geheimzinnig gedaan, hij vertoonde zelfs video-opnamen aan collega's. Hij nodigde de BVD uit binnen 24 uur opening van zaken te geven. Wat de BVD niet deed.

Vervolgens diende Sinester een klacht in bij de Nationale Ombudsman. Hij beklagde zich over het feit dat hij was geschorst op basis van een summier ambtsbericht dat slechts een conclusie was van een onderzoeksrapport van de BVD. De korpsleiding had dat rapport met het werkelijke feitenmateriaal, wel mogen inzien - Sinester zelf niet. De advocaat schreef hierover al eerder een brief aan de burgemeester, de korpsbeheerder reageerde door nogmaals hetzelfde A4-tje op te sturen. Omdat Sinester zich op basis daarvan

zich niet adequaat kan verweren en omdat het korpsbeheer weigerde een eigen onderzoek in te stellen, richtte hij zich nu tot de Ombudsman.

Vlak voordat de Ombudsman de uitslag van zijn onderzoek bekend maakte, kreeg Nordholt een brief van Docters, in december 1992. Naar aanleiding van Sinesters verweer tegen de ernstige beschuldigingen aan zijn adres heeft Docters van Leeuwen de tekst van het rapport 'nog eens nauwkeurig nagelopen en geverifieerd.' 'Ook ik constateer dat er hier en daar onnauwkeurigheden in staan' moet hij toegeven aan Nordholt. Desondanks blijft de BVD bij de conclusie dat Sinester niet thuis hoort bij de politie. Op details kan Docters van Leeuwen vanwege zijn geheimhoudingsplicht niet ingaan.

Een jaar na zijn schorsing werd Sinester definitief gewipt, de korpsleiding verleende hem eervol ontslag.

Eervol ontslag wordt over het algemeen verleend als beide partijen met het ontslag instemmen. Dat was hier niet het geval. Maar aangezien ook uit het aanvullende BVD rapport niet was gebleken dat Sinester strafbare feiten had begaan of aanleiding had gegeven tot disciplinaire maatregelen, was er geen reden om hem oneervol te ontslaan.

Sinester kondigde aan het ontslag te zullen aanvechten bij de ambtenarenrechter.

De Nationale Ombudsman kwam een maand later met een eindverslag. Zijn conclusie is een bijna letterlijke herhaling van de woorden van Docters van Leeuwen: er zijn in dit ambtsbericht 'enkele onnauwkeurigheden geslopen'. De Ombudsman is nog net bereid de BVD op de vingers te tikken: de Dienst is, juist omdat haar activiteiten plaatsvinden in een sfeer van geheimhouding extra verplicht in te staan voor de nauwkeurigheid en juistheid van de door de Dienst gedane mededelingen. Anders is het voor burgers en bestuursorganen vrijwel onmogelijk de uitlatingen van de Dienst te controleren. 'In deze plicht is de BVD op de hier genoemde punten tekort geschoten.' Dat wil niet zeggen dat de klager gelijk heeft. 'Integendeel, uit het onderzoek van de Nationale Ombudsman is gebleken dat de bevindingen van het onderzoek van de BVD in onderling verband en samenhang gezien ruimschoots voldoende draagvlak bieden voor de conclusie dat verzoeker met oog op de dreiging van infiltratie door de Surinaamse legerleiding in het Amsterdamse korps een oncontroleerbaar risico vormde.' Kortom: de BVD heeft haar werk goed gedaan, de klacht is ongegrond.

BONDEN EN BELANGHEBBENDEN

De geruchtenstroom in de pers zorgde voor de nodige onrust onder politiemensen van Surinaamse en Antilliaanse origine. Binnen een week deden de eerste grappen de ronde. Een zwarte politiemans kreeg bij het openen van de post van een blanke collega te horen of dat wel aan hem kon worden overgelaten: "Misschien ben je wel een infiltrant."

Op een inderhaast belegde bijeenkomst op 6 september 1991 bleek dat de solidariteit onder allochtonen in het korps was geschaad. "Een Turk is blij dat hij Turk is. Een Antilliaan weet niet hoe snel hij duidelijk moet maken dat hij géén Surinamer is."

De aanwezigen eisten duidelijkheid en een onderzoek naar het lek dat de geruchten over de Surinaamse infiltranten de wereld inhielp. Verschillende politiebonden deden vergelijkbare verzoeken.

Nadat het BVD-ambtsbericht uitlekte naar de Volkskrant in augustus 1992 eisten de politiebonden openheid over het achterliggende rapport van de BVD. Harry van Rijn van de Nederlandse Politiebond: "Het wordt nu toch wel eens tijd dat er volledige openheid komt over al die beschuldigingen van vorig jaar over infiltratie van de Surinaamse drugshandel in het Amsterdamse korps. Van de verdenkingen daarover die de BVD naar buiten heeft gebracht, was al heel weinig overgebleven, maar het heeft wel veel schade aangericht."

Het uiteindelijke ontslag van Sinester in december 1992 veroorzaakte wederom grote beroering onder met name Surinaamse en Antilliaanse politiemensen in Amsterdam. In een brief aan Nordholt eiste het Comité van Verontruste Allochtone Politieagenten volledige openheid van zaken over het waarom van het ontslag. "Wij willen weten welke concrete feiten uit het BVD-rapport van zo'n gewicht zijn geweest, dat betrokkene als een oncontroleerbaar risico voor het korps en onze Nederlandse samenleving is getypeerd."

Ondanks de druk die door belangengroeperingen, bonden en zelfs door de Tweede Kamer is uitgeoefend, kwam er niet meer duidelijkheid over wat er nou precies gaande was.

Nordholt is van het begin tot het einde achter Sinester blijven staan, hij heeft altijd gezegd dat de strubbelingen op Bureau Werving niets met de drugsmafia te maken hadden. Er was al een

half jaar overleg met de BVD, maar geen concrete aanwijzing van daadwerkelijke infiltratie.

Overigens erkende hij dat er gevaren kleven aan het aannemen van collega's uit Suriname. Nordholt: "Je kan ook zeggen: we nemen niemand uit Suriname aan, dan loop je ook geen risico."⁵

Bij verschillende gelegenheden bleek dat hij zich grote zorgen maakte over het negatieve effect van de affaire op de Surinaamse collega's. Het allochtonenbeleid gaat hem zeer aan het hart. Onder druk van de BVD heeft Nordholt Sinester uiteindelijk toch moeten ontslaan, eervol weliswaar - als laatste blijk van vertrouwen.

Eric Sinester heeft de strijd nog niet opgegeven, hij blijft vechten voor eerherstel. Op 29 april 1993 vroeg hij de ambtenarenrechter zijn ontslag ongedaan te maken. Hij wil zo snel mogelijk weer aan het werk bij de politie en noemt de aantijgingen van de BVD bespottelijk. Bovendien heeft hij zich niet goed kunnen verweren omdat de Dienst inzage weigert. De uitslag van de bodemprocedure tegen het ontslag kan nog wel een jaar op zich laten wachten, daarom vroeg hij om een voorlopige voorziening. Dat verzoek werd op 4 mei 1993 afgewezen. De rechter had begrip voor de situatie van Sinester, maar zijn persoonlijk belang weegt niet op tegen dat van de gemeente Amsterdam. Zijn ontslag blijft vooralsnog gehandhaafd.⁶

75

WAT WIST DE BVD?

De vraag blijft, wat er nou werkelijk aan de hand was. Daar is moeilijk achter te komen. Het weekblad Elsevier maakte eind september 1991 een reconstructie waarin een aantal verhalen en geruchten op hun plaats vallen. Kennelijk heeft het blad naast volledige inzage in de brief aan de Tweede Kamer, meer betrouwbare bronnen om op terug te vallen.

Eind 1988 bereikten de BVD de eerste berichten over infiltratie. Tegelijkertijd werd een toenemend aantal asielaanvragen geconstateerd van Surinaamse ex-politiemensen, die - al dan niet in opdracht - solliciteerden bij de politie en andere overheidsinstanties. (Veel van deze ex-politiemensen probeerden juist de lange arm van Bouterse te ontvluchten. Een deel van hen hield het in Suriname voor gezien na de moord op Gooding. Deze politiemans had zich de haat van het leger op de hals gehaald door onbevreesd onderzoek naar misdrijven waar bij militairen betrokken waren. Hij werd uit wraak op straat klemgereden en geëxecuteerd.)

Eind 1989 rapporteerde de BVD de minister de eerste daadwerkelijke gevallen van infiltratie en pogingen daartoe. Dat werd onder andere ontdekt door antecedentenonderzoek voor overheidspersoneel. Medio 1990 haalde de BVD de stofkam door vitale overheidsinstellingen en opleidingsinstituten. Volgens Elsevier blijken dan al handlangers van Bouterse op politiescholen te zitten, een aantal is doorgestroomd naar korpsen. Anderen zijn terechtgekomen op gemeentesecretarieën. Dat zou een verklaring kunnen zijn voor de veelvuldige diefstal van blanco paspoorten. De infiltranten werden 'geïsoleerd' zoals dat heette in de brief aan de Kamer. Ongeveer tien man werd ontslagen of van de politiescholen gestuurd. Nog eens tien krijgen, zoals de BVD dat noemt, 'een indicatie' en worden sindsdien in de gaten gehouden. In 1990 deden zich de eerste gevallen van intimidatie voor, waarbij ambtenaren van Surinaamse afkomst collega's onder druk zetten om informatie te geven. Maart 1991 werd door het kabinet een crisisteam gevormd dat bestond uit premier Lubbers en de ministers Dales en Hirsch Ballin. Ondersteund door een zware ambtelijke werkgroep onder leiding van mr. Hoekstra, secretaris-generaal Algemene Zaken. Hoekstra is de baas van de Inlichtingendienst Buitenland (IDB), die ook ingeschakeld wordt.⁷

De bekendmaking dat de BVD bezig was met een onderzoek naar infiltratie door de Surinaamse drugsmafia in de zomer van 1991 kwam in een tijd dat de media volstonden met verhalen over de betrokkenheid van Bouterse bij cocaïne-handel.

Het kan zijn dat de BVD de behoefte had te laten weten dat de Dienst zich heus wel met dit soort zaken bezighield. Om te laten zien wat er verstaan werd onder de nieuwe taken: het onderzoeken van corruptie onder ambtenaren en het bestrijden de georganiseerde misdaad.

De vraag is of de BVD had gerekend met de golf van negatieve publiciteit. Nordholt heeft tot het einde toe volgehouden dat hem geen concrete gevallen van infiltratie bekend waren. Dat leverde een aantal publieke confrontaties op met Docters van Leeuwen die op zijn beurt voet bij stuk hield: er zou wel degelijke sprake zijn van infiltratie in het Amsterdamse korps. Dat dat via Bureau Werving verliep heeft de BVD nooit gezegd, niet openlijk tenminste. De controverse tussen het hoofd van Dienst en de korpschef riep vreemding op.

De verhalen in de pers leidden tot grote ontevredenheid bij Kamerleden die vonden dat ze onvoldoende werden geïnformeerd door

de ministers. De irritatie steeg doordat Docters voor de televisie wél toelichting gaf. In plaats van een schouderklopje kreeg de BVD zware kritiek te verduren, de publieke opinie eiste openheid van zaken. Dat kan toch nooit de bedoeling geweest zijn.

De beschuldigingen aan het adres van de chef van Bureau Werving en de coördinator minderheden zijn des te merkwaardiger als je de voorgeschiedenis in ogenschouw neemt: de chef was al een half jaar eerder op non-actief gesteld, de coördinator was bevorderd tot adviseur van de korpsleiding.

Als er al twee jaar een onderzoek liep naar infiltratie via nieuwe instroom, móet de BVD in maart 1991 al vermoedens hebben gehad over Eric Sinester. En die had de BVD ook, want uiteindelijk is Sinester ontslagen op basis van geheim gebleven BVD-informatie. Waarom heeft de BVD niet ingegrepen op het moment dat Sinester werd gepromoveerd?

Waren er dingen die de BVD toen nog niet wist? Heeft de Dienst zich laten verrassen door de bevordering? En later nog een keer door de verhalen die in de pers verschenen? Hoe is het onderzoek van de BVD naar Sinester in zijn werk gegaan? Uit het uitgelekte ambtsbericht bleek dat de BVD haar informatie vooral had van horen-zeggen. Maar bij wie is de BVD wezen vragen? Het zou voor de hand liggen dat de voorpost van de Dienst, de Plaatselijke Inlichtingendienst (de PID) in Amsterdam benaderd zou worden. Dit onderzoek werd echter in verband met de grote gevoeligheid in het diepste geheim uitgevoerd. De PID-Amsterdam bevindt zich in De Eenhoorn aan de James Wattstraat, in het zelfde gebouw als Bureau Werving. De PID wist al in 1988 te voorkomen dat vier aspiranten van Surinaamse afkomst werden aangenomen op de politieschool. Later werden twee door Bouterse gestuurde illegale Surinamers ontmaskerd die via Sinester op de politieschool waren gekomen. In oktober 1991 onthulde een (inmiddels ex-) agent van bureau Warmoesstraat dat een politieman van dat bureau in 1988 had geprobeerd wapens te kopen voor het Jungle Commando van Brunswijk en collega's te ronselen voor sabotage-acties in Suriname. De man wist niet dat hij onderhandelde met een informant. Een val door de PID succesvol opgezet. De agent maakte, net als de vier afgewezen aspiranten, deel uit van een groep van twintig Surinaamse politiemensen die in 1987 versneld werden aangenomen in het kader van een speciaal allochtonenproject.⁸

Pal naast de PID zit Bureau Interne Onderzoeken dat ongetwijfeld ingeschakeld is bij de budgetoverschrijdingen van Bureau Werving. Al die mensen eten in dezelfde kantine, kortom op de Een-

hoorn moet al lang bekend geweest zijn wat zich afgespeelde op Bureau Werving. Die intieme betrekkingen kunnen voor BVD reden geweest zijn de PID niet of slechts op zeer beperkte schaal te betrekken bij het infiltratie-onderzoek. En dat levert frustraties op: de PID trekt aan de bel, maar krijgt geen gehoor. Het blijft bij het afhandelen van incidentele, individuele gevallen. Op het moment dat blijkt dat de BVD al jaren met een diepgaand onderzoek bezig is kan dat voor een PID-er aanleiding zijn uit gevoel van miskenning details te lekken naar de pers.

'Informanten van binnen het korps' of zelfs van binnen de Eenhoorn kunnen hetzelfde doen uit andere beweegredenen. Sinester lag nogal gevoelig binnen de Amsterdamse politie, niet alleen vanwege zijn radicale opvattingen over het minderhedenbeleid, maar ook om plattere redenen die wortelen in de korpscultuur. Daar waar racisme zo normaal is dat de scheidende commissaris van Warmoesstraat Dorst zich in een diverse interviews meermalen ongenueanceerd uitlaat over 'al de stekende rot-Marokkanen' en de afkeer van de welzijnssector zo ongeveer aangeboren is, kan een andragoog met dito-taalgebruik van Surinaamse afkomst sowieso al niet veel goed doen. Als het dan ook nog een snelle jongen is, rap van de tong, een doctorandus die een bliksemcarrière maakt, bij wie het hele korps van hoog tot laag verplicht twee dagen op cursus moet om te leren over het racisme-in-jezelf, dan is het niet moeilijk te begrijpen dat Sinester niet erg geliefd was.

Kennelijk was hij goed in zijn werk, na de financiële wantoestanden op Werving werd hij niet op non-actief gesteld zoals de chef van het Bureau Henry Bel. Wilde men hem niet kwijt, en werd hij daarom bevorderd naar een positie waar hij minder kwaad kon? Dat zette in de lagere regionen alleen maar meer kwaad bloed, getuige de ronduit giftige insinuaties in Het Parool.

Het lijkt er sterk op dat de zaak een eigen dynamiek heeft gekregen die de BVD vantevoren niet had voorzien.

Door frustratie bij de PID en door de sterke antipathieën jegens Sinester elders in het korps kwamen verhalen boven water, die wellicht voordien bij de BVD nog niet bekend waren. Misschien is het wel de combinatie van de 'hear-say' die de BVD had verzameld aangevuld met de latere roddel en informatie uit Amsterdam die de voormalige coördinator minderheden uiteindelijk de das om deed. De tijd zal het leren.

(Eveline Lubbers is medewerkster van buro Jansen & Janssen)

noten

- 1 Jos Slats in de Volkskrant, 18 augustus 1992.
- 2 In volgorde van opkomst: NRC 2 september 1991; Algemeen Dagblad 2 september 1991; de Volkskrant 3 september 1991 citeert in Zutphen de toenmalige hoofdinspecteur D. Pijl. Verder de Volkskrant, Het Parool, NRC-Handelsblad en Algemeen Dagblad van augustus en september 1991.
- 3 NRC 2 september 1991 en VN 5 januari 1991, Het Parool 3 september 1991 en de Volkskrant 6 september 1991.
- 4 de Volkskrant en NRC, 12 september 1991; Het Parool 13 september 1991; Algemeen Dagblad 8 november 1991.
- 5 Parool 3 september 1991.
- 6 de Volkskrant 30 april en 4 mei 1993.
- 7 Elsevier 21 september 1991.
- 8 NRC 11 oktober 1991, Het Parool, 14 oktober 1991 en Jan van Daalen, Sans Rancune, De Boekerij, Amsterdam 1991.

Tom Blickman

Strijdterrein Suriname

Iedere inlichtingendienst waarover Nederland beschikt is betrokken bij Suriname. De gebeurtenissen in de voormalige kolonie zijn complexer dan de departementale indeling van de Nederlandse inlichtingendiensten. Het gevolg is een overlap in aandachtsgebieden, competentie-geschillen en gevallen van landjepik. Onduidelijk is welke dienst zich met welk aspect bezighoudt. De samenwerking met Amerikaanse diensten is een complicerende factor. Overwegingen van hogere buitenlandse politiek en inmening van de Verenigde Staten bevorderen de inzichtelijkheid ook niet. Na de telefooncoup van eind 1990 lijkt ingrijpen onontkoombaar. Militaire interventie blijkt een onhaalbare kaart, er moet naar andere middelen worden gezocht. De drugsconnecties van de Surinaamse legerleiding zijn uiteindelijk het handvat om de zaak aan te pakken. Bouterse langzaam en omzichtig aan de kant schuiven lijkt het devies.

Sinds Suriname tot het buitenland behoort is het ministerie van Buitenlandse Zaken de eerst verantwoordelijke voor de betrekkin-

gen met Suriname. Het ministerie beschikt niet zelf over een officiële inlichtingendienst. De Inlichtingendienst Buitenland (IDB) valt onder het ministerie van Algemene Zaken van de minister-president. Deze dienst maakt echter gebruik van ambtenaren op in het buitenland gevestigde ambassades - de ambassades rapporteren natuurlijk weer aan het ministerie van Buitenlandse Zaken. De ontwikkelingen in Suriname hebben hun weerslag op de omvangrijke Surinaamse gemeenschap in Nederland. De politieke polarisatie na de coup van Bouterse in 1980 en de aanvankelijk linkse oriëntatie van de 'revolutie' is een aandachtsgebied voor de BVD. Pro-Bouterse en contra-Bouterse heten de groepen in het BVD-jargon. Het jaarverslag over 1991 meldt dat de *pro's* hebben gedreigd met aanslagen en de *contra's* bezig zijn met het voorbereiden van gewapend ingrijpen, wat door een chronisch gebrek aan geld maar niet wil lukken. Uit van tijd tot tijd opduikende berichten in de pers blijkt dat ook de Militaire Inlichtingen Dienst (MID) gezien de militaire achtergrond van de machthebbers na de coup en de operaties van het Jungle Commando van Ronnie Brunswijk voortdurend van de partij is.¹ En tenslotte is door de betrokkenheid van de legerleiding bij drugshandel de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) van het ministerie van Justitie in het Surinaamse wespennest terecht gekomen.

DE BVD IN HET VAARWATER VAN DE CRI

De onderlinge verhoudingen tussen de Nederlandse diensten is niet altijd even harmonieus. Het einde van de Koude Oorlog leidt tot een heroriëntatie van taken. De BVD gaat op zoek naar nieuwe terreinen om de Dienst voort te laten bestaan. Meer dan ooit komt de Dienst in het vaarwater van de CRI. De BVD zoekt onder andere uitbreiding op het gebied van de georganiseerde misdaad en corruptie, traditioneel onderwerpen van de CRI. Opsporing en vervolging zijn nadrukkelijk voorbehouden aan politie en justitie. De CRI begint zich daarentegen steeds meer te gedragen als een inlichtingendienst door moderne *pro-actieve* methoden van opereren. Via misdaadanalyse en puur inlichtingenwerk probeert de CRI criminelen nog voordat zij een misdrijf hebben begaan in kaart te brengen. Door de BVD verzamelde informatie en materiaal mag door de rechter als bewijs worden geaccepteerd, stelde minister van Justitie Hirsch Ballin in 1992 formeel vast, al gebeurde dat al langer. De scheiding in bevoegdheden, terreinen

en methoden van de beide diensten vervaagt hoe langer hoe meer. Door de vermenging van politieke en criminele activiteiten van de legerleiding is Suriname bij uitstek een gebied waar de beide diensten hun competentie-geschil kunnen uitvechten. De minister en woordvoerders van de politieke partijen overtuigen elkaar tot vervelens toe dat Justitie en dus de CRI verantwoordelijk zijn wat betreft de vermeende drugshandel van de Surinaamse legerleiding. Zij moeten erkennen dat formeel gezien de BVD altijd via een achterdeurtje kan binnensluipen. VVD-woordvoerder Dijkstal merkte over de relatie BVD-CRI bij corruptie en internationale drugs-criminaliteit het volgende op: "Zij behoren tot de taak van politie en justitie, dus tot de taak van de CRI. De invalshoek van de wet is echter dat dit niet geldt als de belangen van de Nederlandse Staat, het democratisch functioneren en nog een aantal van dit soort begrippen in het geding zijn. Dan is er ook een taak voor de BVD. Ik heb het gevoel dat er in het rapport precies de omgekeerde redenering wordt gevolgd. De BVD zegt: dit zijn mijn terreinen. De Dienst sluit daarbij niet uit dat ook politie en justitie zich daarmee kunnen bemoeien."² De BVD bepaalt voornamelijk zelf wat zijn aandacht vereist. Tijdens een vertrouwelijk overleg in september 1991 na de onthullingen over de Surinaamse drugsconnectie bleek dat de BVD en de CRI elkaar hebben tegengewerkt bij onderzoek naar Surinaamse infiltratie van overheidsdiensten en drugshandel.³

LIAISON MET DE VS

Liaisons van Nederlandse diensten met het buitenland en de buitenlandse liaisons in Nederland zijn van betekenis voor de onderlinge verhoudingen. De BVD heeft inmiddels een vaste liaison in Washington.⁴ De stationering van liaison-officier van de CRI in Washington en een gezamenlijke post met de Amerikaanse narcoticadienst DEA (Drugs Enforcement Administration) in Paramaribo werd in mei 1992 aangekondigd tijdens een bezoek van Hirsch Ballin aan de VS. Kamerleden raken het spoor bijster in de internationale relaties van de diensten. Het vermoeden wordt geuit dat de diverse diensten meer belangstelling hebben voor hun eigen lijntjes met de Amerikanen dan dat er sprake is van samenwerking op dat vlak. Liaison met de Amerikaanse diensten is een tamelijk gecompliceerde aangelegenheid. Minister van Binnenlandse Zaken Dales waagt zich aan een uitleg tijdens het Kamerdebat in januari 1993: "Het is heel simpel en niet zo eenvoudig, als u mij wilt begrijpen. De BVD heeft inderdaad contact met zusterdien-

sten, terwijl de CRI contact heeft met de politie. Het probleem doet zich echter nu eenmaal voor dat een aantal buitenlandse diensten tegelijkertijd politiedienst en inlichtingendienst is, zoals het FBI en het DEA. Er is voortdurend afstemmingsoverleg tussen de BVD en de CRI. Zij kennen de moeilijkheden, weten waar die zich kunnen voordoen en stemmen dat in het werkoverleg goed af.⁵ Dat laatste is maar de vraag. De BVD lijkt in het voordeel wat betreft de verhoudingen met de VS. Traditioneel onderhoudt de Dienst de contacten met de CIA en gezien het karakter van de DEA is het logisch dat de BVD relaties met deze dienst heeft. De DEA is van een heel ander karakter dan haar Nederlandse tegenhanger de CRI. De DEA is zowel een politieke inlichtingendienst als een criminele opsporingsdienst. De CRI is in het nadeel omdat de Surinaamse drugsconnectie uitstijgt boven het politieke opsporingswerk vanwege de complicaties op het terrein van de buitenlandse politiek. Bovendien zijn door de opschorting van het rechtshulpverdrag tussen Nederland en Suriname na de Decembermoorden in 1982 politie en justitie tandeloos als het gaat om opsporing en vervolging. Uit angst dat de Surinaamse drugsbaronnen inlichtingen via de uitwisseling van informatie ten eigen bate aanwenden is het verdrag nog steeds niet hersteld.⁶ In september 1991 wordt bekend dat de dan nog actieve IDB in opdracht van premier Lubbers de Surinaamse drugslijnen moet onderzoeken. Kennelijk ligt de zaak te gevoelig om enkel en alleen aan politie en justitie over te laten. Intern was al langer bekend dat de IDB mogelijk werd opgeheven. Begin 1992 kondigt Lubbers de opheffing aan, het precieze tijdstip wordt later vastgesteld op 1 januari 1994. Het is onduidelijk wie het onderzoek overneemt. De taken van de IDB moeten worden verdeeld onder de resterende diensten. Aangezien de CRI in eerste instantie is gepasseerd lijkt de BVD de dienst te zijn om met de kwestie te belasten. Temeer daar er aanwijzingen zijn dat de samenwerking tussen CRI en DEA nogal stroef verloopt. De BVD is al betrokken bij het onderzoek van de IDB. In samenwerking met een team van de Haagse politie worden bankrekeningen van het Surinaamse drugskartel nagegaan.⁷

WAR ON DRUGS

Naast de moeizame samenwerking door wedijver en competentiegeschillen zijn er complicaties van buitenlandse politieke aard, met name uit de Verenigde Staten. Het beleid van Nederland inzake internationale drugsbestrijding botst herhaaldelijk

met de VS. De Amerikanen kennen zichzelf het recht toe overal ter wereld drugszaken op te sporen en te vervolgen. Dit leidt regelmatig tot incidenten, met name omdat de Amerikaanse opsporingsmethoden (undercover-operaties en speciale behandeling van spijtoptanten) niet stroken met de Nederlandse opvattingen over rechtspleging. Recentelijk werden enkele 'fruithandelaren' door de DEA buiten Nederland ingerekend na een voor Nederlandse begrippen ongeoorloofde vorm van uitlokking.⁸ Dezelfde frictie speelde een rol in de zaak-Boerenveen. Deze kwestie wordt vaak aangehaald als het eerste bewijs van de Surinaamse drugsconnectie. De rechterhand van Bouterse wordt in 1986 te Miami tot acht jaar veroordeeld. Bij nadere beschouwing is de zaak niet zo duidelijk. Slechts met de grootste moeite weet een undercover-agent toezeggingen van Boerenveen los te krijgen over mogelijke medewerking aan drugstransporten. De DEA is in contact gebracht met Boerenveen door een informant van de CRI, nadat Nederland terugdeinsde de zaak zelf aan te pakken. Tijdens het proces bleek dat het niet ging om het onschadelijk maken van een bestaande smokkellijn. Zowel de officier van justitie als DEA-chef Yout bevestigden dat de operatie ten doel had de *mogelijkheden* voor cocaïne-transporten te onderzoeken. 'Uitlokking' wilde Yout dat niet noemen, hij sprak liever van een 'test'.⁹ De onduidelijkheid over de Nederlandse betrokkenheid is in het najaar van 1991 aanleiding tot vertrouwelijk overleg tussen kamerleden en Justitie. Er is sprake van niet tijdig geïnformeerde ministers en op eigen houtje opererende CRI-functionarissen die uit frustratie informatie doorspelen aan de DEA. Minister Hirsch Ballin is in verlegenheid gebracht. 'Niet ten onrechte', aldus een anoniem kamerlid in Elsevier, 'Die zaak stinkt'.¹⁰ De aangekondigde gezamenlijke post van de DEA en de CRI in Paramaribo ketste eind februari 1993 plotseling af. Bezuiniging onder het nieuwe bewind van president Clinton zou opening van nieuwe filialen onmogelijk maken. De aangekondigde liaison-officier van de CRI in Washington is ook nog niet gearriveerd. Gesuggereerd wordt dat de VS na het opstappen van Bouterse als legerleider Suriname wat lager op de prioriteitenlijst heeft staan. De ophef rond de drugsconnecties van de Surinaamse militairen zou zijn bedoeld om Bouterse weg te werken. Meerdere onderzoekers wijzen op het feit dat de DEA een instrument is in de Amerikaanse buitenlandse politiek, of althans vaak ondergeschikt aan hogere overwegingen van buitenlandse politiek.¹¹ Een gevaarlijke situatie aangezien vele narcoticadiensten zijn aangewezen op het mondiale informatie-netwerk van de DEA.¹² Ondanks incidentele

botsingen werkt Nederland samen met de VS. In april 1992 reist Hirsch Ballin met een zware justitiële delegatie naar de VS om de samenwerking te intensiveren. 'Nederland en VS voeren samen *War on drugs*', meldt het Algemeen Politieblad enthousiast.¹³ Nederlandse mariniers op de Antillen helpen de VS om drugstransporten in het Caraïbisch gebied te onderscheppen. De betrokkenheid bij de Amerikaanse *War on drugs* dreigt het liberale drugsbeleid in Nederland aan te tasten, aldus de man die dat beleid jarenlang bepaald heeft, de topambtenaar bij WVC drs. E.L. Engelsman: "Het gevaar dreigt dat Nederland zich (...) ondergeschikt maakt aan, en dus afhankelijk wordt van de Amerikaanse drugspolitiek."¹⁴ WVC is bezorgd over de toenemende greep van Justitie op het drugsbeleid.

Naast het inlichtingenwerk en opsporing en vervolging heeft de DEA een propagandataak in de *War on drugs*. Via de media mengt de dienst zich in de politiek van andere landen ten aanzien van het drugsbeleid en aanverwante zaken als het witwassen van geld. Op het moment dat in 1992 in Duitsland een wetsontwerp tegen witwassen in voorbereiding is, schildert de DEA het land af als een witwasparadijs in het invloedrijke weekblad *Der Spiegel*. Een Zwitserse journalist viel het op dat dezelfde tactiek drie jaar eerder werd gevolgd in Zwitserland. Hoewel de journalist niet wil ontkennen dat het om een reëel probleem gaat, wordt het wel vreemd als de ene DEA-functionaris in *Der Spiegel* verklaart dat "Zwitserland de minst uitnodigende plek voor zwart geld is geworden", terwijl ongeveer tegelijkertijd een ander van mening is dat "De Zwitserse banken nog steeds de voorkeur genieten van de Zuid Amerikaanse kartels" om de Zwitserse minister van Justitie aan te sporen de strijd tegen het drugsgeld voor te zetten.¹⁵ Na de telefooncoup in Suriname van 24 december 1990, waarbij chef-staf Graanoogst met een telefoontje de regering naar huis stuurt, pakt de DEA uit in Nederland. Op basis van door de DEA aangebracht materiaal worden de drugconnecties van de legerleiding gedetailleerd uit de doeken gedaan in de NRC. Opmerkelijk is dat de CRI niet door de DEA is ingelicht over het onderzoek in Nederland.

DE VS EN SURINAME

De lancering van het 'drugsscenario' is niet de eerste keer dat de Verenigde Staten zich met Suriname bemoeien. Bouterse c.s. zijn hen al jaren een doorn in het oog. Kort na de 'revolutie' is de flirt van Bouterse met Cuba en Grenada aanleiding tot bezorgd-

heid. In kringen van de CIA circuleren plannen om met huurlingen een coup te organiseren.¹⁶ De plannen stuiten op weerstand in de *Senate Intelligence Committee*. Een deel van het Surinaamse verzet onder leiding van oud-president Chin A Sen blijft steun zoeken voor de militaire plannen van het Jungle Commando bij ultra-conservatieve organisaties in Amerika, een conglomeraat van fel anti-communistische clubs met als spreekbuis *The Washington Times*.¹⁷ Onder de presidenten Reagan en Bush bestaat een vruchtbare kruisbestuiving tussen de overheid en leden uit deze rechtse denktanks en fondsorganisaties. Zodanig dat soms niet meer uit elkaar valt te halen wie nou voor wie werkt. Dezelfde organisaties die het Jungle Commando adopteren, nemen de steunverlening aan de Nicaraguaanse Contra's tegen de Sandinisten over, na het verbod door het Amerikaanse Congres. Met de stilzwijgende goedkeuring van Washington. De oorlog wordt als het ware *uitbesteed* aan particuliere organisaties. De Senaatscommissie onder voorzitterschap van John Kerry heeft ook een andere geldbron - wapens voor drugs - meer dan aannemelijk gemaakt. De vliegtuigen die wapens voor de Contra's naar Midden-Amerika vervoerden, namen op de terugweg drugs mee naar de VS. De DEA moest enkele zaken laten vallen omdat het operaties van de CIA betrof. Competitiestrijd tussen de diensten is een mondiaal verschijnsel. De DEA en de CIA komen herhaaldelijk met elkaar in botsing vanwege dit soort operaties. Als gevolg van de schandalen in de VS is de optie van Reaganesque *freedomfighters* in diskrediet gebracht. In die tijd verdwijnt ook het Jungle Commando van Ronnie Brunswijk van het toneel. Het Jungle Commando wordt definitief 'afgeschoten' door de landing van een vliegtuigje met 1000 kilo cocaïne midden in het vredesoverleg tussen Bouterse en Brunswijk in maart 1990. Was Ronnie Brunswijk ook een Contra? De beschuldigingen voor wie de lading was bestemd gaan over en weer. In kringen van het Jungle Commando wordt de CIA ervan beschuldigd het vredesoverleg moedwillig te saboteren omdat de Amerikanen Bouterse onder druk willen houden. Het Jungle Commando begint kennelijk te begrijpen dat het nooit als serieuze optie is beschouwd, gezien de verdeeldheid in de Surinaamse oppositie. Het constante gebrek aan financiële middelen is veelzeggend. Of is er sprake van *wapens voor drugs*? Het vliegtuigje zou wapens voor het Jungle Commando afleveren. De organisator van het transport, de Cubaanse balling Frank Castro, presenteerde zich bij het Jungle Commando als een man van de CIA. Dat wordt niet helemaal serieus genomen.¹⁸ Gezien de weerstand in het Congres tegen operaties in

Suriname, lijkt de steunverlening aan Brunswijk eerder een Contra-achtige operatie die zich afspeelt in het schemergebied van de CIA en particuliere *free-lancers*. Ten tijde van de zoektocht naar geld van Chin A Sen zijn de Cubaanse ballingen al van de partij. Frank Castro is een vooraanstaand figuur in de Cubaanse gemeenschap in Miami, die lange tijd door de CIA is gebruikt voor geheime operaties tegen Cuba. Hij is betrokken bij wapens voor drugs operaties ten behoeve van de Nicaraguaanse Contra's.¹⁹ Bouterse beweert op oudejaarsavond 1990, vlak na de coup, dat het Jungle Commando gefinancierd wordt door de BVD. Hij zegt de beschikking te hebben over documenten die dat aantonen. Naar eigen zeggen wilde hij deze presenteren tijdens een tv-uitzending in Nederland. Doordat hem de toegang tot Nederland wordt ontzegd, gaat dat niet door. Daarna is er niets meer over vernomen. Binnenlandse Zaken ontkent. Als er al sprake is van steun aan het Jungle Commando zou dat eerder door de IDB gebeuren, denkt Dijkstal, al lijkt het hem onwaarschijnlijk.

DRUK OP DE KETEL

'Bouterse wil drugs-imperium volgens model van Noriega', meldt Het Parool direkt na de vliegtuig-affaire.²⁰ De krant citeert uitspraken van Amerikaanse regeringsfunctionarissen in The Washington Times. De ultra-conservatieve supporters van het Jungle Commando voelen goed aan welke wind er in Washington waait. Na de val van het communisme is onder Bush de *War on drugs* steeds belangrijker geworden. De sterke man van Panama, Noriega, wordt vanwege zijn drugsconnecties met een grootscheepse invasie in december 1989 gearresteerd en in de VS voor de rechter gesleept. Na de telefooncoup eind 1990 is de maat vol. Bouterse moet weg. Het Jungle Commando is nooit een echte oplossing geweest en de zachte diplomatie van Nederland is in de ogen van de Amerikanen onvoldoende. Zelfs in Den Haag gonst het van Gemenebest-plannen en sommige woordvoerders schemeren met militaire interventie. De al langer spelende drugsconnecties van de legerleider worden het breekijzer om Bouterse te verwijderen. In mei 1991 verklaart de Amerikaanse onderminister van Latijns-Amerikaanse Zaken, Bernard Aronson, vlak voor de verkiezingen in Suriname, dat de VS 'geen enkele optie uitsluiten'.²¹ Aronson kan zich wel vinden in de vergelijking Noriega-Bouterse. Het beeld wordt naderhand genuanceerd. De VS stellen zich nadrukkelijk achter de initiatieven van Nederland op. Toch blijft de indruk be-

staan dat de VS af en toe de druk op de ketel opvoert om Nederlandse initiatieven te bespoedigen. De publieke opinie mobiliseren, is de aanbeveling van de Amerikanen. Het zomeroffensief van de DEA in de NRC is daar een duidelijk voorbeeld van. 'De in Amerikaanse ogen weifelende Nederlandse houding heeft er ook toe geleid dat agenten van de DEA de afgelopen maanden zonder medeweten van de Nederlandse justitie in Nederland informatie hebben verzameld', aldus de krant. In de reeks artikelen verklaren hooggeplaatste ambtenaren van het State Department rondt: "Nederland wacht teveel totdat wij besluiten in te grijpen, maar ze moeten zelf *the lead* in deze nemen". En: "Wij zouden bij het Congres nooit geld van onze beperkte middelen kunnen vrijmaken om ook nog eens in Suriname acties uit te voeren".²² De VS klagen over gebrek aan medewerking van Nederland in het onderzoek naar drugshandel in Suriname. Een Amerikaanse agent die door medewerkers van de BVD, CRI en de gemeentepolitie van Rotterdam werd ontvangen, kreeg geen inlichtingen terwijl hij zelf wel werd uitgehoord.²³ Wellicht wilden de diensten elkaar geen informatie verschaffen. 'Volgens welingelichte Amerikaanse justitiële bronnen staat het vast dat er tegen invloedrijke Surinamers strafrechtelijk kan worden opgetreden als Nederland bereid is inlichtingen over te dragen', aldus de NRC in november 1991. De vraag is waarom. In de pers is Bouterse allang veroordeeld. Aanwijzingen gelden echter niet als juridisch bewijs. Een mogelijke verklaring ligt in de moeilijk met elkaar te verenigen rechtsgang in beide landen, en juridische belemmeringen in Nederland. 'Nederland wil bekijken of de Amerikanen bereid zijn (...) Bouterse in Amerika te vervolgen omdat dit juridisch eenvoudiger is', verneemt de NRC uit justitiële bron, tijdens het bezoek van Hirsch Ballin aan Washington in april 1992.²⁴ Men wil weten welke conclusies de VS hebben getrokken uit de succesvolle vervolging van Noriega. In februari 1993 blijkt van de keiharde afspraken die tijdens Hirsch Ballin's bezoek aan de VS zijn gemaakt niet veel terecht te komen. Een andere mogelijkheid is dat het politiek niet opportuun is Bouterse regelrecht te vervolgen, althans niet in Nederland. Het blijft gissen waarom. Te veel repercussies in de Surinaamse gemeenschap vanwege het gevoelige koloniale verleden? Angst voor een nieuwe staatsgreep? Of zijn er teveel zaken die het daglicht niet kunnen verdragen? Vooralsnog wordt gekozen voor een afknijp-scenario. Bouterse moet langzaam worden teruggedrongen en de democratische krachten versterkt. Het al of niet verlenen van ontwikkelingshulp wordt gebruikt om de situatie te beïnvloeden.

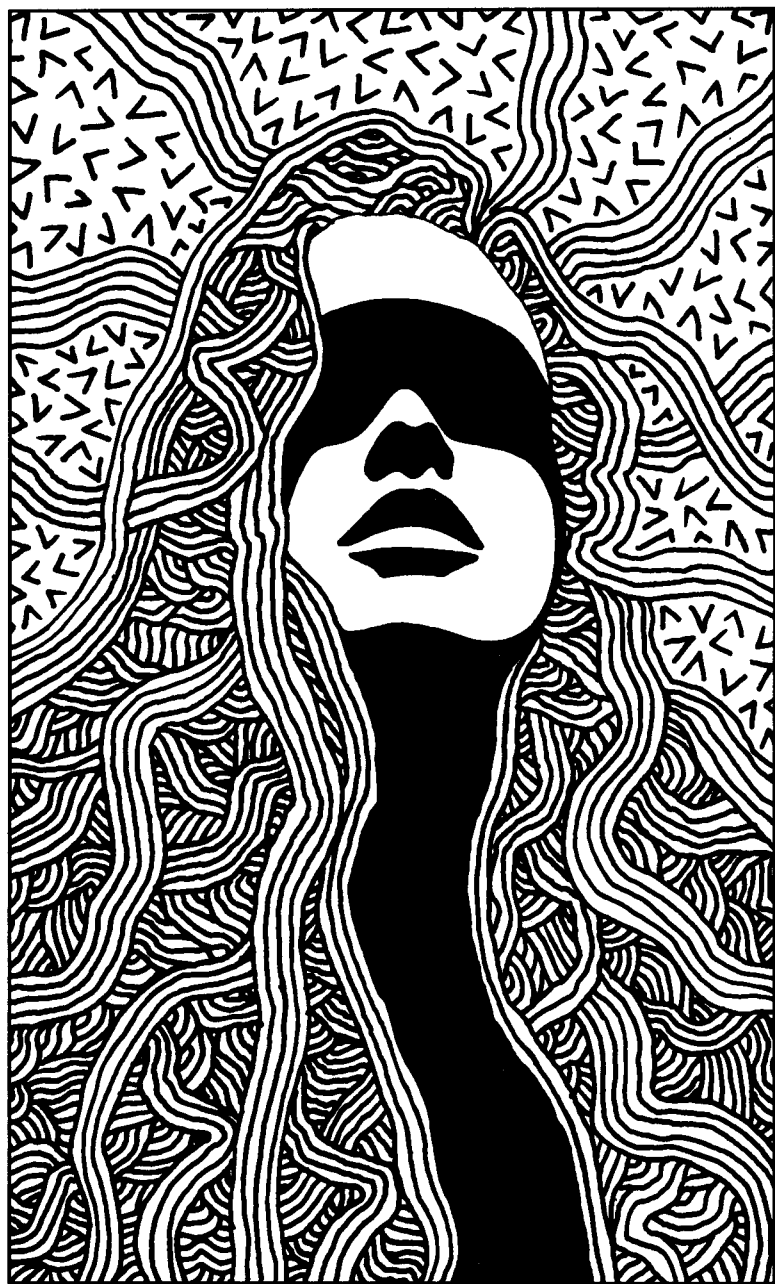
Ondertussen moet hij geïsoleerd worden van de Surinaamse gemeenschap in Nederland. Kennelijk is hier een taak voor de BVD. Na de telefooncoup mag Bouterse Nederland niet in. In mei 1991 worden twee Surinaamse diplomaten uitgewezen op instigatie van de BVD. De speciale afgezant van Bouterse, Herrenberg, wordt in dezelfde maand gearresteerd om overleg in Nederland te frustreeren. Het al eerder gestarte onderzoek naar infiltratie door Bouterse-aanhangers in Nederlandse overheidsdiensten en politie krijgt haast, wat leidt tot half werk en *hear-say* in de zaak-Sinester. Kamerleden worden gewaarschuwd voor contacten in een ongebruikelijke brief van de BVD tijdens een werkbezoek aan Suriname in september 1992. Deze benadering van Bouterse en consorten draagt de nodige risico's met zich mee. De legerleiding heeft haar macht inmiddels economisch geconsolideerd. Voormalige militairen hebben al een goed uitgeruste particuliere veiligheidsdienst opgebouwd.²⁵ Door Bouterse langzaam van het politieke toneel te schuiven is de macht van de voormalige legerleider nog niet gebroken.

(Tom Blickman is medewerker van buro Jansen & Janssen)

noten

- 1 De onduidelijke rol van ex-militair attaché in Paramaribo, kolonel Van Tussenbroek, en zijn relaties met het Jungle Commando lijken in de richting van de MID of de IBD te wijzen. Zie o.a.: Vrij Nederland 5 januari 1991.
- 2 Behandeling van Het verslag van de Vaste Commissie voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (22463), 24 maart 1992.
- 3 NRC Handelsblad 13 september 1991.
- 4 Wat overigens de vraag oproept wat een binnenlandse dienst in het buitenland doet. Zie daarvoor Ontwikkelingen op het gebied van de Binnenlandse Veiligheidsdienst in dit boek.
- 5 Behandeling van Het verslag van de vaste Commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten (22890), 19 januari 1993.
- 6 Na de wisseling van de wacht bij de legerleiding en de aanstelling van A. Gorré als nieuwe bevelhebber, is de wederzijdse rechtshulp weer hervat (NRC Handelsblad 15 mei 1993).
- 7 NRC Handelsblad 15 april 1992.
- 8 NRC Handelsblad 27 februari 1993, en De Telegraaf 20 en 27 maart 1993.
- 9 NRC Handelsblad 11 september 1986.
- 10 Elsevier 21 september 1991.

- 11 Zie o.a. het rapport *Drugs, Law Enforcement and Foreign Policy* van de Subcommittee on Terrorism, Narcotics and International Operations onder voorzitterschap van Senator John Kerry van het Senate Foreign Relations Committee uit 1989. Verder enkele boeken die overvloedig gebruik maken van de gegevens van de Kerry-commissie: Mylène Sauloy & Yves Le Bonniec, *A qui profite la cocaïne?*, Calmann-Lévy: Paris 1992; en Peter Dale Scott & Jonathan Marshall, *Cocaine Politics, Drugs, Armies and the CIA in Central America*, Un. of California Press: Berkeley 1991.
- 12 Zie voor de invloed van de DEA op de politie en justitie van andere landen, met name op het gebied van opsporings- en vervolgingsmethodes: Lode van Outrive & Jan Capelle, *Twenty Years of Undercover Policing in Belgium*, Katholieke Universiteit Leuven 1991. Onlangs onthulde de Belgische minister van justitie Wathélet dat de DEA ook deel uitmaakt van de STAR-groep (Standige Arbeidsgruppe Rauschgift), een in 1972 opgezet Europees anti-drugs netwerk. Duitsland, België, Frankrijk, Oostenrijk, Zwitserland, Luxemburg en Nederland zijn de andere deelnemers in dit netwerk. (Statewatch, volume 3 no. 2, March-April 1993)
- 13 Algemeen Politieblad 16 mei 1992.
- 14 NRC Handelsblad 2 juli 1992.
- 15 La Dépêche Internationale des Drogues no 7, mei 1992.
- 16 Bob Woodward, *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-1987*, Simon & Schuster: New York 1987, p. 240-41.
- 17 NRC Handelsblad 26 en 28 maart 1987. De Times is niet te verwarren met de liberale Washington Post. De Times is gelieerd aan de fel anti-communistische Moon-sekte. Moon-organisaties als CAUSA en de World Anti-Communist League (WACL) van de voormalige CIA-commandant John Singlaub zijn betrokken bij de particuliere steunverlening aan de Contra. Singlaub coördineerde samen met Oliver North de operaties. The Washington Times schrijft vaker dan andere media over Suriname, en dan vanwege linkse signatuur Bouterse. Robert Gates, in 1987 nog onderdirecteur van de CIA en later directeur, heeft o.a. in de Times een artikel geschreven waar Suriname wordt genoemd als één van de landen die in aanmerking zouden kunnen komen voor geheime steun aan anti-communistische elementen.
- 18 Vrij Nederland 5 januari 1991.
- 19 Zie voor Frank Castro's betrokkenheid bij operaties tegen Cuba, zijn positie in de Cubaans ballingengemeenschap in Miami, terroristische activiteiten, en voor wapens voor drugs-operaties ten behoeve van de Contra: *Cocaine Politics*, p. 25-30 117-121.
- 20 Het Parool 28 maart 1990.
- 21 De Volkskrant 1 juni 1991.
- 22 NRC Handelsblad 29 juli 1991.
- 23 NRC Handelsblad 23 november 1991.
- 24 NRC Handelsblad 15 april 1992.
- 25 Zie Vrij Nederland 14 en 28 november 1992

Kees Kalkman

Het einde van de IDB

Kan men een geheime dienst opheffen? Sommigen menen dat dit niet mogelijk is. De in archieven opgeslagen eindprodukten en de netwerken, die daaraan ten grondslag liggen worden simpelweg van de ene dienst op de andere overgedragen, desnoods via de vrije markt. Voorbeelden van dit verschijnsel zijn te vinden in de geschiedenis van de fascistische geheime diensten. Ook in de discussie over de Stasi vind je het thema terug.

Toch is opheffen precies dat wat premier Lubbers per 1 januari 1994 van plan is met zijn hoogstpersoonlijke geheime attriboot, de onder het ministerie van Algemene Zaken (AZ) vallende Inlichtingendienst Buitenland (IDB). In een daartoe strekkend wetsontwerp van 10 maart 1993 wordt als reden gegeven dat 'de noodzakelijke vertrouwelijkheid rond de IDB zodanig is geschaad, dat voortzetting van een aantal werkzaamheden niet meer verantwoord is'.¹ Terecht is er, toen dit argument door Lubbers vorig jaar voor het eerst werd gehanteerd van verschillende kanten met cynisme gerea-

geerd. Na Watergate, Contragate, Spycatcher en het tot zinken brengen van de Rainbow Warrior zijn er maar weinig Westerse inlichtingendiensten die niet in opspraak zijn geraakt door blunders, loslippigheid van eigen personeel of gerechtelijke en parlementaire onderzoekscommissies.

HET VERLEDEN VAN DE IDB

Alvorens na te gaan hoe het met de IDB toch zover heeft kunnen komen, eerst een kort overzicht wat er over deze dienst tot dusver bekend was. De IDB was, zoals de naam al zegt, een dienst die de opdracht had om voor de Nederlandse regering inlichtingen in het buitenland te verzamelen. De meeste moderne staten, die enige invloed op het internationale vlak willen uitoefenen, hebben een dergelijke buitenlandse inlichtingendienst. De bekendste voorbeelden zijn de Amerikaanse CIA en de Britse MI6. Dit soort diensten heeft als doel voor de regeringen informatie te vergaren over de capaciteiten van belangrijke spelers op het internationale toneel en toekomstige ontwikkelingen. De informatie wordt verzameld uit open bronnen, maar ook via *undercover* opererende medewerkers en met technische hulpmiddelen (bijv. diverse vormen van af luisteren). De op die manier verkregen gegevens worden meestal door de dienst zelf verwerkt tot rapporten. Eventueel kunnen de diensten ook worden ingezet om een buitenlandse situatie ongezien te beïnvloeden, waarmee we op het terrein van de geheime operaties (*covert action*) komen. De buitenlandse inlichtingendiensten bedrijven in elk geval economische, politieke en technisch-wetenschappelijke spionage. Militaire spionage wordt meestal beoefend door aparte diensten, die onder het leger vallen. Ook moeten de buitenlandse inlichtingendiensten onderscheiden worden van de organisaties die de binnenlandse veiligheid van de staat moeten garanderen (in Nederland de BVD).

In de Nederlandse situatie vergaarde de IDB via agenten in het buitenland ook spionagegegevens voor de militaire inlichtingendienst (MID). In 1977 zou het zelfs 80% van de verzamelde inlichtingen van militaire aard zijn geweest. De agenten konden bijvoorbeeld zakenlieden zijn, maar ook Nederlands ambassadepersoneel werd ingezet. Spionage tegen het Oostblok was eerste prioriteit voor de IDB. Er was een programma waarbij Nederlandse bezoekers aan Oosteuropese landen uitgehoord werden over hun belevenissen. Daarnaast beschikte de IDB over twee belangrijke troe-

ven. Ten eerste verwerkten ze de gegevens van de af luister- en decodeercentrale van de marine, het Technisch Informatieverwerkingscentrum (TIVC) in Amsterdam en verdeelden de daaruit ontstane rapporten onder afnemers op diverse ministeries. Ten tweede was de IDB de Nederlandse partner in een aantal overeenkomsten met bevriende zusterdiensten over het uitwisselen van informatie, onder meer afkomstig van afgeluisterde gegevens. Ook met de Nederlandse marine was er een samenwerkingsovereenkomst.

Tenslotte moet nog worden vermeld dat de IDB huisvesting bood (en biedt?) aan de Sectie Algemene Zaken van de landmacht, die het steunpunt is voor de geheime *stay-behind* organisatie Inlichtingen en Operatieën, in de wandeling Nederlandse Gladio geheten. Door het vele militaire werk is de IDB lange tijd een gemengd civiel-militaire organisatie geweest. De twee componenten in het personeel, ex-militairen (bij de afdeling verwerving, ook in leidende functies, vaak mariniers) en burgers (analisten bij de afdeling verwerking, vaak wetenschappers) hebben het nooit goed met elkaar kunnen vinden. Sinds de zestiger jaren heeft een voortdurende machtsstrijd tussen burgers en militairen geleid tot een reeks van conflicten. Daarbij wendden de burgerspionnen zich een aantal keren tot de vakbond en schuwden ze ook de publiciteit niet. Ook de beïnvloeding achter de schermen door de ministeries die de resultaten van het IDB-werk afnamen, moet niet onderschat worden. Een en ander leidde er zelfs toe dat de directe voorganger van de IDB, de Buitenlandse Inlichtingendienst (BID) van 1970 tot 1972 korte tijd was ondergebracht bij het ministerie van Defensie. Toen de Dienst weer bij AZ terugkwam was een aantal topposities bezet door militairen, en was de mogelijkheid om de verzamelde militaire gegevens te mogen interpreteren voor de IDB aanzienlijk beperkt. Nieuwe conflicten waren daarmee voorgeprogrammeerd en die deden zich dan ook voor in de zeventiger en tachtiger jaren. Toch zou de IDB ook successen hebben gekend. Die waren natuurlijk gebaseerd op de bovengenoemde sterke troeven van de Dienst. Het meest bekend is in dit verband het in 1985 uitgelekte bericht dat de IDB in 1981 aan de Israëlische zusterorganisatie Mossad het berichtenverkeer had verschaft van Italiaanse leveranciers die bezig waren met de bouw van een kerncentrale in Irak. Deze informatie zou de Israël's in staat hebben gesteld het bombardement op deze installatie beter te *timen*.

Overigens is vorig jaar een omstandigheid bekend geworden die deze claim op losse schroeven zet. De Telegraaf wist namelijk, op

basis van de mededelingen van de voormalige 'chef intelligence' van de IDB en latere directeur van de Staatsdrukkerij, L. Jongsma te melden, dat in 1983 binnen de Dienst een Mossad-agent was ontmaskerd.² De dubbelagent, een oud-majoor van de luchtmacht, zou bijna twee jaar lang confidentiële af luisterinformatie hebben doorgespeeld aan de Israëli's. De man kreeg een proces achter gesloten deuren en ook het resultaat daarvan werd zorgvuldig geheim gehouden. Gezien de periode waarin een en ander speelt is het dus de vraag of de IDB zijn informatie wel vrijwillig aan de Mossad heeft afgestaan.

NA DE KOUDE OORLOG

De ineenstorting van de communistische regimes in Oost-Europa bood een gelegenheid om het wankеле evenwicht tussen civiele en militaire taken van de IDB opnieuw te bepalen. Op 20 december 1990 stelde premier Lubbers de Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten voor om de IDB tot 1994 met 70% af te slanken. In de praktijk zou dit betekenen, dat van de 42 medewerkers er dertig zouden moeten afvloeien. In 1994 zou het restant dan nog eens worden bekeken. In publikaties werd toen al het vermoeden uitgesproken dat de IDB na 1994 helemaal zou worden opgeheven. Als achtergrond voor de reorganisatie werd het einde van de Koude Oorlog genoemd. De Binnenlandse Veiligheidsdienst zou een deel van de IDB-taken en voorlopig ook een deel van de mensen overnemen.

Tegelijkertijd werd bekend gemaakt dat de coördinator van de Nederlandse inlichtingendiensten, generaal-majoor b.d. Frans Alkemade na zijn pensioen niet meer zou worden opgevolgd. De taken van Alkemade, die een kamer naast Lubbers benutte, zouden erbij genomen worden door de hoogste ambtenaar op het ministerie, secretaris-generaal mr. R.J. Hoekstra.

In de tijd dat Lubbers het afslankingsvoorstel deed lekte overigens uit dat onderdelen van het takenpakket van de IDB in de jaren daarvoor al waren overgenomen door de BVD. Kamerleden die gelden als specialist in deze materie zoals Dijkstal (VVD) en Stoffelen (PvdA) wisten daar niets van. Stoffelen sprak zelfs het vermoeden uit dat minister Dales van Binnenlandse Zaken evenmin op de hoogte was.

Begin 1991 liet Lubbers tot grote schrik van de IDB-top naar verschillende departementen een vraag uitgaan in hoeverre de IDB nog in een behoefte voorzag. Alleen Justitie schatte dat vijf formatie-

plaatsen zouden voldoen. De andere ministeries hulden zich in een veelzeggend stilzwijgen.

Op 23 april 1991 maakte de premier een nog verdergaande integratie van de IDB in de BVD bekend op een volgende vergadering van de geheime Kamercommissie. In het kader van de grote efficiency-operatie bij de overheid zou het grootste deel van de IDB bij de BVD worden ondergebracht. De IDB zou in het nieuwe gebouw van de BVD in Leidschendam worden gehuisvest en van hun technische en organisatorische faciliteiten gebruik gaan maken. De tendens was dat Nederland de actieve spionage de komende jaren zou beëindigen. Spionage zou mogelijk blijven, maar het zou verder via de BVD worden georganiseerd. Daarnaast zou ook de MID de mogelijkheid behouden om voor militaire doeleinden in het buitenland te spioneren. De IDB zou formeel blijven bestaan. Dat was een gevolg van de al genoemde reeks overeenkomsten met inlichtingendiensten van andere landen, die niet zonder meer door de BVD konden worden overgenomen. Het belangrijkste was het contract met de Britse afliuistercentrale GCHO (*Government Communications Headquarters*). Van dit contract is het marine-afliuistercentrum TIVC op Kattenburg in Amsterdam afhankelijk.

Het Parool meende op dat moment te weten dat in de toekomst minister van Binnenlandse Zaken Dales als coördinator van de diensten zou gaan optreden. De krant verwachtte dat hiertegen door de in het Nederlandse inlichtingenwereldje zeer nadrukkelijk aanwezige marine verzet zou worden georganiseerd. De marine zou daarbij de marechaussee aan zijn zijde weten. Mogelijk betrof het hier een proefballonnetje, want van een coördinerende rol voor Binnenlandse Zaken is daarna niets meer vernomen.³

Begin september gaf premier Lubbers de gereorganiseerde IDB een kans om zijn bestaansrecht te bewijzen. De Dienst kreeg opdracht een onderzoek in te stellen naar de handel in cocaine vanuit Suriname en rapport uit te brengen aan de premier en de minister van Justitie Hirsch Ballin. Het onderzoek zou worden uitgevoerd door medewerkers van de IDB in Zuid-Amerika, waarvan wordt aangenomen dat ze aan diplomatieke vertegenwoordigingen waren verbonden.

EEN PATROON VAN MANIPULATIE EN INCOMPETENTIE

Voorzover nu te reconstrueren is begon kort daarna een reeks gebeurtenissen die begin 1992 zou leiden tot een dra-

matisch hoogtepunt. Op 12 september 1991 sprak het Hoofd van Dienst (HIDB), drs. Karel M. Meulmeester het personeel toe. Het was een redevoering in oude IDB-stijl. Later citeerde de journalist Max de Bok, die kennelijk beschikte over een uitgewerkte tekst van de toespraak, in De Limburger enige staaltjes. Meulmeester, een ex-officier van de MarineluchtvaartDienst, zei letterlijk: "Ik heb altijd verlangd naar een situatie waarin ik kon zeggen dat ieder die zijn werk niet uitvoerde, naar huis gestuurd zou worden. Ik heb er zelfs van gedroomd." Door de reorganisatie was Meulmeesters droom waar geworden. "Functioneer je niet goed, dan zorg ik dat je eruit gaat".⁴

Begin november begon Meulmeester - net terug van een van zijn vele dienstreizen - zijn dreigementen te concretiseren. In een vergadering van het 'managementsteam' - een modieuze term, die duidt op aanpassing aan nieuwe tijden - trok hij onverwachts van leer over het functioneren van zijn Hoofden van Dienst. De reactie van deze drie heren liet niet lang op zich wachten. Op 18 november zegden ze het vertrouwen in hun chef op en de dag daarna lieten ze dit per brief weten aan secretaris-generaal Hoekstra van AZ. In een gesprek met de rebellen op 20 november verzocht Hoekstra hen hun bezwaren op schrift te stellen. Dat resulteerde in een memorie van grieven van tien bladzijden, die op 25 november verstuurd werd. 'Als rode draad door het geheel loopt een patroon van onbetrouwbaarheid, manipulatie, willekeur en incompetentie', schreef het drietal over hun chef. Concreet werden de volgende klachten op tafel gelegd:

* Meulmeester voerde een ondoorzichtig financieel beleid. Onder zijn bewind werd de geheime begroting sterk opgevoerd tot 800.000 gulden per jaar. Binnen de Dienst wist alleen Meulmeester wat er met die fondsen gebeurde. In de brieven werd niet gesproken over fraude of malversatie noch werden bewijzen voor verduisteringspraktijken geleverd. Wel werd het voorbeeld genoemd van voorzieningen die Meulmeester tijdens de Golfoorlog aan zijn boerderij De Punthoeve in het Zeeuwse St. Philipsland liet aanbrengen op kosten van de Dienst (f8000,-).

* Meulmeesters reisgedrag was uitgebreid en oncontroleerbaar. Het was niet duidelijk in hoeverre zijn reizen een dienstbelang dienden. Zo ging hij in september 1991 naar Calgary in Canada. Niemand wist waarom, totdat bij toeval een programmaboekje ontdekt werd van een bijeenkomst in het kader van de handelsbevordering tussen Nederland en Canada. Daarin stond de IDB-topman vermeld als deelnemer onder de aanduiding *counselor to*

the prime ministers office (raadsadviseur van de premier). Het was overigens niet ongebruikelijk dat IDB-ers zich onder een dergelijke 'schuiltitel' manifesteerden.

* Onder verantwoordelijkheid van Meulmeester werden persoonlijke en zakelijke gesprekken van personeelsleden tijdens diensttijd jarenlang afgeluisterd en op de band opgenomen. Bewijzen daarvan in de vorm van banden waren gevonden bij het opruimen van de kamer van een ex-medewerker.

In een begeleidend schrijven trokken de drie Hoofden van Dienst hun conclusie. Aanblijven van Meulmeester zou leiden tot 'de ondergang van de IDB en op de weg daar naar toe tot het functioneel uitschakelen van een aantal medewerkers'.

Twee dagen na ontvangst van de grievenlijst en na consultatie van Meulmeester liet de secretaris-generaal weten geen aanleiding te zien tot nader onderzoek. Omdat geen begin van bewijs was geleverd weigerde hij op verdenkingen van malversatie in te gaan. Enkele dagen later meldde Hoekstra wel dat hij opdracht had gegeven een onderzoek te doen naar het afluisteren van de stafleden. Dat onderzoek werd opgedragen aan een vertrouweling van Meulmeester binnen de Dienst.

99

Het bleef echter niet bij de actie van de drie Hoofden. Op 28 november ontving de secretaris-generaal een schrijven van achttien (van de naar later bleek 22 'inzetbare') stafmedewerkers van de IDB. Daarin werd alweer het gebrekkige functioneren van Meulmeester en de afluisteraffaire aan de kaak gesteld. 'Wij verklaren Meulmeester niet langer te kunnen aanvaarden als HIDB', aldus de ondertekenaars.

Nu reageerde Hoekstra als door een wesp gestoken. In een brief aan de drie Hoofden van Dienst, die nog dezelfde dag verder werd verspreid onder de andere stafleden, stelde hij: 'Uw grieven worden deels weerlegd, deels zijn ze niet van die aard dat ze uw zware conclusies kunnen dragen. (...) De heer Meulmeester behoudt mijn vertrouwen'. Bij brief van 2 december aan één van de Hoofden (een dag later in het bezit van alle medewerkers) schreef de secretaris-generaal: 'De verdenkingen over de besteding van fondsen is buitengewoon ernstig. U draagt geen begin van bewijs aan. Op verdenkingen ga ik niet in. Het Hoofd financiële zaken verklaarde tegenover mij dat voor verdenking geen gronden aanwezig zijn. Ik verzoek u dringend uw actie te staken en mij een positief bericht te sturen.' Hoekstra dreigde met maatregelen als een dergelijk melding zou uitblijven.

Op 3 december liet het aangeschreven Hoofd van Dienst (blijkbaar als belhamel aangesproken) weten dat hij, zijn twee collega's en zestien van de achttien stafleden, die hij tot dan toe heeft kunnen informeren, de actie zouden staken.

Op 19 december deed Hoekstra schriftelijk verslag van het onderzoek naar het af luisteren. Hij meldde dat inderdaad was komen vast te staan 'dat gesprekken zijn opgenomen, waarschijnlijk in 1988, 1989 en eerdere jaren.' De gesprekken waren 'al dan niet abusievelijk' door een ambtenaar van de IDB opgenomen. Dit was niet in opdracht van Meulmeester gebeurd. Twee banden waren inmiddels in opdracht van de secretaris-generaal door een andere ambtenaar gewist. Hoekstra liet weten zich te beraden op nadere stappen tegen de af luisteraar.

CRISIS BEZWOREN?

De crisis leek hiermee in eerste instantie bezworen. Daarmee was echter buiten de waard, i.c. Meulmeester gerekend. Op 21 januari 1992 deed hij een poging om zich van zijn twee meest gehate tegenstanders te ontdoen. Twee van de Hoofden van Dienst werden per brief 'uit functie ontheven' ten behoeve van een speciale, geheime opdracht in het Midden-Oosten. Het Hoofd van de directie operatieën moest in Bagdad of Teheran een spionagecentrum gaan opzetten.

Deze zelfmoordopdracht werd geweigerd. In plaats daarvan wendde het Hoofd operatieën zich voor juridische bijstand tot de vakbond voor hogere ambtenaren CMHF, waarin het IDB-personeel voor vrijwel 100% is georganiseerd.

Gezien het verloop van eerdere IDB-conflicten was het niet verrassend dat ook nu weer de vuile was werd buiten gehangen. Het deftige Financieel Dagblad (motto sinds 1796: 'Al het geene tot het financieele eenige betrekking heeft') werd uitgekozen als medium. Op 24 januari 1992 opende deze krant met de beschuldigingen tegen Meulmeester. De spanning werd opgevoerd door een reeks pikante operationele details over de IDB. Zo konden de verblufte lezers, alvorens door te bladeren naar de beursberichten, vernemen dat 'de financiële middelen (de geheime IDB-uitgaven - KK) doorgesluisd worden via een speciaal voor ultrageheime buitenlandse operaties opgezette Stichting Vrienden van de Biathlon (ook wel Stichting Vribia -KK), waarvan spionagechef Meulmeester (mede)bestuurslid is.' Naast Meulmeester was nog een financieel medewerker van de IDB bij het bestuur betrokken. Ter verduidelij-

king: de edele sport der biathlon is een combinatie van skiën en schieten die bij gebrek aan liefhebbers in Nederland voornamelijk door mariniers wordt beoefend. De volgende dag gooide het Financieel Dagblad er nog een schepje bovenop: 'Het ministerie van Buitenlandse Zaken geeft geen commentaar op het bericht dat twee leden van de geheime dienst - als Nederlandse consul - spionage bedrijven vanuit de Zuidamerikaanse steden Cayenne en Caracas'. Aangezien de betrokkenen uiteraard via functie en standplaats eenduidig konden worden geïdentificeerd werd hier de ultieme doodzonde in inlichtingenland bedreven: het *namen noemen*. Buitenlandse persorganen zouden prompt de agenten met naam en toenaam hebben afgedrukt. Het was dus werkelijk niet verwonderlijk dat onze man in Cayenne, ingezet op Brunswijk, Bouterse en cocaïne-smokkel, zijn post kort na de publikatie overhaast voor een vakantie moest verlaten.

Andere persorganen stookten het vuurtje nog verder op. Zo wist verslaggever Max de Bok voor zijn krant de tekst van de tussen IDB-ers en secretaris-generaal gevoerde correspondentie te bemachtigen, waaruit uitgebreid werd geciteerd. De Telegraaf kon melden dat het aftappen van telefoons van IDB-medewerkers ook tijdens de Gladio-affaire eind 1990 nog had plaatsgevonden. Zelfs ex-agenten van de IDB die functies bekleeden in het bedrijfsleven en bij de overheid waren afgeluisterd. 'Meulmeester zou in die periode opdracht hebben gegeven ook ex-personeelsleden van zijn dienst thuis en op hun nieuwe werkplaats af te luisteren'. Als getuige daarvoor werd een voormalig chef van de Landmachtinlichtingendienst aangehaald, een generaal-majoor, die vertelde: 'Binnen de Inlichtingendienst Buitenland gonsde het tijdens de Gladio-affaire al van de geruchten. Meulmeester zou zijn eigen mensen niet vertrouwen en laten afluisteren'.⁵ In elk geval wordt daarmee een acceptabel motief voor het afluisteren gegeven, want toen het Gladio-netwerk door de Italiaanse premier Andreotti was 'gecompromitteerd' moesten op het IDB-kasteel alle stoppen zijn door-
geslagen...

De Gelderlander kwam met het bericht dat er al eerder problemen waren geweest over declaraties van Meulmeester. In de jaren tachtig maakten twee opeenvolgende administrateurs er bezwaar tegen dat de top-spion, toen chef operatieën, reiskosten declareerde voor dagelijkse reizen van Den Haag naar zijn woonplaats St. Philipsland. Dat terwijl hij op kosten van de IDB een flat in Den Haag bewoonde. De toenmalige president van de Algemene Reken-

kamer, Peschar, nam uiteindelijk de opmerkelijke beslissing dat dezelfde declaraties van Meulmeester voortaan 'netter' in de boekhouding moesten worden verwerkt⁶.

Ook Meulmeester zelf meldde zich nu, bij NRC-Handelsblad en Max de Bok. Zijn 'verklaring' voor de af luisterpraktijken: "Door een verkeerde schakeling heeft iemand van ons drie jaar geleden per ongeluk opname-apparatuur op de telefoon van een collega aangesloten." Door De Bok geconfronteerd met Hoekstra's brief van 19 december die toch wijst op meer dan incidenteel af luisteren, ontkennt de spionage-chef glashard: "Dat hebt u dan verkeerd gelezen"⁷.

Meulmeester wist ook de dienstencommissie van de IDB (een soort ondernemingsraad) achter zich te krijgen. Al direct op 24 januari schreef deze via zijn voorzitter Pippel een brief aan Hoekstra waarin werd gewezen op de 'ernstige schade' die werd aangericht door publikaties over geheime operaties. Deze brief was echter zonder ruggespraak met het personeel opgesteld, zo kon Groen Links fractievoorzitster Ria Beckers melden.

DE POLITIEK WORDT WAKKER

Inmiddels hadden de publikaties in de pers namelijk de politiek wakker geschud. Beckers interpeleerde premier Lubbers op 29 januari in de Tweede Kamer. De andere kamerleden maakten het de premier, die zich verschanste achter de brief van de dienstencommissie, niet echt moeilijk. Lubbers deelde verder mee dat binnen de IDB op 14 januari al maatregelen genomen waren om de 'interne communicatie' te verbeteren (Beckers: "De twee topmensen in het managementoverleg zijn vervangen door twee mindere goden. Dat is alles.") Volgens Lubbers controleerde de Rekenkamer alle uitgaven van de IDB. Toen Beckers, die kennelijk over enige *inside*-informatie kon beschikken, voet bij stuk hield, kondigde Lubbers aan dat de hele zaak dan maar moest worden uitgezocht, hoewel hij geen toezegging wilde doen over een onafhankelijk onderzoek. De premier zou de zaak de volgende dag in de besloten Kamercommissie ter sprake brengen. Lubbers leek zich geheel volgens de klassieke omkeringstruc meer zorgen te maken over het uitlekken van 'vertrouwelijke en zeer geheime gegevens' dan over de wantoestanden bij de IDB. Hij maakte bekend dat voor het lek inmiddels de Rijksrecherche was ingeschakeld.

Van het besloten commissieoverleg lekte nu eens weinig uit. Uniek was wel het feit dat mevrouw Beckers - fractievoorzitter van de

partij die verkoos geen deel uit te willen maken van een doofpot-commissie - door de commissie werd uitgenodigd om haar kijk op de kwestie nader toe te lichten. Brinkman, voorzitter van de Vaste Kamercommissie, lichtte later toe waarom daartoe was besloten: "omdat wij aanwijzingen hadden dat zij mogelijk over bijzonder informatie in dit bijzondere geval beschikte." Het leek hem nuttig om te kijken of er "reden zou zijn van haar kant om ons bepaalde gegevens te verschaffen". Meer inhoudelijke informatie was van de kant van de commissie niet te verwachten. "Er was inderdaad enige narijheid bij de IDB," zo vatte Brinkman het onderwerp samen.

De CMHF wist na een gesprek met Hoekstra te melden dat het onderzoek van de Rijksrecherche toch 'breed' zou worden opgezet. Het interne afluisteren van 1988 tot 1990 zou het hoofdpunt zijn en er zou met alle medewerkers worden gesproken. Overigens wist het Financieel Dagblad later uit bronnen rond de IDB te melden dat ook begin jaren tachtig het eigen personeel was afgetapt. Die banden waren in bezit van een toenmalige medewerker van Meulmeester. Een andere IDB-er had in 1983 van de leiding opdracht gekregen collega's af te luisteren.

Terwijl de molens van de Rijksrecherche voortmaalden bleek al snel dat het personeelsconflict zijn eigen dynamiek kreeg. Op 24 februari eisten de twee Hoofden van Dienst voor de ambtenarenrechter dat hun op non-actief stelling ongedaan zou worden gemaakt. De zitting vond op verzoek van het ministerie van Algemene Zaken achter gesloten deuren plaats. De zitting verliep niet zo gunstig voor het ministerie. AZ kon niet bewijzen dat de overplaatsing van twee Diensthoofden naar het Midden-Oosten volgens de ambtelijke procedures tijdig aan de betrokkenen was meegedeeld. De rechter gaf het ministerie hiertoe alsnog tot 1 maart de tijd. Na afloop kondigde de CMHF aan een eigen rapportage over het IDB-schandaal te zullen publiceren, een bericht dat door De Telegraaf werd overgenomen. De bond vond dat het conflict dusdanige vormen had aangenomen 'dat niet langer kon worden volstaan met het behartigen van individuele belangen'.

RAZENDSNEL INGRIJPEN

Na deze zeker voor de zorgvuldige toehoorder niet mis te verstane waarschuwing besefte premier Lubbers dat het nu noodzakelijk was razendsnel te handelen. Hij besloot de uitkomst van het onderzoek van de Rijksrecherche niet af te wachten. Nog de-

zelfde dag maakte hij bekend het voornemen te hebben de IDB per 1 januari 1994 op te heffen. De premier schreef aan de Kamer dat 'de noodzakelijke vertrouwelijkheid rondom de IDB is geschaad; in de contacten met sommige buitenlandse diensten is gebleken dat voortzetting van een aantal werkzaamheden daarom niet meer verantwoord is.' Volgens berichten in de pers zouden in de praktijk een aantal buitenlandse diensten de medewerking met de IDB hebben opgezegd. De activiteiten van de IDB werden nu definitief overgenomen door de MID en de BVD. Zo zouden de mensen die bezig waren met verwerking van de informatie van het elektronische af luistercentrum TIVC in Amsterdam naar de MID worden overgeplaatst. Een kleine afdeling onder leiding van Meulmeester zou zich echter voorlopig blijven bezighouden met spionage ten behoeve van Justitie en de CRI. Volgens 'ingewijden', die De Telegraaf te woord wilden staan ging het om de 'registratie van buitenlanders met criminele antecedenten die pogen Nederland binnen te komen'. Andere kranten dachten dat de activiteiten voor de CRI betrekking zouden hebben op het onderzoek naar de internationale drugshandel vanuit Zuid-Amerika. Later werd nog bekend dat ook Algemene Zaken zelf 'enkele taken van de huidige IDB blijft coördineren.'

Met de opheffing werd een uitspraak van de ambtenarenrechter en verdere publiciteit ontlopen. Het Algemeen Dagblad had dit meteen door: 'Wie nu nog de zwijgplicht durft te doorbreken, zal weinig kans maken op herplaatsing bij een andere inlichtingendienst.' En inderdaad, op 6 maart meldden de kranten in kleine berichten dat bij de IDB 'geen gedwongen ontslagen' zouden vallen. Getracht zou worden al het personeel bij andere inlichtingendiensten onder te brengen. Enkele dagen daarna trok het ministerie de dienstopdrachten aan de beide IDB-Hoofden in, zodat een rechterlijke uitspraak over deze materie werd vermeden.

Overigens beweerde Lubbers op 11 maart in de Tweede Kamer dat het plan om de IDB helemaal op te heffen al eerder gevormd was. Hij zou het al op 6 februari in een vergadering van het Ministerieel Comité voor de inlichtingendiensten, een gezelschap dat vrijwel nooit bij elkaar komt, hebben 'geformuleerd'. Op 14 februari zou hij de geheime Kamercommissie hierover hebben geïnformeerd. In de toelichting op de begroting van AZ voor het jaar 1993 stond te lezen: 'Van de in totaal 32 boventalligen bij de IDB zijn 3 medewerkers tijdelijk nog bij de IDB werkzaam en 9 medewerkers gedetacheerd, te weten: 3 binnen het eigen ministerie, 5 bij andere departementen en één bij een universiteit. Voor 3 medewerkers is

een *outplacement*-contract gesloten. Voor 7 medewerkers wordt nog overleg gevoerd met RPD-Advies over herplaatsing. 'Tien IDB-ers zouden met wachtgeld of VUT gaan en voor zeven bestond uitzicht op overplaatsing naar de BVD. Daarnaast was er nog sprake van '7 beveiligingsbeambten, 1 tuinman (l) en 3 schoonmaaksters'.⁸ Eveneens in september zond Lubbers de Tweede Kamer de uitslag van het Rijksrecherche-onderzoek. Gezien het voorgaande is het misschien niet verrassend dat van malversaties of mismanagement of het af luisteren van telefoongesprekken door of met medeweten van Meulmeester niets gebleken was.

Het onderzoek van de Rijksrecherche leverde nog wel enkele kleine verrassingen op. Tot verbazing van de rechercheurs kregen zij de beschikking over de af luisterbanden waarvan secretaris-generaal Hoekstra al in december 1991 aan het personeel had meegedeeld dat ze gewist waren. De betreffende medewerker zou de opdracht niet hebben willen uitvoeren!

Verder bleek dat een IDB-medewerker wellicht een originele opvatting had van het begrip gouden handdruk. Aan hem was in november/december 1990 (is het toeval dat dit precies de periode was dat het Gladio-netwerk bekend werd?) een som gelds van enkele duizenden guldens verschaft voor een geheime opdracht. De opdracht was niet doorgegaan. Het geld was echter niet teruggekomen. Minister Hirsch Ballin van Justitie gaf de Rijksrecherche opdracht tot een vervolgonderzoek over deze zaak. In januari 1993 deelde de ijverige Lubbers aan de Kamer mee dat ook dit onderzoek geen strafbare feiten aan het licht had gebracht. Voor het geval er verder nog iemand was die de neiging had om een kik te geven voegde de premier daaraan toe dat hij zich nog steeds beraadde over 'andere maatregelen' oftewel disciplinaire straffen tegen IDB-ers die met de pers hadden gepraat. Voor een tiental medewerkers zocht het ministerie van Algemene Zaken nog een andere baan. Let dus op die nieuwe tuinman, het is beslist de best gescreende hovenier van Nederland.

STURING VAN BUITENAF?

Resten nog twee vragen. Is er bij de ondergang van de IDB sprake geweest van sturing van buitenaf? En: Wordt de Nederlandse buitenlandse inlichtingendienst nu echt helemaal opgeheven?

Gezien het feit dat er aan de IDB en zijn voorganger BID voortdurend getrokken is door militairen enerzijds en burgers anderzijds,

zou het vreemd zijn als dit aspect nu helemaal geen rol heeft gespeeld. Een eerste kandidaat-manipulator zou natuurlijk de BVD zijn. De BVD was al bezig taken van de IDB over te nemen en breidde zijn activiteiten in het buitenland uit. De IDB kon zijn bestaan nog rekken dankzij de positie in het internationale inlichtingennetwerk. De BVD lijkt een duidelijk belang te hebben bij het einde van de IDB. Maar had de BVD ook de middelen om dit einde kunstmatig te versnellen? Daarvan is niets bekend geworden.

De positie van de militaire MID is vrijwel het tegenovergestelde. Zij hadden zeker instrumenten binnen IDB. Meulmeester kon vanaf het begin van zijn bewind als zodanig worden gezien en ook bij de afdeling Verwerving wemelde het traditioneel van de militairen. Een offensief van de kant van de marine werd ook voorspeld in het boven aangehaalde artikel in Het Parool. De MID lijkt echter niet zo'n belang te hebben bij het verdwijnen van de IDB. Zij konden namelijk in tegenstelling tot de BVD niet hopen de internationale positie van de IDB over te nemen. De militaire diensten hebben hun eigen internationale clubjes en het zou heel vreemd overkomen als bij de CIA en MI6 aan de tafel voor Nederland opeens een militair zou aanschuiven. Het is echter wel denkbaar dat Meulmeester door zijn bizarre beleid ook in de ogen van de militairen een gevaar voor zichzelf en zijn Dienst was geworden. Het forceren van het personeelsconflict door een actie van de Diensthoofden kan gezien zijn als middel om Meulmeester uit de weg te ruimen. In dat geval heeft die actie echter averechts gewerkt door het optreden van Lubbers.

Hetgeen ons op het tweede punt brengt. Het is mogelijk dat de premier vindt dat een geheime inlichtingendienst in deze tijd niet meer nodig is om de regering bij moeilijke internationale beslissingen van informatie te voorzien. Rapportage van open bronnen kan ook gebeuren door de ambtenaren van AZ en de diplomatieke dienst. Een probleem is er echter bij de inlichtingen over het buitenland die in de toekomst binnenkomen via de kanalen van BVD en MID. Aangezien de manier waarop deze informatiestroom tot stand komt voor de premier niet volledig inzichtelijk is, is hier in principe een mogelijkheid tot manipulatie, hetzij door de BVD wegens binnenlandse, hetzij door de MID om militaire motieven. Om dit tegen te gaan zal een toekomstige premier mogelijk toch over eigen specialisten willen beschikken om zaken uit te zoeken. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat de mogelijkheden van AZ op dit gebied verruimd worden. Een andere mogelijkheid zou zijn om de

positie van de coördinator en het Comité Verenigde Inlichtingen-
diensten Nederland uit te bouwen met een kleine staf.

(Kees Kalkman is werkzaam bij het Antimilitaristisch Onderzoeks-
kollektief. AMOK is bereikbaar op: AMOK, Esdoornstraat 14, 3551
AJ Utrecht, tel. 030-442122)

107

Noten

- 1 Wijziging van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten,
Tweede Kamer, 1993-1993, 23045, nr. 3 blz. 1.
- 2 Joost de Haas en Charles Sanders. 'Verdeel en heers was het
motto op Maarheeze', De Telegraaf 28 februari 1992.
- 3 Nederland stopt met spioneren in het buitenland, Het Parool 25
april 1991.
- 4 Max de Bok, Crisis in spionagedienst IDB, De Limburger 25
januari 1992.
- 5 Schandaal schrikt spionagedienst op, De Telegraaf 25 januari
1992.
- 6 Rijksrecherche-onderzoek lek geheime dienst, De Gelderlander
28 januari 1992.
- 7 Max de Bok, Chef IDB: "In eer en goede naam aangetast", De
Limburger, 27 januari 1992.
- 8 Tweede Kamer 1992-1993, 22800 III, nr. 8 blz. 5.

Geraadpleegde literatuur:

F.A.C. Kluiters, De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten,
Den Haag 1993.

Kees Kalkman, Heibel in het IDB-kasteel, in AMOK nr 1 jaargang 9,
februari 1991.

Annelies Borsboom

De BVD en extreem-rechts

De meeste fatsoenlijke mensen hebben één ding gemeen met de BVD: de afkeer van racisme en fascisme. De Dienst stelde in het jaarverslag over 1991 'een vinger aan de pols te houden om te zien in hoeverre ook de activiteiten en opvattingen van Nederlandse groeperingen een ongewenste polarisatie en daardoor een klimaat voor discriminatie van- en geweld tegen minderheden bevorderen'. Hoewel er geen reden is om hieraan te twijfelen, blijkt het erg moeilijk uit te vinden wat precies de bemoeienissen met extreem-rechts zijn. Soms grijpt de BVD in, maar af en toe is de Dienst ook opvallend afwezig. In een aantal rapporten en in publieke uitspraken laat de BVD merken ongerust te zijn over het mogelijke ontstaan van een onderklasse en over de kans op rassenrellen. Tegelijkertijd zijn de uitlatingen erg sussend. Extreem-rechts is niet sterk georganiseerd, het valt allemaal wel mee en, mocht dat alsnog veranderen: de BVD zit er bovenop. Is de BVD nu wel of niet een bondgenoot van anti-fascisten en anti-racisten? In de befaamde uitzending van Brandpunt¹ waarmee de nieuwe openheid van zijn

Dienst werd ingeluid, maakte Docters van Leeuwen dankbaar gebruik van de weerzin tegen extreem-rechts. Het hoofd van de BVD liet stuitende filmopnamen zien van een soort militaire oefening van het Aktiefront Nationaal Socialisten (ANS), in het jaarverslag omschreven als een 'uiterst militante groepering van extreem-rechtse signatuur'. Overigens werden deze opnamen niet door de BVD zelf gemaakt, maar in november 1989 in beslag genomen bij een huiszoeking bij Richard van der Plas, tegenwoordig raadslid voor de Centrum Democraten (CD) in Purmerend. Aannemelijk is dat de BVD goed op de hoogte wil zijn van wat zich afspeelt in het duistere milieu van skinheads, burgermannen en oude fascistten.

GEEN GROTE DREIGINGSFACTOR

Wat de BVD in ieder geval doet is 'instanties die zich bezighouden met de bestrijding van racisme en discriminatie' van achtergrondinformatie voorzien. Zo nam Arthur Docters van Leeuwen deel aan een besloten werkconferentie bij het Nederlands Gesprek Centrum met als thema 'veiligheid en allochtonen'. Daar waarschuwde hij voor spanningen met minderheden bij een al te strikte toepassing van de legitimatieplicht, met een verwijzing naar ongeregelde heden die zich eind 1991 in Brussel hadden voorgedaan. Ook uit het onderzoek 'Van onrust naar onlust'² van de Rotterdamse Politieke Inlichtingendienst van de politie (PID) ademde oprechte ongerustheid over de mogelijkheid van raciale spanningen in de Rotterdamse achterstandswijken. Zo toonde de BVD zich verschillende keren een onvermoede bondgenoot in de strijd tegen racisme, fascisme en discriminatie. Het blijft echter verbazingwekkend dat diezelfde BVD met de in 1992 gepubliceerde 'dreigingsanalyse' de krantenkoppen haalde door te wijzen op het gevaar dat zou uitgaan van de 'verdergaande radicalisering of fundamentalisering van moslimgemeenschappen'. Vooral de gehanteerde formulering '*bloedvergieten*' werd veel geciteerd. In hetzelfde rapport meldde de Dienst dat 'het streven naar politieke invloed door extreem-rechtse milieus in ons land (...) tot op heden geen bijzonder grote dreigingsfactor' is. Dat leverde de nodige kritiek op. Kort voor de publikatie van het jaarverslag vond een golf van aanslagen plaats tegen buitenlanders en instellingen van migranten. 'Leven wij wel in hetzelfde land?' was dan ook de vraag die in een commentaar in NRC-Handelsblad werd gesteld.³ De BVD bleef bij zijn standpunt en herhaalde in het jaarverslag dat het wel meevalt met extreem-rechts. 'Uit het soort van intimiderende acties tegen alloch-

tonen, dat zich begin van dit jaar voortzette in een reeks van incidenten, viel op te maken dat de daders geen deel uitmaken van georganiseerd ultra-rechts.' Het Fascisme Onderzoeks Kollektief FOK is overigens dezelfde mening toegedaan. Op een besloten bijeenkomst in januari 1993 van de Commerciële Club te Leeuwarden sprak Docters van Leeuwen ook over dit onderwerp. De opkomst van openlijk ultra-rechtse groeperingen is geen zaak voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst, 'omdat de democratie dat zelf wel af kan,' tekende journalist Willem Bosma op uit de mond van het hoofd van de BVD.⁴ Voor geregisseerd geweld van fanatieke skinheads hoeft Nederland niet bang te zijn. De BVD is ook nog niet gestuit op loslopende skinheads ronselende neonazi's, 'maar we zijn er wel buitengewoon kien op.'

JAARVERSLAG

Het rijtje extreem-rechtse organisaties dat is opgenomen in het jaaroverzicht van de BVD lijkt enigszins willekeurig. Voor een aantal bijna slapende organisaties was een prominente plaats in het jaarverslag gereserveerd, terwijl andere wel actieve organisaties niet opgenomen werden. De Viking-jeugd bijvoorbeeld is nauwelijks nog actief, en ook het Geschiedkundig Genootschap De Wende, een organisatie van oud-SS-ers, onderneemt bijna niets meer. Toch koos de BVD ervoor beide organisaties te noemen. Bij extreem-rechts-*watchers* was ook grote verbazing over de vermelding van de Northern League, een internationaal nazistisch gezelschap dat al vanaf 1985 uit het beeld verdwenen was. Daarentegen stond bijvoorbeeld Voorpost niet in de opsomming van staatsgevaarlijke organisaties. In België heeft deze organisatie herhaaldelijk zeer gewelddadig opgetreden. De Duitse zusterorganisatie van Voorpost, Junge National Demokraten, staat in de jaarverslagen van de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst, de Verfassungsschutz, wel als staatsgevaarlijk te boek. Voorpost stelt zich samenvoeging van Nederland, Belgisch- en Frans-Vlaanderen ten doel. Ook staan ze vanwege *stamverwantschap* uitermate positief tegenover de extreem-rechtse blanken in Zuid-Afrika. De heel-Nederlandse gedachte wordt gecombineerd met een sterke aandacht voor wat het 'vreemdelingenvraagstuk' wordt genoemd. Dat dient 'doortastend, volksbewust en met eerlijke argumenten aangepakt te worden', aldus Voorpost in het clubblad Revolte. Eén van de zwaartepunten van Voorpost Nederland het afgelopen jaar was de steun aan Kroatië. Een aantal Voorposters deed mee aan een

hulpactie ten bate van Kroatië en Bosnië. In december 1991 begonnen Nederlandse Voorpost-activisten met het werven van *huurlingen* om in Kroatië te gaan vechten. Daartoe werd de Nederland-Kroatische Werkgemeenschap (NKW) opgericht, die onder andere in de Telegraaf een oproep deed voor gezonde Hollandse mannen en jongens. De Werkgemeenschap zag zich overigens gedwongen de wervingsactiviteiten te staken na een golf van negatieve publiciteit over de nauwe banden tussen extreem-rechts en de NKW.⁵ Voor de BVD vormde dit alles echter geen aanleiding Voorpost en de NKW een ereplaatsje te geven in de galerij van extreem-rechts.

INFILTRATIE

Waar links veelvuldig geplaagd wordt door de activiteiten van infiltranten is van infiltratie bij rechts vrijwel niets bekend. Janmaat heeft ooit betoogd dat zijn vroegere Centruumpartij (CP) kapot is gestookt door de geheime dienst, maar daar was de BVD helemaal niet voor nodig. Het waren Janmaat's eigen capriolen en avontuurtjes met diverse echtgenotes van collega's die de partij uiteindelijk de das omdeden. Toch zouden burgerinformanten betrekkelijk gemakkelijk te werven en in te zetten moeten zijn. De BVD/PID heeft immers de gewoonte geschikt lijkende arrestanten op het politiebureau een sepot aan te bieden in ruil voor klik- en infiltratiewerk. Het ligt voor de hand dat de gemiddelde voetbalvandaal of tasjesdief die op het bureau belandt minder moeite heeft zich in te werken in het extreem-rechtse dan in het radicaal linkse milieu, waar iemand meteen door de mand valt als hij of zij de anti-racistische, anti-sexistische en anti-fascistische mores niet kent. Dat de Duitse Verfassungschutz vorig jaar beweerde dat het zo moeilijk was te infiltreren bij skinheads en extreem-rechts is dan ook moeilijk te begrijpen en zal als het waar is waarschijnlijk meer te maken hebben met de *doctrine* die bij die geheime dienst gangbaar is. Voor de Nederlandse situatie gaat dat vermoedelijk niet op. Een andere vraag is of de BVD ook - net zoals dat gebeurt in linkse milieus - in het Umfeld van expliciet rechtse en racistische gezelschappen zijn voelhoorns uitsteekt. Zou de OSL geïnfiltreerd zijn, de katholieke kerk, fundamentalistisch-christelijke partijen en lobbygroepen? De overlappingen tussen dergelijke gezelschappen en extremistisch rechts is in verschillende gevallen uitvoerig aangetoond en gedocumenteerd. De PID in Rotterdam was in ieder geval wel belangstellend toen militante anti-abortusgroepen in die stad abortusklinieken bezetten. Een van de

weinige bekende infiltranten in dit milieu is Eric de Jong, die halverwege de jaren tachtig opdracht kreeg de Centruumpartij te infiltreren. Daar kopieerde hij het ledenbestand en liet Glimmerveen, aartsrivaal van Janmaat op de burelen van de CP rondkijken. Vervolgens infiltreerde De Jong Glimmerveens Nederlandse Volks Unie, om uiteindelijk als manusje-van-alles in de villa van de weduwe Rost van Tonningen te belanden. Na de journalist Frans Dekkers te hebben ingelicht stal De Jong niet alleen de administratie van de weduwe, maar ook het tafelzilver. In het strafproces dat daarop volgde gaf de BVD toe opdrachtgever van De Jong te zijn geweest. Het verdonkeremanen van het tafelzilver had echter niet in zijn taakopdracht gestaan, en daarvoor werd hij dan ook veroordeeld. In 1989 moest de schilderachtige De Jong weer voor de rechter verschijnen, ditmaal in zijn hoedanigheid van assistent van een makelaar in schijnhuwelijken. Hij probeerde later nog in contact te komen met iemand die onderzoek doet naar extreem-rechts, maar werd meteen de deur gewezen. Meer voorbeelden van infiltranten bij extreem-rechts in Nederland zijn niet bekend. Dat wil echter niet zeggen dat ze er niet zijn. De louche organisatie CP'86 is namelijk vrijwel zeker geïnfiltreerd door BVD of PID.⁶ Dat is af te leiden uit een aantal voorvallen waarbij de overheid ingreep. Toen CP'86 in februari 1993 een knokploeg-demonstratie tegen een anti-racismemars in Delft organiseerde, bleek dat bij de plaatselijke politie bekend. Op het moment dat de knokploeg uit de trein stapte werd die en bloc gearresteerd, per ME-bus afgevoerd naar het platteland, en daar volgens de methode-Koppejan uit de bus gegooid. Lopen maar, jongens. Ook de controle aan de Duits-Nederlandse grens die het Amsterdamse gemeenteraadslid voor CP'86 W.J. Beaux zich zomer 1992 moest laten welgevalen moet wel haast veroorzaakt zijn door uitlekken of verraad. Want wie wordt daar tegenwoordig nog aangehouden door de douane? Het gemeenteraadslid bleek inderdaad koffers vol racistische en antisemitische pamfletten en boeken in zijn auto te hebben. De hele boel werd in beslag genomen en Beaux werd veroordeeld wegens het verspreiden en in voorraad hebben van racistische lectuur. De verspreiding van de memoires van de weduwe Rost van Tonningen is op initiatief van de BVD voorkomen. Het boek 'Op zoek naar mijn huwelijksring' werd met een door Docters van Leeuwen zelf ondertekend ambtsbericht onder de aandacht van Justitie gebracht. Drie dagen na de aangifte, op 17 december 1990, viel Justitie de villa van de 'zwarte weduwe' binnen en boorde de kluis open. Het boek werd niet gevonden, maar de computer met de tekstbestanden

werd wel meegenomen. De advocaat van de weduwe, mr. Th. Hiddema, was blij dat deze strafzaak wat chiquer van start was gegaan. Ditmaal lag er tenminste een klacht van de BVD, en was het niet naar aanleiding van de agitatie van 'een of ander luizige actiegroep'. Mevrouw Rost van Tonningen kreeg een geldboete van f5000,- en de verspreiding van het boek werd in Nederland verboden.

SCHIETVERENIGING 'LISSE'

Uit deze voorbeelden zou je af kunnen leiden dat de BVD serieus bezig is met het bestrijden van de gevaren uit de extreem-rechtse hoek. Bovendien blijkt de Dienst een uitstekende informatiepositie te hebben. Het *beleid* van de Dienst is echter niet altijd even duidelijk. Wanneer besluit de Dienst de politie of het openbaar ministerie in te lichten zodat ingegrepen kan worden? Op het moment dat de fascisten met een knokploeg de straat opgaan, zoals onlangs in Delft? Dat is begrijpelijk. Maar welk doel dient precies het tegenhouden van een publikatie van de aftakelende weduwe Rost van Tonningen? En waarom laat de Dienst andere zaken wel toe? Waarom deed de BVD bijvoorbeeld niets toen bleek dat extreem-rechts een eigen schietvereniging had? PTT-beambte Richard van der Plas werd op 21 november 1989 op verzoek van de officier van Justitie in Roermond aangehouden voor overtreding van artikel 10a van de opiumwet. Nadat Van der Plas was afgevoerd doorzocht de politie zijn woning in Purmerend. Naast een weliswaar slechts minieme hoeveelheid hasj vond de politie een overweldigende hoeveelheid racistisch propaganda-materiaal, een vuurwapen met munitie, brieven, tijdschriften en stickers, en lidmaatschapsbewijzen van de NVU, Jongerenfront en Nationale Sammlung. De verbalisant van de gemeentepolitie Purmerend noteerde in zijn proces verbaal wat hij, naast een doos met enkele honderden folders van de CD, nog meer aantrof: 'een plastic tas en een paarskleurig koffertje waarin bij nader onderzoek de boekhouding, documentatie en lidmaatschapsbewijzen/kaarten van de schietsportvereniging 'Lisse' bleek te zitten. Ik zag dat er onder andere een blanco getekende brief bij zat van de schietsportvereniging .22, alsmede blanco getekende aanwezigheidsregistratiekaarten, diverse foto's en fotobestemmingsmateriaal, in het koffertje zaten.' De huisgenote van Van der Plas had desgevraagd verklaard dat Van der Plas penningmeester was van de schietsportvereniging Lisse en dat hij wegens ziekte van de secretaris,

tijdelijk ook de werkzaamheden van de secretaris waarnam. 'Bij mij,' vervolgt de verbalisant, '(...) rees het vermoeden dat er fraude werd gepleegd danwel valsheid in geschrifte met betrekking tot en of verantwoording van deelneming aan schietoefeningen. Ik nam hierop deze koffer met administratie in beslag.' Blanco aanwezigheidsregistratieboekjes zijn bijzonder waardevol, omdat je voor het verkrijgen van een officiële wapenvergunning tenminste twaalf keer per jaar bij een schietclub moet oefenen. Die oefeningen worden in de aanwezigheidsregistratieboekjes met een stempel van de schietvereniging vastgelegd. Van der Plas kon zijn ongure vrienden moeiteloos een wapenvergunning bezorgen door met de aanwezigheidsregistratie te frauderen. Een ambtsbericht van de Purmerendse PID lichtte de Limburgse politie in over de politieke achtergrond van de arrestant: vermoedelijk is Van der Plas lid van het ANS, die het plegen van misdrijven tot oogmerk heeft. Toen Van der Plas verhoord werd over de papieren van de schietvereniging verklaarde hij: 'De in de koffer aanwezig zijnde registratieboekjes zijn allemaal ondertekend door de voorzitter. Dit is gemakkelijk voor hem, omdat hij dan niet vaak gestoord wordt voor het ondertekenen van deze boekjes. De vereniging is een vrij nieuwe vereniging, welke regelmatig nog nieuwe leden krijgt. Deze moet ik inschrijven. Dit betreft eveneens de in de koffer aanwezig zijnde lidmaatschapskaarten. Het kwitantieboekje in de koffer is bestemd voor de contributie. De aanvraagformulier voor de machtiging voor het voorhanden hebben van een vuurwapen, welke in de koffer zit, is mijn eigendom. Ik wilde namelijk een machtiging tot het voorhanden hebben van een vuurwapen aanvragen. Ik heb dit reeds gedaan, maar ik had toen niet de juiste bescheiden bij me, die nodig werden geacht voor dit aanvragen. De stempel in de koffer, is de stempel van de schietvereniging, welke ik mag gebruiken in mijn functie als penningmeester.' Naar aanleiding van de vondst bij Van der Plas is ook een aantal maten van hem, allemaal lid van extreem-rechtse organisaties, gearresteerd en ondervraagd. Duidelijk werd dat schietvereniging 'Lisse' geen gewone vereniging was, maar een pleisterplaats waar extreem-rechts zijn schietvaardigheid oefende. De bal lag voor open doel, maar de BVD verkoos niet te scoren. Voor de Dienst was het betrekkelijk eenvoudig geweest schietvereniging 'Lisse' het functioneren volledig onmogelijk te maken. Met informatie van de BVD had de overheid eenvoudig een complete bureaucratische oorlog kunnen beginnen tegen de schietvereniging. Was bijvoorbeeld de afdeling Bijzondere Wetten van de gemeentelijke overheid ingesind, dan

had die kunnen toezien op het verstrekken van de vergunningen. De politie had regelmatig binnen kunnen lopen om vergunningen te controleren. De schietclub had aangepakt kunnen worden vanwege fraude met de aanwezigheidsregistratie. *De BVD deed niets.* De schietvereniging onthief Van der Plas van zijn taak als penningmeester en royeerde hem. Als *gast* is hij nog steeds welkom op de schietbaan aan de Grasweg in Amsterdam-Noord.

In een ander geval ondernam het openbaar ministerie pas stappen nadat eind 1992 een journalist van de GPD vragen begon te stellen. De journalist had ontdekt dat het ANS een postbus in Delfzijl gebruikte als distributiepunt voor het Duitse neo-naziblad *Die Neue Front*. Het postbusnummer stond op naam van een inwonster van Delfzijl, die contacten onderhield met het ANS. Voor ingewijden was dit geen nieuws. Ook de BVD moet geweten hebben dat die postbus al sinds de tweede helft van 1990 in gebruik was bij het ANS. Pas nadat de journalist wat rondgebeld had, kwam het openbaar ministerie in actie en stelde een onderzoek in. De post werd achtergehouden en het ANS moest omzien naar een nieuw adres. De BVD had veel eerder kunnen ingrijpen door het openbaar ministerie op de hoogte te stellen. Het was echter kennelijk niet in het belang van de BVD om die postbus te laten sluiten. Vanuit het oogpunt van een veiligheidsdienst is het nu eenmaal doelmatiger om alle informatie op één plek te laten binnenkomen. Nu was het maar afwachten waar ze weer op zouden duiken. Dit is een eeuwigdurende belangentegenstelling tussen de BVD en de opsporingsdiensten: waar het openbaar ministerie en de politie de boeven zo snel en zo lang mogelijk achter de tralies willen zien te krijgen, hecht de BVD vooral waarde aan zijn informatiepositie.

Antiracisten en antifascisten vinden in de BVD soms een onverwachte bondgenoot. De BVD waarschuwt tegen de legitimatieplicht, uit zijn bezorgdheid over de gevolgen van het ontstaan van een onderklasse en stelt dat het lot van vluchtelingen en op drift geraakte bevolkingsgroepen pas kan veranderen wanneer de politieke en sociale structuren in de landen van herkomst verbeteren. Dat zijn tot dusver altijd linkse waarheden geweest: *bien étonné de se trouver ensemble*. Dat wil niet zeggen dat de bedrijfscultuur van de BVD volkomen omgeslagen is. De Dienst moet in de eerste plaats ervoor zorg dragen dat de rust en stabiliteit in Nederland gehandhaafd blijven - *business as usual*. Rassenrellen en opstanden vanuit een bezitloze onderklasse zijn daarbij natuurlijk uit den boze. Racisme, fascisme en extreem-rechts worden vanuit het oog-

punt van de BVD gevaarlijk wanneer vermoed wordt dat de democratische rechtsorde in gevaar komt. Omgekeerd zit de Dienst niet te wachten op krachtig en duurzaam verzet van het publiek tegen fascistische en racistische tendensen. Want dat zou meer verzet tegen het overheidsbeleid kunnen opleveren. In het kader van de Europese Eenwording komt - denk aan het verdrag van Schengen - een stroom racistisch uitpakkende wet- en regelgeving op ons af. Die wordt mede voorgekookt door de BVD die in allerlei werkgroepen een afvaardiging heeft zitten. Dat verklaart misschien de enigszins sussende uitslatingen over extreem-rechts van de Dienst. De uitholling van de democratie in het kader van de Europese Eenwording wordt bepaald door de naar extreem-rechts opgeschoven politici: de Kosto's, Bolkesteinen en Lubberianen. Bedoelt Docters van Leeuwen dat soms met 'de democratie kan extreem-rechts zelf wel af'?

(Met dank aan het Fascisme Onderzoek Kollektief. Het FOK is te bereiken via FOK, Postbus 10748, 1001 ES Amsterdam.)

noten

- 1 KRO's Brandpunt, uitzendingen op 4 en 7 november 1991.
- 2 Van onrust naar onlust', Inlichtingendienst Gemeentepolitie Rotterdam, december 1991. December 1992 verscheen een nieuwe, geactualiseerde versie onder de titel 'Het kan verkeren!'. Peter Klerks in NRC-Handelsblad, 21 februari 1992.
- 3 Willem Bosma in de Leeuwarder Courant, 19 januari 1993. Docters van Leeuwen hield zijn speech in de veronderstelling dat alle pers buiten de deur gehouden was. Bosma "Ik had me als ondernemer verkleed, met een blazer" was de enige journalist die erin slaagde de uitsmijters, ingehuurd om pers en activisten te weren, te omzeilen. Later heeft de organisator van de bijeenkomst, de Commerciële Club, bij de BVD excuses moeten aanbieden voor de aanwezigheid van de journalist. Docters toonde zich *not amused*.
- 5 Zie voor informatie over deze groep: FOK-Dossier 5, Het ABC voor huurlingen, Amsterdam 1991.
- 6 De CP'86 is ontstaan uit de oude Centruumpartij, nadat Janmaat in 1984 uit die partij werd gezet en een aantal getrouwen met zich meenam. In 1986 werd, na het vervalsen van handtekeningen voor verkiezingen een gerechtelijk bevel niet opgevolgd, waarna de CP failliet werd verklaard. Onmiddellijk richtte het toenmalig bestuur een nieuwe partij op, de CP'86. In de loop van de jaren is die partij een veel radicalere koers gaan varen dan de Centrumdemocraten van Janmaat.

Wil van der Schans

Nogmaals: de vluchteling achtervolgd

In het jaarverslag over 1991 omschrijft de BVD de angst voor het overslaan van conflicten uit landen waar asielzoekers of migranten vandaan komen als belangrijkste reden om deze groepen in de gaten te houden. Moslim-fundamentalisten, Koerden, Surinamers en nu natuurlijk Joegoslaven, allen kunnen rekenen op de belangstelling van de Dienst. Nu is het vreemdelingenbeleid in Nederland al vergeven van de ondoorzichtige restrictieve maatregelen, de bemoeienis van de BVD maakt het er niet helderder op. Hoever de belangstelling van de Dienst gaat en welke invloed dat kan hebben, heeft onder meer de Palestijnse vluchteling Ibrahim Al Baz mogen ondervinden. In de periode tot eind 1991 heeft de BVD hem van verschillende kanten onder druk gezet: via z'n kennissen, via hem onbekende Palestijnen en door zijn naturalisatieverzoek te frustreren.

Op de achtergrond van dit verhaal speelt de Golfoorlog. Ver weg, maar interessant voor de Dienst, omdat het conflict mogelijk zou kunnen overslaan naar West-Europa en omdat er veel zakelijke

banden zijn van Nederlandse bedrijven met landen in het Midden-Oosten. De Arabische gemeenschap in Nederland werd van de één op de andere dag een potentieel gevaar voor de staat. Een speciaal team van 80 BVD-ers ging op pad om Nederland te behoeven voor terroristische aanslagen en om bedrijven die de boycot tegen Irak ontdoken op de vingers te tikken. Palestijnen hadden de bijzondere belangstelling van de BVD.

VAN NATURALISATIE NAAR NEUTRALISATIE?

Ibrahim Al Baz fungeert al jaren als spreekbuis van de Palestijnse gemeenschap in Nederland. Hij verblijft hier sinds 1980 en is lange tijd voorzitter van de Palestijnse Arbeiders Vereniging geweest. Zijn activiteiten in Nederland zijn tweemaal. Aan de ene kant spant hij zich in voor de Palestijnse kwestie en aan de andere kant houdt hij zich bezig met het welzijn van migranten in Nederland.

Door zijn positie in de Palestijnse gemeenschap wordt Al Baz vaak om advies gevraagd en hij is dan ook niet verbaasd als begin 1991 de Palestijn Youssef uit Amsterdam hem belt om een afspraak te maken. Youssef was door de BVD op pad gestuurd om te infiltreren binnen de actieve Palestijnse gemeenschap. "Zoek contact met die man en probeer een persoonlijke vriend van hem te worden. Als dat lukt krijg je geld en een verblijfsvergunning." Youssef wilde eigenlijk niet, maar had weinig keus: zijn asielprocedure was uitgelopen op een afwijzing. Hij was platzak en stond op het punt om definitief uitgewezen te worden. De BVD zou regelen dat hij niet zou worden uitgezet en beloofde hem bovendien een vergoeding van 50 tot 100 gulden per week. Echt gemakkelijk voelde Youssef zich niet in zijn nieuwe rol, maar hij ging wel een paar keer op bezoek bij het Palestijnse ontmoetingscentrum in Vlaardingen. Na een tijdje maakte hij een afspraak met Al Baz op het station te Rotterdam. Hij had toen al genoeg van zijn rol als infiltrant en hij biechtte zijn hele verhaal op. Na het gesprek met Al Baz stopte hij definitief met zijn werkzaamheden voor de BVD. Van de zware psychische last ontdaan hoopt hij weer wat rust te vinden, maar de BVD denkt daar anders over. De edelmoedig aangeboden bescherming verandert in een kleinzielige pestpartij. Youssef krijgt een tijd lang onverwachte huisbezoeken, hij wordt geïntimideerd en lastig gevallen. Wie eenmaal uit de gratie valt bij de Dienst moet dat kennelijk aan den lijve ondervinden.

Voor Youssef wordt het allemaal te veel en mede uit angst uiteindelijk uitgewezen te worden besluit hij naar de Verenigde Staten te verhuizen.

MEER INTIMIDATIES

Het beeld dat Docters van Leeuwen schept van de gemiddelde BVD-agent is ingetogen en correct. "Goedemiddag, Van Leeuwen, BVD. Stapje naar achteren, niet naar voren natuurlijk", zo zegt Docters van Leeuwen iemand te benaderen voor informatie. Dat het soms anders gaat ervaren twee kennissen van Al Baz. "Je moet voorzichtiger zijn met het uitzoeken van je vrienden," met deze woorden verliet de BVD-agent de woning van Mohammed. De entree was al net zo elegant geweest: zonder aan te bellen stond hij plotseling in de keuken. De Dienst was vooral geïnteresseerd in de relatie van Mohammed met Al Baz. "Heeft Al Baz jou ooit gevraagd iets voor hem te doen? Heb je ooit iets voor hem moeten bewaren?". Mohammed laat zich gelukkig niet zo gemakkelijk intimideren. Net zo min als Kassim, een andere kennis van Al Baz. Toen Kassim op een dag met z'n auto weg wilde rijden, stapte er onverwacht een man in. Kassim schrok natuurlijk en de man in kwestie liet snel een pasje zien, "Binnenlandse Zaken, BVD". Ook hier dezelfde vraag over het contact met Al Baz. Kassim liet snel weten niet gediend te zijn van een gesprek, stopte en maakte meer dan duidelijk dat de BVD'er de auto beter kon verlaten.

121

Uit gesprekken die Al Baz voerde met een aantal andere benaderde Palestijnen blijkt dat zij vaak foto's kregen te zien van zijn huis en/of echtgenote. Iemand kreeg een deel van een afgeluisterd gesprek te horen, een privé gesprek van de vrouw van Al Baz. Ook de medewerking van Al Baz aan de brochure 'De Vluchteling Achtervolgd' werd hem op deze manier voor de voeten geworpen.¹ De BVD zit duidelijk in z'n maag met de aanwezigheid van de politiek actieve Al Baz. Ook via de 'officiële' weg probeerde de Dienst alles in het werk te stellen om Al Baz monddood te maken.

Ten tijde van de Golfoorlog liep er een naturalisatie-procedure van Al Baz. Vlak voor het einde van de termijn, waarin de beslissing moest vallen verklaarde Justitie Al Baz plotseling tot ongewenst burger. Uit geheime BVD informatie zou blijken dat hij 'heimelijke activiteiten ontplooit die voortvloeien uit zijn functie van vertegenwoordiger van de Palestijnse organisatie Al Fatah'. Verbaasd over deze inschatting van zijn activiteiten zocht Al Baz de openbaar-

heid. Hij had zijn politieke activiteiten ten bate van de Palestijnse kwestie immers nooit onder stoelen of banken gestoken. Zowel procedureel als inhoudelijk bleek de zaak aan alle kanten te rammelen. Het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) kritiseerde het gebruik van geheime BVD informatie bij de ongewenstverklaring. 'De onmogelijkheid voor betrokken persoon om hierin inzage te verkrijgen is een aanzienlijke beperking in zijn procedurele rechten'.² Inhoudelijk werd zijn zaak aan de orde gesteld door tal van maatschappelijke organisaties, die geschokt waren door de inbreuk op de rechten van migranten. Onder grote druk trekt staatssecretaris van Justitie mr. A. Kosto het besluit op 29 november 1991 uiteindelijk in: er blijkt bij nader onderzoek te weinig grond te zijn om Al Baz tot ongewenst persoon te verklaren. Terugkijkend op de hele kwestie geeft Docters van Leeuwen toe dat er inderdaad wel eens fouten worden gemaakt. "De Raad van State zei: u komt hier met informatie die is drie jaar oud, waarom heeft u er toen niets mee gedaan, is dat niet wat laat? En het was niet meer zo, wij hadden er te lang over gedaan. De Raad van State had gelijk, we hadden er toen op moeten zitten. Ja, misschien zijn er fouten gemaakt. Soms kijk je te lang naar iets. Je weet zoiets niet van tevoren. Afsluiten is moeilijk", aldus Docters van Leeuwen in een interview met Vrij Nederland op 21 december 1991. Of het werkelijk een kwestie van te lang laten liggen is blijft natuurlijk de vraag. Is het niet veel eerder zo dat de BVD onder druk van de omstandigheden - de Golfoorlog - een daad wilde stellen? Wilde de BVD maar niet al te graag laten zien op zijn taken voorbereid te zijn?

DE WERVING VAN INFORMANTEN

De BVD worstelt nogal met het migranten- en vluchtelingenvraagstuk. Dit voor de BVD toch tamelijk onontgonnen terrein riep dan ook om een extern wetenschappelijk onderzoek ten bate van de beleidmakers binnen de BVD. Het Instituut voor Socio-logisch, Bestuurskundig en Milieukundig Onderzoek van de Erasmus Universiteit te Rotterdam werd gevraagd een onderzoek te doen naar 'Verwachte immigratiestromen en maatschappelijke integratieprocessen'. Peter Klerks hekelde in het Mensen Rechten Magazine (MRM) van december 1992 de kwaliteit van dit onderzoek. Verschillende feitelijke onjuistheden en ondoordachte taxaties laten duidelijk zien dat de onderzoekers niet echt thuis zijn met de problematiek. In een aantal formuleringen kunnen de onderzoekers

hun vooringenomenheid niet verbergen. 'Vluchtelingen die 'op flagrante wijze de culturele normen dan wel wettelijke regels' overtreden in hun land van herkomst, worden in dezelfde context genoemd als de criminaliteit van etnische minderheidsgroepen in Nederland'. Het is meer dan tragisch dat een dienst die in de diepste privacy van buitenlanders weet binnen te dringen haar intellectuele peil over diezelfde buitenlanders met dit soort onderzoeken voedt.

Op wat informelere bijeenkomsten, zoals bijvoorbeeld de lezing voor de Technische Universiteit te Eindhoven van plaatsvervangend hoofd A. Kievits, blijkt het niveau van de top van de BVD niet veel hoger te zijn. In deze lezing signaleerde Kievits dat veiligheid en economie steeds dichter naar elkaar toe groeien. Als voorbeeld noemt Kievits de stroom van migranten die om economische beweegredenen naar ons land komen. "Een aantal van hen heeft geen aangeboren, opgevoede of ontwikkelde zin voor democratie. Zij zijn de aandacht van de Binnenlandse Veiligheidsdienst zeker waard."

De aandacht van de BVD voor migranten en asielzoekers is al vaker aan de orde gesteld. Van links tot rechts wordt onderstreept dat de BVD zich ten opzichte van asielzoekers terughoudend dient op te stellen. In het Kamerdebat dat gevoerd werd naar aanleiding van de benadering van de Filippijn Nathan Quimpo kwam dit duidelijk naar voren. Tweede Kamerlid voor de PvdA P. Stoffelen merkte toen op dat asielzoekers in principe niet uitgesloten mogen zijn van benadering, maar "dat wel vast staat dat nooit misbruik gemaakt mag worden van de soms wel zeer kwetsbare positie van asielzoekers. En evenzo staat vast dat er nooit druk mag worden uitgeoefend, er mag bijvoorbeeld nooit een verblijfsvergunning in ruil voor medewerking beloofd worden of het omgekeerde".

In 'De Vluchteling Achtervolgd' is beschreven dat de zwakke positie van asielzoekers in veel benaderingen juist wel gebruikt wordt om informatie los te krijgen. Veelvuldig worden toezeggingen gedaan over een positieve afhandeling van het asielverzoek. Tegen deze manier van werken zijn verschillende vluchtelingenorganisaties in verweer gekomen. Naar aanleiding van de Quimpo affaire³ heeft de Vereniging Vluchtelingenwerk er bij het ministerie van Binnenlandse Zaken op aangedrongen geen beroep meer te doen op asielzoekers als informanten. 'Deze mensen zijn niet vrij om medewerking te weigeren: zij bevinden zich immers in een sterke afhankelijkheidsrelatie tot de Nederlandse overheid', schrijft Vluchtelingenwerk op 11 november 1991 in een brief aan minister Dales van

Binnenlandse Zaken. In haar antwoord van 16 maart 1992 verwijst Dales naar een verslag van de BVD voor de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken op 2 maart 1992. Op verzoek van de kamer worden hierin een aantal grenzen gesteld waarbinnen de BVD moet werken, als het gaat om het verkrijgen van inlichtingen van asielzoekers.

BESCHERMEN

Naast het feit dat er onder asielzoekers mensen kunnen zijn, die een gevaar vormen voor de staat, rechtvaardigt de BVD haar bemoeienis met asielzoekers door de edele rol van beschermheer op zich te nemen. Iemand moet toch de asielzoekers, die het slachtoffer zijn of worden van politieke intimidatie of bedreiging door hier verblijvende landgenoten, behoeden. De categorieën die de BVD het meeste verdenkt van intimidatie zijn zowel in Nederland actieve politiek extremistische groepen als buitenlandse geheime diensten. Bij Vluchtelingenwerk wordt bevestigd dat de activiteiten van de BVD, soms ook op verzoek van asielzoekers zelf, zich inderdaad meer op het laatste terrein begeven. Vooral de intimiderende activiteiten van de Iraanse geheime dienst lopen in het oog.

Op de vraag van Vluchtelingenwerk of Dales duidelijkheid kan verschaffen over de toezeggingen die de BVD bij benaderingspogingen doet, benadrukt zij in de brief dat de Dienst altijd duidelijk moet maken 'dat de BVD niet kan beslissen over de toekenning van verblijfsvergunningen en dat er geen verplichting bestaat tot de gevraagde informatieverstrekking'. Of dit in de praktijk zo gebeurt valt te betwijfelen. Het grootste deel van de benaderingen wordt niet gedaan door de BVD zelf maar door de plaatselijke inlichtingendiensten, de PID's. PID-ers verrichtten hun taak in opdracht van de BVD, binnen het politiekorps. In vrijwel iedere plaats is de PID nauw verbonden met de vreemdelingendienst. Meestal hebben beide diensten dezelfde chef en vaak heeft minimaal één agent beide petten op. Door deze dubbelfunctie belandt op een eenvoudige wijze informatie van Justitie en de vreemdelingendienst bij de BVD. Bij asielzoekers ontstaat al snel de indruk dat de BVD zeggenschap heeft over hun asielaanvraag. Volgens minister Dales zijn er in 1991 21 asielzoekers min of meer geregeld benaderd door de BVD. Onduidelijk is hoeveel vluchtelingen éénmalig zijn benaderd.

In het Kamerdebat van 24 maart 1992 is Dales openhartig over de samenwerking die er bestaat tussen de Dienst Vreemdelingenzaken van het ministerie van Justitie en de BVD. De BVD heeft een aantal categorieën asielzoekers aangegeven, waarin ze geïnteresseerd is. Dales verklaart niet om welke categorieën het gaat, maar het laat zich raden dat een aantal politieke groepen en bepaalde landen op het verlanglijstje staan. Na inzage in de basisgegevens vraagt de BVD van een aantal asielzoekers de dossiers op. Dales schat, na een telling van de laatste 8 maanden, dat het om 130 dossiers gaat op jaarbasis. Vanaf 1 januari 1992 houdt de directie vreemdelingenzaken de cijfers keurig bij.

SAMENWERKING

Eind 1991 werd P., een Koerdische asielzoeker, uitgezonden naar Turkije. Hij voldeed niet aan de Nederlandse normen om in aanmerking te komen voor een verblijfsvergunning. Ook een beroep op humanitaire gronden mocht niet baten, hij zou geen risico lopen op vervolging in Turkije ondanks het feit dat hij in 1981 werd vervolgd voor activiteiten bij de communistische partij. Na de paspoortcontrole werd hij apart genomen en stond hij oog in oog met de gevreesde Turkse geheime dienst MIT. Het ontvangstcomité zette hem flink onder druk en dreigde hem te arresteren. Het was duidelijk wat ze wilden: hij moest voor hen infiltreren in de Koerdische PKK. De informatie waarover ze beschikten was verbazingwekkend: hij werd geconfronteerd met een foto en andere gegevens die tijdens zijn verblijf in een asielzoekerscentrum in Alkmaar bleken te zijn verzameld.

Geïntimideerd door zowel de fysieke dwang als de kennis over zijn situatie in Nederland stemde hij toe. Zodra de situatie het toeliet vluchtte hij zo snel mogelijk met een vals paspoort weer uit Turkije. Via Duitsland kwam hij weer in Nederland terecht, waar hij momenteel opnieuw bedreigd wordt met uitzetting. In het kort geëind hiertegen eiste zijn advocate mr. G. Later een uitgebreid onderzoek naar infiltratie van de Turkse geheime dienst in asielzoekerscentra.

Dat er een uitgebreide samenwerking is tussen de Turkse geheime dienst en de BVD is al jaren bekend. Vooral leden van Dev Sol en PKK genieten de brede belangstelling van beide diensten. Verschillende Europese landen houden een lijst bij van 'terroristische personen', waarop onder andere leden van de PKK voorkomen. In Nederland is zo'n lijst nooit bekend geworden, maar het is vrijwel

zeker dat de BVD op soortgelijke wijze informatie over 'terroristen' (deels dus ook asielzoekers) uitwisselt met de Turkse overheid. Al in 1989 werd door de Vereniging van Turkse en Koerdische Vluchtelingen een aantal gevallen beschreven, waarbij gevoelige informatie over asielzoekers door de BVD was doorgegeven aan de Turkse autoriteiten.

In de brief voor de Vaste Kamercommissie van Binnenlandse Zaken van 2 maart 1992 stelt Dales daarentegen dat gegevens die de BVD krijgt uit vreemdelingendossiers nooit aan het land van herkomst bekend worden gemaakt. Voor de goede lezer wordt er echter een verschil gemaakt tussen landen waar schending van de mensenrechten aan de orde is ('Ten aanzien van die landen wordt meestal geen relatie met de inlichtingen- en veiligheidsdiensten onderhouden') en bevriende mogendheden. In het debat van 24 maart 1992 verschaft ze duidelijkheid: "Dat neemt niet weg dat het in bepaalde gevallen noodzakelijk is dat de BVD gegevens over een asielzoeker verstrekt aan een zusterdienst van een bevriende mogendheid. (...) De zorgvuldigheid die bij gegevensuitwisseling over een asielzoeker wordt betracht, is echter minstens zo groot als die normaal in het internationale verkeer tussen zusterdienst wordt gehanteerd". Dales schetst het beeld dat de activiteiten van buitenlandse inlichtingendiensten rechtstreeks onder curatele staan van de BVD: "ik noem bijvoorbeeld het feit dat het hoofd van de BVD alle nieuwe bevriende buitenlandse inlichtingenofficiërs ontvangt en deze op de hem bekende wijze duidelijk maakt aan welke spelregels men zich hier bij de taakuitvoering dient te houden. Dat is onder meer dat nooit zelfstandige inlichtingenactiviteiten worden ondernomen, maar dat dit altijd geschiedt in overleg met en onder verantwoordelijkheid van de BVD."

De ervaringen met de MIT in Europa doen vermoeden dat deze dienst nogal eens weet te ontsnappen aan het scherpe toezicht van Docters van Leeuwen. In steeds meer landen lopen zowel politie als inlichtingendiensten regelmatig rondspionerende MIT-ers tegen het lijf. Vanuit verschillende diensten wordt bevestigd dat regelmatig is opgetreden tegen activiteiten van de MIT.⁴

De BVD fungeert in Nederland ook als liaison voor de verschillende TREVI-werkgroepen. De Dienst neemt deel aan vergaderingen met ambtenaren en ministers en coördineert het uitwisselen van gegevens met andere Europese landen. Binnen het TREVI-overleg vormen zowel internationale terreurbestrijding, immigratiebepenkende maatregelen en drugsbestrijding een belangrijk onderdeel. Bin-

nen TREVI zijn verregaande afspraken gemaakt over het onderling uitwisselen van gegevens en het op elkaar afstemmen van maatregelen. In Europees verband wordt groot belang gehecht aan verdere structurering van de samenwerking, er wordt regelmatig overleg gevoerd, waarbij de BVD het voortouw neemt. Hoewel de Turkse geheime dienst daar geen deel van uitmaakt kunnen gegevens van de BVD die binnen dit verband worden uitgewisseld daar via via wel terecht komen.

De link tussen drugshandel en extreem-linkse en rechtse Turkse groepen wordt regelmatig gelegd. In het verslag 'Ontwikkelingen op het gebied van Binnenlandse Veiligheid' van februari 1992 constateerde de BVD bij een aantal potentieel gewelddadige Turkse groepen 'het gevaar van aansluiting van sommige van deze groeperingen bij kringen van de georganiseerde misdaad, in het bijzonder drugshandel'. Gezien de verregaande samenwerking in de bestrijding van de drugshandel ligt het voor de hand dat ook de gegevens van politieke vluchtelingen op deze manier bij de Turkse autoriteiten terecht kunnen komen.

De houding van de BVD over samenwerking met andere inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten is nogal ambivalent. Soms klopt men zich op de borst over de geweldige uitwisseling en bereikte resultaten, vaak worden contacten juist ontkend.

Dijkstal (VVD) constateerde dit ook in het Kamerdebat over de Quimpo-kwestie: "Ik moet de regering erop betrappen, dat zij vaak met twee monden spreekt. Op het ene moment wordt met veel trots gezegd hoe men in internationaal verband weer nieuwe afspraken gemaakt heeft om de internationale criminaliteit en terreur, zoals in dit geval, te bestrijden. Op een ander moment wordt ontkend dat er een samenwerking bestaat tussen de CRI en de CIA of tussen de CRI en de DEA".

VAN ASIELZOEKER TOT STAATSVIJAND NR. 1

Professor Jose Sison was in 1968 één van de mede-oprichters van de verboden communistische partij (CPP) op de Filipijnen. Een jaar later stond hij mede aan de wieg van de New People's Army (NPA), een overblijfsel uit de tijd van de strijd tegen de Japanse bezetting, dat nieuw leven in werd geblazen. Sison zelf was vooral actief als schrijver en publicist en vormde met zijn ideeën mede het ideologisch kader voor de politieke activiteiten van de CPP en het NPA. Hij heeft zelf nooit actief deelgenomen aan de

gewapende strijd op de Filippijnen. Op 10 november 1977 werd hij gearresteerd en tot 5 maart 1986 werd hij onder erbarmelijke omstandigheden gevangenen gehouden. Sison doorstond de acht jaar gevangenschap, die gepaard gingen met martelingen, folteringen en vastketening. Hij heeft nooit te horen gekregen op grond van welke beschuldigingen hij werd vastgehouden en een veroordeling is altijd achterwege gebleven.

Amnesty International heeft meerdere malen de mensenrechtensituatie op de Filippijnen gekritiseerd. Na de algemene amnestie, afgekondigd na het vertrek van Marcos, leek de situatie te verbeteren. De nieuwe president Aquino bracht aanvankelijk verandering in de situatie van de mensenrechten op de Filippijnen. Aan de liberalisering kwam echter al snel een einde en na het mislukken van de onderhandelingen met de NPA in 1987 werd het lidmaatschap van de CPP wederom verboden. De repressieve maatregelen overtroffen zelfs de periode Marcos. Onbeperkte detentie werd mogelijk voor personen die verdacht werden van 'subversieve activiteiten' en de maximum straf voor 'associatie' met het NPA werd verhoogd van twaalf jaar tot levenslang. De mensenrechtensituatie verslechterde aanzienlijk en Amnesty maakt zich sinds 1988 weer ernstig zorgen over het stijgende aantal verdwijningen. Vooral leden van linkse oppositiegroepen, vakbonden en mensenrechtenorganisaties zijn hiervan het slachtoffer.

Na zijn vrijlating wordt Sison aangesteld als Associate Research Professor in de politieke wetenschappen aan de universiteit van Manilla. Hij maakt een groot aantal rondreizen over de wereld om aan verschillende universiteiten lezingen te houden. Op de Filippijnen hervat hij niet zijn activiteiten voor de CPP, maar richt samen met een aantal anderen de People's Party op. Sinds de oprichting bekleedt hij echter geen officiële functie binnen de partij. De People's Party, een legale partij die twee zetels bezet in het parlement, wordt sinds de oprichting geteisterd door aanslagen en bedreigingen. In november 1986 werd de toenmalige voorzitter Rolando Olalia vermoord, vermoedelijk door *vigilantes* (extreemrechtse doodseskaders), die sterke banden hebben met leger. Andere partijleden ontvingen doodsb bedreigingen en een aantal is aan een aanslag ontsnapt.

In september 1988, als Sison zich voor een aantal lezingen in het buitenland bevindt, dient kolonel Evaristo Corino een *Military Complaint* tegen hem in. In de praktijk houdt dat in dat de Officier van Justitie een arrestatiebevel uitvaardigt gebaseerd op het vermoeden dat hij weer actief betrokken is bij de communistische

partij, de CPP. Een aantal dagen later wordt op grond van een decreet uit de tijd van Marcos Sison's paspoort ingetrokken. Sison is op dat moment op bezoek bij de Rijksuniversiteit te Utrecht en zodra hij het bericht uit de Filipijnen hoort, vraagt hij in Nederland politiek asiel aan.

Het ministerie van Justitie wijst op 13 juli 1990 zijn verzoek af. Op grond van een geheim BVD-ambtsbericht was Justitie tot de conclusie gekomen dat 'er ernstige verdenkingen zijn dat de heer Sison als auctor intellectualis verantwoordelijkheid draagt voor aanslagen van de gewapende arm van de CPP'. De vervolging die hij heeft te vrezen zou op de Filipijnen geen politiek karakter dragen, 'het verbod van de communistische partij blijkt niet ingegeven door de ideologie als zodanig, maar door het feit dat deze partij met geweld tracht haar doel te bereiken'. Bovendien zou hij geen onevenredig zware bestraffing hoeven te vrezen. Op basis van deze gegevens vindt Justitie dat Sison geen beroep kan doen het vluchtelingenverdrag.

Het vermoeden rijst dat bij deze negatieve beslissing druk van buitenaf een grote rol heeft gespeeld. Zowel Amnesty International als de UNHCR komen in hun commentaar tot de conclusie dat Sison wel degelijk heeft te vrezen voor ernstige vervolging en dat hem op grond van openbare informatie onmogelijk enige verbintenis met de CPP of NPA is aan te wijven. Zijn advocaat, mr T. Boekman, onderstreepte bij het beroep voor de Raad van State dat geheime stukken bij de beoordeling van het asiilverzoek buiten beschouwing moeten worden gelaten, tenzij gedetailleerd wordt meegedeeld wat de beschuldigingen inhouden. 'Alleen op die manier kan de rechtszekerheid worden gewaarborgd waarop ook professor Sison aanspraak moet kunnen maken, en kan de verdenking worden weggenomen dat de heer Sison om politieke redenen, dat wil zeggen wegens zijn politieke opvattingen of wegens politieke druk vanuit de Filipijnen en/of Amerika, in Nederland wordt geweigerd.'

Al tijdens de behandeling van zijn zaak in de Adviescommissie Vreemdelingenzaken, die in eerste instantie beslist over een asielaanvraag, deed de raadsman van Sison het voorstel een hoorzitting te houden, waarbij de ambtenaren die betrokken zijn geweest bij het verzamelen van de geheime informatie, gehoord zouden kunnen worden. Als de documenten zelf niet ingezien kunnen worden, dan maar de samenstellers cq lezers ervan gevraagd naar de inhoud. Hieraan werd geen gehoor gegeven. Momenteel is er

een procedure gestart tegen de betrokken ministeries om alsnog inzage te krijgen of minimaal een hoorzitting. De Raad van State vernietigt op 17 december 1992 het besluit van Justitie. De Raad vindt dat de BVD-stukken onvoldoende duidelijkheid verschaffen. Het voordeel was in dit geval aan de kant van Sison, omdat de Raad van mening is dat hij zich moet kunnen verdedigen tegen vertrouwelijke informatie. Justitie heeft tekortgeschoten in het aangeven welke daden Sison zou hebben gepleegd en op welke tijdstippen deze zouden hebben plaatsgevonden. Als voorschot op een hernieuwde beslissing van Justitie staat de Raad op het standpunt dat Sison wel degelijk voor discriminatoire vervolging en onevenredig zware bestraffing te vrezen heeft. De verbazing bij Sison en zijn advocaat is dan ook groot als de beslissing van het hernieuwingsverzoek op 26 maart 1993 valt.

STAATSBELANG

Sison heeft geen recht op bescherming op grond van het Geneefse Vluchtelingenverdrag, omdat hij verantwoordelijk kan worden gesteld voor misdrijven van de CPP tegen de menselijkheid en disproportioneel geweld. Opnieuw is de afwijzing voor het grootste deel gebaseerd op informatie afkomstig van de BVD, aangevuld met informatie van Amnesty en een aantal kranteberichten. Ditmaal is het ministerie iets scheutiger met de informatie. De BVD heeft op 3 maart een brief geschreven aan Justitie over de kwestie Sison. De BVD stelt hierin dat Sison voorzitter is van de CPP en uit dien hoofde volledige verantwoordelijkheid draagt voor de acties van de NPA. Sison zou feitelijke sturing geven aan de NPA en daarmee verantwoordelijk zijn voor een groot aantal terreurdaden van de NPA op de Filipijnen. Opmerkelijk is dat de BVD ook melding maakt van de onderlinge strijd in de CPP/NPA, die in 1985 plaatsvond. Hierbij zouden 800 leden zonder vorm van proces zijn vermoord. De BVD eindigt haar bijdrage met vermelding van de constatering 'dat de CPP/NPA contacten onderhoud met terroristische organisaties verspreid over de gehele wereld, terwijl er ook persoonlijke contacten tussen Sison en vertegenwoordigers van dergelijke organisaties zijn waargenomen'. De aanvullende informatie heeft betrekking op het door Amnesty International uitgegeven rapport 'The Killing goes on' van februari 1992 over de mensenrechtensituatie op de Filipijnen, waarin de NPA heeft toegegeven de laatste jaren een aantal gewelddadige acties te hebben ondernomen tegen onschuldige burgers. De persberichten

hebben voornamelijk betrekking op acties van het NPA tegen Amerikaanse militairen. Het ministerie van Justitie tekent dit maal aan dat zelfs als Sison wel een beroep zou kunnen doen op het Vluchtelingenverdrag hij nog niet in aanmerking zou komen voor een verblijfsstatus. 'Immers de activiteiten die door en op gezag van betrokkene zijn en worden ontplooid tasten een gewichtig belang van de Nederlandse staat aan, te weten de integriteit en geloofwaardigheid van Nederland als soevereine staat, met name in relatie tegenover andere staten', aldus het ministerie in de toelichting. Alsof de beslissing op zich nog niet voldoende was, wordt Sison middels een *verkort persbericht* van het ministerie van Justitie rechtstreeks in verband gebracht met terroristische organisaties. In een reactie aan Justitie schrijft Sisons raadsman dat het toch wel de perken te buiten gaat om zijn cliënt af te schilderen als staatsvijand nr. 1, 'sterker nog als bedreiging voor de internationale veiligheid, als schender van mensenrechten en als terrorist'. Mr. Boekman hekelt vooral het uit z'n juridisch verband gebruiken van dit soort termen. Justitie heeft inmiddels via een advocatenkantoor bericht geen aanleiding te zien voor rectificatie. Het persbericht zou de essentie van de zaak beschreven hebben. Sison heeft laten weten de zaak in een kort geding aan de rechter voor te leggen. Sison weet punt voor punt de aantijgingen van het ministerie van Justitie te ontkrachten. Zijn vermeend voorzitterschap van de CPP is nog steeds gebaseerd op geheime BVD informatie. De beschuldiging dat hij uit dien hoofde verantwoordelijk zou zijn voor 'misdaden tegen de mensheid en disproportioneel geweld' zijn gebaseerd op activiteiten van het NPA in 1985, toen Sison nog gevangen zat en uit latere jaren toen hij de Filippijnen al had verlaten. Uit een brief van 4 maart van het ministerie van Buitenlandse Zaken zou moeten blijken dat Sison veilig kan terugkeren naar de Filippijnen, omdat de Anti-Subversion Law is ingetrokken. Ditzelfde argument is door de Raad van State al gewikt en gewogen op 29 oktober 1992. De Raad concludeerde toen al dat er nog meer dan genoeg andere repressieve wetten zijn, nog steeds mensenrechten worden geschonden, de CPP nog niet gelegaliseerd is en dat Sison nog steeds onder de *Order of Battle* staat. Dit houdt in dat hij door elke militair doodgeschoten kan worden zodra hij in het zicht verschijnt.

LIBIË EN HET JAPANESE RODE LEGER

In het kamerdebat van 19 januari 1993 over het jaarverslag van de BVD van 1991 is minister van Binnenlandse Zaken

Dales helder en duidelijk over de kwestie Sison. Tweede Kamerlid Krajenbrink (CDA) wilde meer weten over de passage die de BVD in zijn jaarverslag aan het Filippijnse verzet wijdde. Sison wordt daar ten tonele gevoerd als voorzitter van de CPP, en de BVD constateert dat hij sinds zijn verblijf in Nederland zijn activiteiten vanuit hier voortzet. 'Gezien de geweldsdreiging die er van het verzet van deze groepering uitgaat is het streven van de Dienst er op gericht aan deze activiteiten, voor zover deze in Nederland worden voorbereid of aangestuurd, een einde te maken', zo schrijft de BVD. De nadere toelichting die Krajenbrink hierop vraagt is nog korter dan de passage zelf. Dales: "Het streven om aan zijn activiteiten een einde te maken, vindt onverminderd voortgang. De rechtsgang ter zake is nog niet beëindigd. Justitie is nu weer aan zet. Mijn standpunt is onveranderd."

De onverschrokken houding van Dales ten opzichte van de Filippijnse gemeenschap kwam al eerder naar voren bij de affaire rondom Nathan Quimpo. In het kamerdebat dat aangevraagd werd door W. Willems van Groen Links was Dales iets uitgebreider met haar verklaring: "De NPA is een terroristische organisatie die verantwoordelijk is voor het vermoorden van een tiental Amerikaanse militairen op de Filippijnen. Er zijn sterke aanwijzingen dat de organisatie gefinancierd wordt door Libië en dat er contacten bestaan tussen de NPA, het Japanse Rode Leger en andere terreurorganisaties." Dales' lijstje vertoont erg veel overeenkomsten met het rijtje 'terroristische organisaties' dat het Amerikaanse State Department jaarlijks samenstelt. Consequent worden hierin linkse bevrijdingsbewegingen in samenhang met terroristische organisaties gepresenteerd, met Khadaffi als grote geldschietster op de achtergrond. Van het Zuidafrikaanse ANC tot de Salvadoraanse FLMN, en dus ook het Filippijnse NPA, alle bevrijdingsbewegingen hebben de eer (gehad) op deze lijst vermeld te staan.

De 'jacht op het Filippijnse verzet' past uitstekend in toegenomen belangstelling van de CIA voor de Filippijnen. In 1987 stelde Reagan een extra budget van 10 miljoen dollar beschikbaar voor CIA-hulp bij de bestrijding van het Filippijnse verzet. De toenemende aanhang van de communisten baarde de VS zorgen. De hulp zou bestaan uit technische middelen, zoals computers, maar ook 'ondergrondse activiteiten' en het inwinnen van informanten stonden hoog op het geheime Amerikaanse lijstje. De belangstelling van de BVD voor de Filippijnse zaak gaat verdacht gelijk op met die van de Amerikanen. In het geval van Quimpo was overduidelijk dat de CIA de leiding had over de hele operatie.

De belangen van de geheime diensten liggen in de zaak-Sison niet direct voor het oprapen. De campagne om hem zwart te maken is wellicht belangrijker dan een daadwerkelijke uitzetting. Het in een kwaad daglicht stellen van bevrijdingsbewegingen is immers een vaker beproefde strategie.

(Wil van der Schans is medewerker van buro Jansen & Janssen)

133

noten

- 1 De Vluchteling Achtervolgd, Fjodor Molenaar / Buro Jansen & Janssen, Ravijn Amsterdam, 1991. Deze brochure documenteert tientallen zaken waarin de BVD asielzoekers benadert. Het onderzoek werd verricht in opdracht van het inmiddels opgeheven Landelijk Steunpunt Vluchtelingen.
- 2 Brief van de NJCM aan staatssecretaris van justitie mr. A. Kosto. In deze brief spreekt het NJCM haar zorgen uit over de procedure tot uitzetting van Ibrahim Al Baz.
- 3 In oktober 1991 werd de Filipijnse asielzoeker Nathan Quimpo benaderd door twee agenten van de BVD en de CIA. De VARA filmde het tweede gesprek dat Quimpo met het duo had. Consternatie ontstond vooral omdat overduidelijk bleek dat de CIA het initiatief en de overhand had bij deze wervingspoging. Voor het eerst werd inzichtelijk wat samenwerking in de praktijk kan inhouden.
- 4 An Inventory of European Intelligence Services, Domestic Security Research Foundation, P. Klerks, Amsterdam, April 1993. (Ongepubliceerd)

Roger Vleugels

Voorkom Vernietiging

Het einde van de Koude Oorlog betekent in de ogen van de BVD een radicaal afscheid met het verleden. In 1991 werd bekend dat de Dienst van plan was om tweederde van haar archief te vernietigen, zonder dat iemand de mogelijkheid zou hebben dossiers in te zien. Geen glasnost aan de Kennedylaan.

Van vele kanten kwam kritiek. Voordat alles de papiervernietiger in gaat, zou er recht op inzage moeten zijn, bovendien moet in ieder geval een deel bewaard blijven voor historisch onderzoek.

De Vereniging Voorkom Vernietiging staat iedereen bij die met het oog op de per 1 januari 1994 startende precedentloze schoningsoperatie een inzageverzoek wil doen. De afgelopen jaren is een groot aantal ingewikkelde procedures gestart, die zich vaak voor zowel de advocaten als de betreffende instanties afspelen op nog niet eerder betreden terrein. In veel gevallen moet eerst de inhoud van begrippen worden vastgesteld: waar gaat het nu eigenlijk over. De inlichtingen- en veiligheidsdiensten blijken niet echt van goede wil. De inzageverzoeken worden voor het grootste gedeelte

niet behandeld, maar aangehouden. De Diensten doen al het mogelijke om de voortgang te vertragen, wat de Vereniging dwingt tot zeer langdurige procedures.

In mei 1992 heeft minister van Binnenlandse Zaken Dales de Tweede Kamer toegezegd dat er voor de start van de operatie geen dossiers zullen worden vernietigd. Desondanks stopt de BVD in de aanloop van de vernietiging alvast stukken in de versnipperaar, zonder zich iets aan te trekken van schorsingsverzoeken van dit soort onomkeerbare stappen. Je gaat je afvragen waar ze bang voor zijn bij de BVD. Wat is er te verbergen?

DE VERENIGING VOORKOM VERNIETIGING

De oprichting van de VVV was een reactie op het voorkomen van de BVD 'mogelijk tweederde' van de persoonsdossiers te vernietigen. Dit gebeurde tijdens een korte periode van glasnost eind 1990, begin 1991, toen ook een eerste officiële indicatie gegeven werd voor het aantal persoonsdossiers dat de BVD bezat: enige honderdduizenden.

De Vereniging tracht inzage te krijgen in dossiers van inlichtingendiensten. Hiertoe worden verzoeken gedaan en procedures gestart namens de ruim 400 VVV-leden: individuen en organisaties die reden hebben te denken dat zij op enigerlei wijze voorkomen in de archieven van de geheime dienst.

Op de tweede plaats beijvert de VVV zich voor het bewaren van een representatief deel van de voor verwijdering c.q. vernietiging voorgedragen dossiers. Voor deze activiteiten is in mei 1993 Stichting Politieke Controverses opgericht.

De verzoeken voor inzage spitsen zich toe op de dossiers die onder de schoningsoperatie van de diensten vallen en op dossiers die ouder zijn dan vijf jaar.

Aanvankelijk beperkte de Vereniging zich daarbij tot de BVD en zijn voorlopers, zoals het Bureau Nationale Veiligheid (1945-1946) en de Centrale Veiligheidsdienst (1946-1949). Gaandeweg werd echter duidelijk dat meer schoningsoperaties te verwachten zijn, onder andere omdat in de Archiefwet de bewaartermijn voor overheidsbescheiden wordt verkort van 50 naar 20 à 30 jaar.

Bij de Militaire Inlichtingendienst bijvoorbeeld zijn de voorbereidingen al zo ver gevorderd dat zij - hoewel later gestart - nu al in pas lopen met de BVD-operatie. Ook voor de komend jaar op te

heffen Inlichtingendienst Buitenland bestaan schoningsplannen. De 148 Plaatselijke Inlichtingendiensten vormen een aparte groep. Deze PID's vallen deels onder de BVD en deels onder schoningen die worden voorbereid in het kader van de Wet Politierregisters. Ook voor andere politiek gevoelige archieven zijn schoningen te verwachten, bijvoorbeeld archieven over de Tweede Wereldoorlog en de Bijzondere Rechtspleging van vlak daarna. Hierbij gaat het ondermeer om de archieven van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, de Politieke Opsporingsdienst en de Politieke Recherche Afdelingen.

137

Vooralsnog richt de Vereniging richt zich behalve op de BVD ook op de MID, de PID's en de IDB. De definitieve vaststelling van de schoningsplannen in zogenaamde vernietigingslijsten wordt voor de BVD, het BVD-deel van de PID en de MID direct na zomer 1993 verwacht.

MEER INZAGEVERZOEKEN

Het aantal verzoeken voor inzage in BVD-dossiers is langzaam gestegen van rond de twintig per jaar begin jaren tachtig tot ruim zestig in 1991. Het gaat zowel om inzage in eigen dossier als om inzage voor historisch onderzoek, globaal eenderde van de verzoeken. Sinds de oprichting van de VVV is dat aantal met vele honderden spectaculair gestegen.¹ De stijging van het aantal verzoeken zegt echter niets over de kans op succes.

De belangrijkste grond voor de toename staat los van BVD en past in een bredere trend van meer openheid, meer rechten voor geregistreerden en privacybescherming. Deze trend wordt gemarkeerd door verschillende vrij nieuwe wetten, zoals de Wet Persoonsregistraties en de Wet Openbaarheid van Bestuur, maar ook de Wet Politierregisters en de Wet op de Justitiële Documentatie. Deze wetten worden langzaam opgerekt door jurisprudentie.

Wat de BVD betreft heeft deze trend echter nog niet geleid tot een zichtbare verbetering.

DETAILKWESTIES

Een uitvoerig overzicht van de precieze activiteiten van de VVV zou een boek op zich opleveren. Daarom hier een paar voorbeelden van de problemen waar de Vereniging mee te maken krijgt. Wat betreft de op handen zijnde schoningsoperatie bij de

BVD voert de Vereniging twee soorten processen. Naast de ruim duizend processen voor inzage samen met diverse groepen leden zijn dat een aantal *voorwaardescheppende* procedures. De inzet van de Vereniging is duidelijk te krijgen welke periode de schoning gaat omvatten, welke diensten deze betreft, wat de definitie van dossier is, wat de criteria voor schoning worden, enzovoort. Deze kwesties zijn van groot belang om verzoeken voor inzage beter te kunnen formuleren en nodeloze procedures te voorkomen. Belangrijk ook omdat al te vaak blijkt dat het bij inlichtingen- en veiligheidsdiensten om minieme details gaat.

Zo ook bij de BVD. Dat bleek bijvoorbeeld uit het commentaar van de minister op het bericht dat het abonneebestand van De Waarheid vernietigd was, terwijl in de ambtelijke voorbereiding afgesproken was tijdens de voorbereiding van de schoning geen dossiers te vernietigen. Laconiek antwoorde Dales op vragen van Groen Links kamerlid Willems: dat was geen dossier; dat was een registratie.

In april 1992 vond op het ministerie van Binnenlandse Zaken een hoorzitting plaats over het eerste verzoek van de VVV, ingediend in augustus 1991. Op het punt van de definitie van dossier kwam op de hoorzitting geen duidelijkheid. (Dat lukte overigens later bij de civiele rechter, de Raad van State en in de Tweede Kamer ook niet.) De Vereniging kwam niet veel verder. Zo kon zelfs niet aangegeven worden welke diensten met de schoningsoperatie zou omvatten, bijvoorbeeld wat betreft de voorlopers van de BVD.

Tijdens de hoorzitting werd wel duidelijk dat bij lange na niet alle vragen uit het VVV-verzoek in de ambtelijke voorbereiding betrokken waren, wat leidde tot grote ontevredenheid bij de voorzitter Ron Niessen. Het hoofd Constitutionele Zaken en Wetgeving van Binnenlandse Zaken werd echt kwaad toen hij wilde aantonen dat het departement en de BVD wel degelijk van goede wil waren. Hij vroeg de heer Raaijmakers, vertegenwoordiger van de BVD, om de bevestiging dat er nu, even afgezien van de definitiekwestie, geen dossiers vernietigd worden. Op dit een-tweetje antwoordde de BVD'er ietwat onverwacht: "Nee, er wordt nu niets vernietigd nou, ja een beetje". Toen de zaal weer een beetje tot rust was gekomen, bleek uiteraard dat het gezien de veiligheid van de staat niet toegestaan was dat 'beetje' te omschrijven. Op het verslag van deze hoorzitting van april moest meer dan acht maanden gewacht worden; in december 1992 kwam tevens een beschikking waarin stond dat vooruitlopend op de vernietiging stukken met een *mo-*

mentele waarde vernietigd worden. Wat dat is, momentele waarde, bleef verder geheim.

De hoorzitting eindigde overigens met het verzoek van Binnenlandse Zaken aan de Vereniging om kopie van enkele documenten over de relatie tussen de NAVO en de BVD, aangezien die volgens de aanwezige BVD-er bij de BVD onbekend waren.

VERTRAGING IN DE BEHANDELING

139

Gezien het aantal inzageverzoeken had 1992 voor de VVV het jaar van de doorbraak moeten worden. Niets van dat al.² Op alle ingediende verzoeken wordt traag, cryptisch, onvoldoende of in het geheel niet gereageerd.

Een voorbeeld van cryptisch reageren was de reactie van het ministerie van Binnenlandse Zaken op het inzageverzoek van 180 leden uit oktober 1991. Het ministerie deelt mee dat de beantwoording van het inzageverzoek van de 180 leden wordt 'aangehouden'. Dat wordt aangevuld met de opmerking dat dit geen weigering tot antwoorden is en daarmee geen voor beroep vatbare beslissing. Zo probeert het ministerie zich in te dekken tegen wéér een proces van de VVV.

Bij nadere bestudering blijkt het nog gekker te kunnen, twee dingen vallen op. Allereerst wordt de aanhouding gemotiveerd met de, ook in juridisch opzicht, niet-relevante opmerking dat het eerste verzoek zo ingewikkeld was. Daarbij moet aangetekend worden dat het ministerie de trage behandeling van dat eerste voorwaardescheppende verzoek, dat vooraf ging aan dat van de 180, beargumenteerde met het vele werk dat zou samenhangen met het inzageverzoek. Een doorzichtige cirkelredenering, want dat verzoek is nu juist aangehouden en kan dus geen werkdruk opleveren.

Op de tweede plaats is er meer dan voldoende jurisprudentie die aangeeft dat het aanhouden van de beantwoording van een verzoek juridisch gezien gelijk is aan een weigering tot antwoorden en daarmee een voor beroep vatbare beslissing. Toen de Raad van State dan ook oordeelde dat het beroep terecht ingesteld was, reageerde het ministerie niet met een pleidooi, maar met intrekking van de brief met de aanhouding.

Of dat zomaar kan, een brief intrekken waar al een beroep tegen loopt, wordt bestudeerd.

Voorlopig is het netto-effect dat het door de 180 in oktober 1991 ingediende inzageverzoek nu, mei 1993, nog steeds bij het begin-

punt staat. In termen van de Nationale Ombudsman is dit drie, vier maal de redelijke termijn voor beantwoording.

Dit voorbeeld toont aan dat de BVD de rechten van geregistreerden absoluut niet serieus neemt. Het is er één uit een rijtje dat moeite-loos uit te breiden is.

Om maar wat te noemen: de hoogbejaarde leden van de Vereniging, van wie sommigen boven de 90 zijn, doen een verzoek om versnelde behandeling. Dat wordt afgewezen met de verwijzing naar de gemiddelde levensverwachting van 78 jaar!

(De gemiddelde leeftijd van de hoogbejaarde VVV-leden ligt rond de 70...)

RUSSISCHE ROULETTE

Ondanks het feit dat de verzoeken van de Vereniging vooralsnog niet succesvol waren, hebben er in 1992 toch enkele tientallen inzages plaatsgevonden.³ Dit was in nagenoeg alle gevallen direct op basis van het verzoek, dus zonder dat de Raad van State er aan te pas kwam.

Er zijn een aantal redenen waarom losse verzoeken sneller kans lijken te maken dan die via de Vereniging. Het betreft meestal zeer beperkte verzoeken, waarin naar slechts een deel van het dossier wordt gevraagd. Vaak gaat het om mensen met een duidelijk materieel belang, bijvoorbeeld een beroepsverbod. Tot slot zijn de verzoeken van de Vereniging zeer omvangrijk.

De ervaring is dat wanneer inzage niet meteen wordt toegestaan op basis van het verzoek - na een wachttijd van enkele maanden tot ruim een jaar - een lange juridische weg volgt met een duur van vele jaren.

De afwijzingen zijn soms curieus en vaak wordt duidelijk dat er sprake is van onwil. Zo kreeg de Stichting tot Beheer van de CPN-archieven nauwelijks fatsoenlijk antwoord op een inzageverzoek. Dat is raar omdat het verzoek voortbouwt op een eerder wel gehonoreerde aanvraag van de PSP, die nagenoeg identiek was. Waarom krijgt de CPN geen inzage?

Pikant detail is dat minister Dales in mei 1992 wél het ministerie van Buitenlandse Zaken vraagt in Moskou te bemiddelen teneinde aldaar inzage te krijgen in de archieven van de CPSU. Wat Dales betreft mag de CPN in Moskou wel neuzen, maar hier niet.

Ook uit historische en journalistieke kring zijn enkele inzageverzoeken gedaan. Onwil blijkt bij een aanvraag uit kringen rond de NISA, door Bob de Graaff en Cees Wiebes.⁴

Een van de zaken die zij wilden uitspitten was de arrestatie begin jaren zestig van de voor de Dienst in de toenmalige Sovjetunie spionerende zeelieden Evert Reydon en Lou de Jager. De Inlichtingendienst Buitenland deed alles om de inzageprocedures zoveel mogelijk te frustreren. Algemene Zaken heeft geen zin het *damage assessment*-rapport vrij te geven. Sterker nog, na eerst in correspondentie met de onderzoekers de suggestie te hebben gewekt dat zo'n rapport over de implicaties zou hebben bestaan, verklaarde mr. G. Wuisman op de zitting van de Raad van State dat men een dergelijk rapport na lang zoeken niet had kunnen vinden; zo het al bestaan had was het namelijk 'al werkende zoekgeraakt'. In de vervolgzitting werd het nog gekker. Algemene Zaken verklaarde toen dat er sprake was van een misverstand: er was niets zoekgeraakt, want wat niet bestaat kan ook niet zoekraken.⁵

INZAGEBELEID

Het inzagebeleid is zeer willekeurig. In geslaagde pogingen is niet echt een grootste gemene deler aan te wijzen. Dit geldt ook voor toestemming na tussenkomst van de Raad van State. De laatste jaren neemt de kwaliteit van het oordeel van de Raad van State overigens sterk af. Bij herhaling komen er nieuwe arresten die op deelpunten rechtstreeks strijdig zijn met eerdere. Dat kan komen door de op handen zijnde reorganisatie van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State, waardoor rechters met kwaliteiten vertrekken of niet meer solliciteren.

Een voorbeeld van tegenstrijdigheid in uitspraken. Uit de King Kong-arresten is op te maken dat stukken ouder dan 30 jaar moeilijk meer onder de uitzonderingsbepalingen van de Wet Openbaarheid van Bestuur kunnen vallen.

Buiten dat was de Raad van mening dat BVD-documenten niet vanzelfsprekend onder de uitzonderingsbepalingen van de WOB vallen. Dat was een fikse tegenvaller voor de BVD, die zich graag op de uitzonderingsbepalingen beroept.

December 1992 volgt dan het Rooie Reus-arrest waarin simpelweg staat, dat alles wat zich bij de BVD bevindt onder de uitzonderingsbepalingen valt. Zonder welke nuancering en zonder welke verwijzing naar King Kong dan ook. Eigenaardig omdat in de Rooie Reuszaak, in eerdere fases wel inzage toegestaan werd.

De redenen waarop BVD inzage weigert zijn steeds dezelfde: de veiligheid van de Staat en andere gewichtige belangen van Staat,

de informatiepositie van de Dienst, alsmede bescherming van haar bronnen en werkwijze en de *derdenbescherming*.

Voor de BVD zijn dit absolute weigeringsgronden, maar sommige arresten knibbelen daaraan door bijvoorbeeld de veiligheid van de Staat aan de factor *tijd* te koppelen. Of door de informatiepositie van de Dienst ondergeschikt te oordelen aan de belangen van de verzoeker, zeker bij niet meer operationele dossiers.

In zowel wetenschappelijke als politieke kringen is men in toenemende mate van mening dat een beroep op de veiligheid van de Staat, informatiepositie of de bescherming van werkwijze en bronnen *eindig* is als uitzonderingsgrond. In diverse buitenlandse ontstaat dan ook regelgeving voor inzage in oudere inlichtingen-archieven.

De derdenbescherming wordt door de BVD alleen propagandistisch gebruikt; eigenlijk is het een lachertje. Komt het tot inzage dan worden sinds jaar en dag de namen van - nog levende - derden gewit of gezwart. Een methode die ook voor bronnen gehanteerd wordt, hoewel bij de Stasi-archieven in sommige gevallen juist gekozen is voor het onthullen van dit soort informatie.

Nog steeds wordt veel geschermd met het CID-arrest uit 1988. Dit arrest stelt dat de vraag of de BVD een dossier heeft al valt onder de staatsveiligheid en daarom niet beantwoord hoeft te worden. Spreken over de inhoud van een eventueel dossier is dan niet aan de orde, laat staan het verzoek om inzage.

Zoals gezegd: er is geen duidelijke lijn. De ouderdom van het dossier, het belang van de verzoeker of de beperktheid van de vraag - het geeft geen garanties op een geslaagde inzage.

Of, zoals minister Dales het in de Tweede Kamer zo mooi verwoordde: "Soms staan we een inzage toe om van het gezeur af te zijn; het gaat soms om heel zielige gevallen."⁶

INZAGEMOGELIJKHEDEN BEDREIGD

Op termijn zijn er een aantal factoren die een bedreiging voor de mogelijkheid tot inzage gaan vormen.

Eén daarvan is het project 'de geschiedenis van de Koude Oorlog' dat BVD-medewerker en historicus Engelen uitvoert in opdracht van de BVD. De selectie uit de dossiers die hij maakt, vormt de kern van wat uiteindelijk bewaard wordt. Nu al wordt verwezen naar 'Engelen' alsof alle vragen die het BVD-archief zou kunnen oproepen, in dat ene onderzoek beantwoord zullen worden.

Nog afgezien van vraagtekens die te plaatsen zijn bij de kwaliteit van een onderzoek door een schrijver-uit-eigen-huis. Bij de aanstelling van voormalig Radio-Oranjemedewerker Lou de Jong als Rijksgeschiedsschrijver van de Tweede Wereldoorlog leidde dat nog tot Kamerdebatten. Nu kraaide er geen haan naar.

In de grote schoningsoperatie zijn de dossiers waarover niet geprocedeerd wordt per 1 januari 1994 vogelvrij. Dit is een door de Vereniging Voorkom Vernietiging bereikte tussenstand. Aanvankelijk wilde de minister vanaf dat moment alles kunnen vernietigen. Zij liet mr. Peter Banda, bij Binnenlandse Zaken speciaal belast met inzage-procedures, dit bij de Raad van State als volgt formuleren: 'Per 1 januari begint de vernietiging, behalve voor de dossiers waarover serieus geprocedeerd wordt'.⁷ Toen de voorzitter vroeg wat *serieus* was en aan wie het was dat te beoordelen, schrapte Banda deze belachelijke toevoeging.

Voor mensen die overwegen een inzageverzoek te doen is dus zeer grote haast geboden, want tussen het indienen en de eerste zitting bij de rechter zit snel twee tot drie maanden.

Of de schoningsoperatie daadwerkelijk op 1 januari 1994 kan beginnen valt nog te bezien. De ontwerp-vernietigingslijst, die al op 15 oktober 1992 klaar zou zijn is er nog steeds niet. In een vlaag van glasnost ontving de Vereniging als bijlage bij het verslag van de hoorzitting de notulen van de ambtelijke voorbereiding. Het gaat daar uiterst stroef. De BVD wil het deel van het archief dat vernietigd gaat worden herindelen en herbenoemen. Uiterst arbeidsintensief, maar vooral gevaarlijk omdat daardoor allerlei grijze gebieden kunnen ontstaan. Op een gegeven moment was bij het hoofd van de Rijksarchiefinspectie kennelijk de maat vol. Hij kwam met een nota voor de BVD met de veelzeggende titel: *Kwakzalverij is niet uit te roeien*.

Als de ontwerp-vernietigingslijst af is gaat hij voor advies naar de Rijkscommissie voor de Archieven van de Raad voor het Cultuurbeheer, die het historisch belang bekijkt. Het Algemeen Rijksarchief, supervisor van de hele operatie, heeft in deze geen taak. De Tweede Kamer heeft zich er in mei 1992 met een Jantje van Leiden vanaf gemaakt met de instelling van een driemanschap voor de bewaking van de schoning. Dit driemanschap legt in deze uitzonderlijke constructie alleen verantwoording af aan de geheime Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Na een debat

en de goedkeuring door de Tweede Kamer volgt de definitieve vaststelling c.q. publikatie in de Staatscourant.

STRAATSBURG

144

Onlangs werd bekend dat Nederland is veroordeeld door de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens van de Raad van Europa. Dat gebeurde naar aanleiding van een in 1988 ingediende klacht van tien mensen, die naar hun mening ten onrechte geregistreerd stonden bij de BVD en de CID, het Contra-Inlichtingen onderdeel van de MID.

De voorgeschiedenis. De anti-militaristische actiegroep Onkruid ontvreemde op 19 november 1984 het archief van de Landmacht Inlichtingendienst uit het kantoor van Contra-Inlichtingendetachment (450 CIDet). De publikatie van de buit leidde via Kamerdebatten in 1985 tot de reorganisatie van de drie militaire inlichtingendiensten tot de huidige MID in 1988.

Uit de gepubliceerde stukken bleek onder meer dat er van 150 mensen en organisaties uit de regio Utrecht dossiers werden bijgehouden. Zestien van hen hadden een extra aantekening omdat zij gezien hun kennis of contacten een gevaar voor de mobilisatie zouden kunnen vormen. Deze aantekening deed sterk denken aan zogenaamde interneringslijsten, maar dat werd door de ministers Rietkerk en De Ruiter heftig ontkend.

Tien van deze mensen deden in 1985 een verzoek tot inzage in hun dossiers bij de ministeries van Binnenlandse Zaken en Defensie.

Dit verzoek leidde in 1988 tot het nu nog veel gebruikte arrest bij de Raad van State, dat een inlichtingendienst geen uitspraak doet over de vraag of er een dossier is in verband met de staatsveiligheid. Terwijl juist in deze zaak de vraag of er wel een dossier was, door de inbraak al beantwoord was. Ook de ministers hebben in deze kwestie het bestaan van de dossiers toegegeven. Toch volstond de Raad van State met een marginale toetsing.

Daarop dienden de tien een klacht in bij de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens in Straatsburg, die nu volledig gehonoreerd is.

Nederland werd veroordeeld wegens overtreding van artikel 8 van het EVRM. De inbreuk op de privacy van de tien was te groot geweest, of te langdurig, of vond plaats met gebruikmaking van te zware middelen.

Omdat de klagers niet om inzage hadden gevraagd is geen uitspraak gedaan over het bestaan van de dossiers. Indirect is wel toegegeven dat de dossiers bestonden, omgekeerd is er geen direct oordeel dat ze er niet hadden mogen zijn.

De strafmaat is conform de eis 1.000 gulden per persoon plus de kosten van de advocaten, en niet het gebruikelijke 'de eisers zijn reeds voldoende genoeggedaan door verbeteringen in de wet sindsdien'.

Omdat deze beslissing volgens Peter Banda, de inzage-specialist van Binnenlandse Zaken, mogelijk ingrijpende consequenties heeft voor de inzagepraktijk in Nederland, staan we even stil bij de overwegingen van de Europese Commissie.

De Commissie vindt het een democratisch gebrek dat er in 1985 geen wettelijke basis is voor de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, alleen maar het Koninklijk Besluit van 5 augustus 1972.

In het KB zijn de taken van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten onvoldoende omschreven. Zo wordt niet aangegeven welke groepen mensen object van onderzoek mogen zijn, noch wordt een indicatie met betrekking tot omstandigheden en middelen gegeven.

Het KB is niet duidelijk genoeg over de omstandigheden waarin en de voorwaarden waaronder de autoriteiten de bevoegdheden bezitten om de veiligheids- en observatiemaatregelen te nemen die ze genomen heeft. Bovendien zijn er geen waarborgen en regelingen voor controle op de activiteiten in het KB opgenomen.

Inmiddels is er wel een wet, maar de in deze beslissing gewraakte passages zijn in deze wet nagenoeg identiek aan het KB. De beslissing is daarom hyperactueel. De wettelijke basis voor de Dienst en voor dossiervorming zijn in de ogen van de Europese Commissie op zijn zachtst gezegd gammel.

De tien gaan met dit vonnis op zak opnieuw naar de Nederlandse rechter, naar de Raad van State en de civiele rechter. Hun verzoek zal identiek zijn aan dat van 1985: inzage.

DE STICHTING POLITIEKE CONTROVERSES

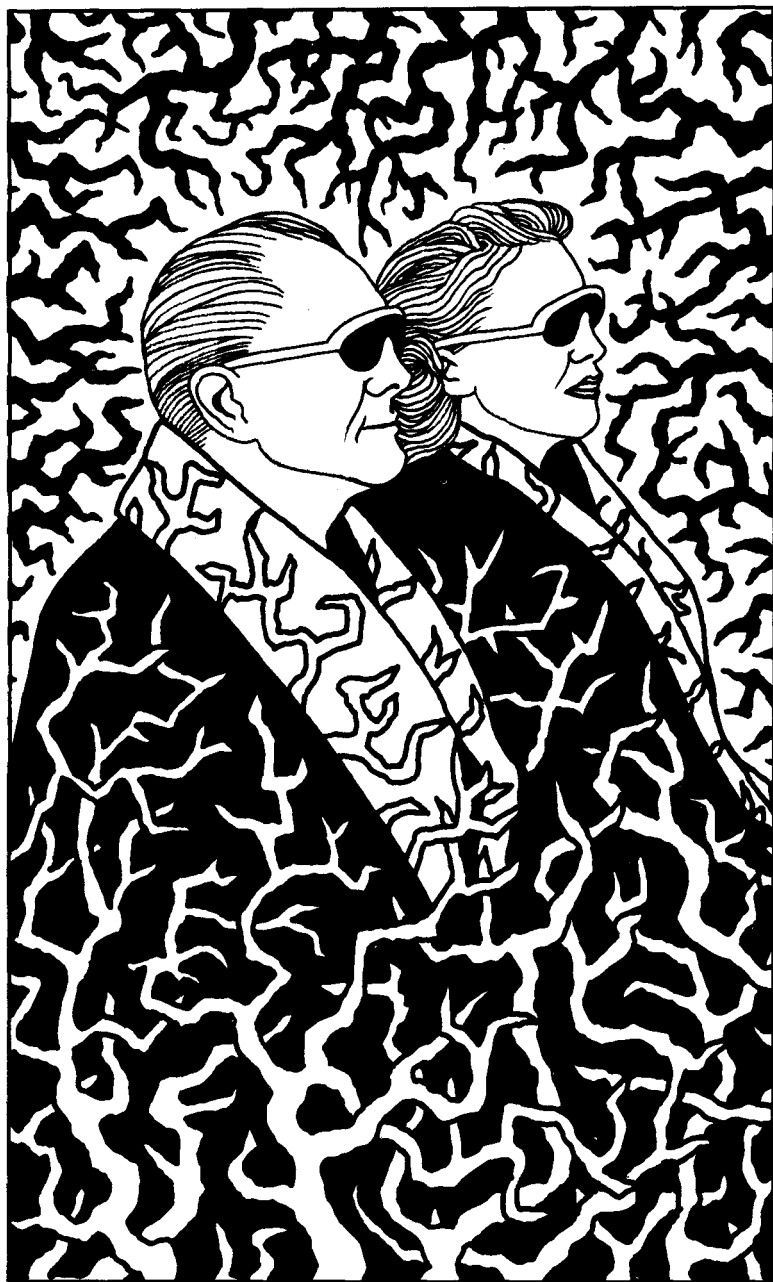
Ook in wetenschappelijke kring groeit de weerstand tegen het voornemen een groot deel van de archieven te vernietigen. Op 7 mei 1993 werd op initiatief van de VVV de Stichting Politieke Controverses opgericht, een samenwerkingsverband van

onder andere historici, politieke wetenschappers en juristen. De Stichting wil komen tot regelgeving voor het bewaren en beheren van een representatief deel van de af te stoten BVD-collecties. De Wetenschappelijke Raad van de stichting, waarin onder meer de hoogleraren H. von der Dunk, G. Harmsen en Th. De Roos zitting hebben, laat zich adviseren de hoogleraren C. Fijnaut en mevrouw S. Leydesdorff. De Raad heeft een lijst opgesteld van een honderdtal 'politieke controverses', een verzameling van onderwerpen die in de afgelopen decennia ongetwijfeld de belangstelling van de Dienst genoten.

Als eerste stap in dit debat heeft de SPC een verzoek voor inzage gedaan voor historisch en journalistiek onderzoek. Naast alle dossiers die samenhangen met de honderd onderwerpen, zijn 1300 dossiers op naam of organisatie opgevraagd. Dit verzoek brengt nagenoeg het hele BVD-archief onder de rechter, zonder twijfel het meest omvangrijke verzoek dat ooit in het kader van de WOB aan de overheid is gericht.

(Roger Vleugels is voorzitter van de Vereniging Voorkom Vernietiging. De VVV is te bereiken via: VVV, Postbus 10107, 3505 AB Utrecht, tel: 030-616351)

- 1 Aantallen verzoeken: In 1991 deed de Vereniging 180 verzoeken voor inzage in dossiers van leden. Daarnaast waren er 41 individuele verzoeken om inzage in eigen dossier en de 22 historische inzageverzoeken. In 1992 waren er naar schatting ruim vijftig losse verzoeken en kwamen daar via de Vereniging 118 rechtstreeks aan de BVD gerichte en 831 via de Plaatselijke Inlichtingendiensten van de politie aan de BVD gerichte bij. De ervaring is dat behandeling van de verzoeken van de VVV vaak vertraging oploopt, wat rechtsongelijkheid met zich meebrengt ten opzichte van de losse verzoeken die vaak binnen een jaar afgehandeld zijn. In 1991 werden 34 van de 41 losse verzoeken afgewezen; verzoeken voor historische inzages worden bijna altijd 'tot tevredenheid' van de indiener afgewikkeld.
- 2 Concreet heeft de Vereniging augustus 1991 een voorwaardescheppend verzoek ingediend, gevolgd door verzoeken van 180 leden in oktober 1991 en 118 leden in april 1992. Ook in april 1992 werden 831 verzoeken voor inzage namens 172 leden bij de 148 PID's ingediend, voor het BVD-deel van deze verzoeken dienen ze doorgeleid te worden aan Binnenlandse Zaken.
- 3 In 1991 kregen 7 van de 41 losse verzoekers inzage in hun eigen dossier. Ook in 1992 zijn enkele gevallen bekend. Ook hier weer gaat het om inzage in een deel van het dossier en/of gevallen waarin sprake was van een materieel belang. In één geval werd inzage verleend in een voor die inzage gemaakte samenvatting van de gevraagde passages uit het dossier.
- 4 Netherlands Intelligence Studies Association. Zie ook het hoofdstuk Zaken doen met de Dienst.
- 5 HP/de Tijd op Zondag, 21 februari 1993
- 6 Minister Dales in de Tweede Kamer op 13 mei 1992.
- 7 Mr. Peter Banda in een civiel kort geding van de VVV tegen Binnenlandse Zaken op 4 juni 1992.

Annelies Borsboom

Zaken doen met de Dienst

Uit het reorganisatieonderzoek van de BVD dat in 1990 werd gepresenteerd kwam als centrale conclusie naar voren dat de Dienst moest streven naar een betere inbedding in de samenleving.¹ De geïsoleerde positie van de BVD bleek een belemmering te zijn voor zowel de *instroom* aan informatie als het *slijten* van het *eindprodukt*.

De BVD moest de boer op. Het eindprodukt - inschattingen, analyses en direct toepasbare informatie - zou in het vervolg in nauwe samenwerking met professionele PR-medewerkers aan de maatschappij gesloten worden. Met groot elan wijdde het hoofd van de Dienst Arthur Docters van Leeuwen zich aan zijn opdracht. Hij werd de personificatie van de BVD.

De eerste wijzigingen in de *policy* van de BVD werden publiek waarneembaar tijdens de lange uitzendingen die KRO's Brandpunt aan de BVD besteedde. De nieuwe openheid was een feit, en ondanks dat de buitenstaander zijn vraagtekens kon plaatsen bij

de *casting* - het opmerkelijke voorkomen van het Hoofd BVD ont-nam enigszins het zicht op zijn boodschap - kwam de strekking van die boodschap duidelijk over. Hier zat een man met een zware taak die zijn zorgen omtrent de bescherming van de Nederlandse samenleving met ons wilde delen. De onderwerpen waren goed gekozen. Wie voelde zich niet lichtelijk onbehaaglijk bij het zien van beelden van Russische spionnen, of een militaire oefening van neo-nazi's?

Veel meer dan zijn voorgangers trad Docters van Leeuwen in de openbaarheid, hij nam deel aan debatten, hield speeches en liet zich herhaaldelijk interviewen. Hij recruteerde nieuwe medewerkers uit kringen van het openbaar ministerie en de politie, trok werkrachten aan uit de academische wereld en wist met zijn overrompelende optreden vele mensen te overtuigen.

Intern ligt dat anders. Docters van Leeuwen lijkt niet in aanmerking te komen voor de subtiliteitsprijs. Hij is humeurig en autoritair, heeft herhaaldelijk ondergeschikten de hoek ingescholden en personeel dat zich niet flexibel genoeg opstelde of zich niet snel genoeg aan de nieuwe werkwijze kon aanpassen aan de dijk gezet. Zijn populariteit binnen de Dienst is daardoor niet zo groot. Toch lijkt hij erin geslaagd de BVD salonfähig te maken. De BVD is in korte tijd een dynamische dienst geworden die midden in de maatschappij staat. Sommige zaken dienen weliswaar - helaas, helaas - geheim te blijven, maar het publiek kan erop vertrouwen dat de BVD pal staat voor de democratische rechtsorde.

NISA

Ook vanuit de samenleving ontstond meer interesse voor *intelligence*. Zo richtten wetenschappers en (ex-)medewerkers van Nederlandse inlichtingendiensten in 1991 de stichting NISA (Netherlands Intelligence Studies Association) op. De stichting stelt zich ten doel de geschiedschrijving over inlichtingen- en veiligheidsdiensten te bevorderen. Het bestuur van het NISA bestaat uit de historicus Dick Engelen (die tevens de officiële geschiedenis van de BVD in de Koude Oorlog schrijft), historicus Bob de Graaff, de politicoloog Cees Wiebes en oud BVD-medewerker W.G. Visser. Daarnaast maken enkele nog actieve medewerkers van BVD, MID en zelfs IDB deel uit van de club.

Volgens De Graaff waren de diensten al snel bereid werknemers toe te laten treden tot het NISA. Tegen een verslaggever van Het

Parool verklaart hij dat als een nieuw signaal van de grotere openheid van de BVD: "De medewerkers van de diensten zullen wel toestemming moeten hebben bepaalde zaken naar buiten te brengen. Formeel geldt dat voor de voormalig agenten ook, maar ik heb de indruk dat die zich weinig gehinderd voelen door hun verleden. Ze wegen zelf af wat ze vertellen en wat niet." De Graaff denkt dat medewerkers van inlichtingendiensten zelf baat hebben bij de stichting: "Ze hebben behoefte aan een wetenschappelijke kijk op hun activiteiten. Daarbij kunnen ze met hun inbreng fouten in de geschiedschrijving voorkomen."

Het NISA organiseert interne scholingsbijeenkomsten en geeft een flets kwartaalblad uit waarop ook buitenstaanders zich kunnen abonneren. Niet iedereen kan echter toetreden tot het exclusieve gezelschap. Nieuwe deelnemers moeten in ieder geval 'wetenschappelijk actief zijn op het terrein van de stichting of over belangwekkende informatie beschikken over de veiligheidsdiensten'. Wie zich aanmeldt als belangstellende krijgt te maken met een soort ballotagecommissie die nagaat of het kandidaat-lid wel in de cultuur van het NISA past. Wie dan als wetenschappelijk onderzoeker wel eens contact heeft met een triviale instelling als Buro Jansen & Janssen, of wel eens contact heeft met iemand die wel eens contact heeft met dat Buro kan het wel vergeten bij het NISA.

De vraag is natuurlijk hoe het NISA de antecedenenten van belangstellenden controleert. Laten de heren van het NISA de aanmeldingsformulieren van kandidaat-leden soms direct door de BVD inspecteren? Is het NISA dat zich presenteert als een onafhankelijke wetenschappelijke studiekring een reguliere afnemer van het BVD-produkt roddel & achterklap?

Ondertussen rommelt het binnen het NISA-bestuur. Begin 1992 verscheen in de EIRNA-Studie "Terrorismus in der postkommunistischen Ära / Probleme der Inneren Sicherheit im neuen Europa" een artikel van de hand van ene A. van Es, die nader voorgesteld werd als 'ein erfahrener Kenner des niederländischen Nachrichtendienstes CID (Centrale Inlichtingendienst).² Een dienst met die naam bestaat niet. De Executive Intelligence Review Nachrichtenagentur (EIRNA) is een soort inlichtingendienst van de ultra-rechtse Amerikaanse sekteleider Lyndon LaRouche.³

Welke 'erfahrener Kenner' met gezond verstand verbindt zijn naam aan de paranoïde politieke sekte van LaRouche? Wie zou die Van Es toch zijn? Trouwens, passages van het artikel kwamen wel heel bekend voor. Het artikel van Van Es bleek voor een groot gedeelte identiek aan een *paper* dat Bob de Graaff eerder had geschreven

en dat later in het Amerikaanse tijdschrift 'Conflict Quarterly' gepubliceerd zou worden. Even rees de gedachte dat De Graaff een alter ego had verzonnen om zijn artikel te kunnen slijten. Begin 1993 maakte de uitgever van de EIRNA-studies echter bekend dat W.G. Visser de mysterieuze auteur was geweest. 'W.G. Visser betreurt het dat hij B.G.J. de Graaff niet om toestemming heeft gevraagd en er tot nu toe op geen enkele wijze van heeft blijk gegeven dat deze de oorspronkelijke auteur van de talrijke geplagieerde passages is.' Visser maakte een inbreuk op het auteursrecht van mede-bestuurslid De Graaff. Dat is natuurlijk niet netjes, maar een belangrijker kwestie ligt toch in het gegeven dat de oud-BVD-medewerker kennelijk goede contacten onderhoudt met de Executive Intelligence Review van het LaRouche-imperium. Enige toelichting daarop zou wenselijk zijn. Had Visser deze contacten ook al toen hij nog in actieve dienst was? Zijn er misschien ook andere (ex-)BVD-ers met dergelijke banden met de private inlichtingendienst van LaRouche?

KLANKBORDGROEP

Om "voeling te houden met wat er politiek en maatschappelijk leeft" - en om de installatie van een onafhankelijke controlecommissie af te wenden - kondigde minister Dales in het voorjaar van 1991 de oprichting van een *klankbordgroep* aan. "Dit orgaan dient door middel van discussiebijeenkomsten de BVD als het ware een spiegel voor te houden en zou bij meer algemene problemen een adviserende rol kunnen vervullen," zo lichtte de minister toe. Ze liet de Tweede Kamer weten dat de klankbordgroep tevens als taak zou krijgen aan te geven "op welke terreinen de BVD zich niet moet begeven of zich terughoudend dient op te stellen". Een woordvoester van de minister nuanceerde deze uitspraak later tegenover de NRC: "Dat was wat sterk uitgedrukt. De Tweede Kamer gaat over dat soort zaken."

Een spiegel voor de BVD dus, ofwel een fopspeen, zoals commentatoren de klankbordgroep nader specificeerden. In een persbericht verklaarde Dales dat de klankbordgroep bestaat uit 'personen die representatief zijn voor diverse sectoren van de samenleving die de BVD een 'onafhankelijk oordeel' en advies moeten geven over wat de samenleving van een dienst als de BVD verwacht'. Binnen de groep wordt over het werk van de BVD in het algemeen gesproken, niet over specifieke zaken die de BVD onderzoekt. Op 14 december 1992 kwamen de leden van de klankbordgroep voor het

eerst bijeen om met Docters van Leeuwen van gedachten te wisselen. Minister Dales was er ook; zij had zich twee uur vrijgemaakt voor een ontmoeting met de groep. Het gezelschap zal ongeveer vier maal per jaar bijeenkomen.

De uitverkorenen zijn bisschop Ernst van Breda, oud-Vendex topman prof. dr. A. van der Zwan, de Amsterdamse hoofdcommissaris E. Nordholt, luchtmachtofficier commodore A. Schoute, directeur H. Westra van de Anne Frank Stichting, directeur J. Veeris van het inspraakorgaan Antillianen, N. Jerkowic van de Stichting Omroep Allochtonen, B. Schmitz, oud-voorzitter van de KRO, de Bossche procureur-generaal Gonsalves, burgemeester A. Peper van Rotterdam, dr. H. van Zon, plaatsvervangend directeur-generaal openbaar bestuur van het ministerie van Binnenlandse Zaken, staatsraad dra. M. Vos-Van Gortel, europarlementariër voor de EVP drs. A. Oostlander, de Leidse politicoloog prof. dr. A. van Staden, de Leidse socioloog tevens lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid prof. dr. H. van Gunsteren en de Maastrichtse mensenrechtenspecialist prof. dr. Th. van Boven.

Waarover praatten zij? "Het was een bijeenkomst in verkennende sfeer. De volgende keer gaan we wat meer thematisch te werk," zegt Hans Westra tegen Het Parool. Het was Schmitz alles meegevallen: "Docters van Leeuwen toonde in zijn toespraakje de bereidheid open en vragend met ons van gedachten te wisselen, waarbij hij ons niet confronteerde met massieve meningen." Commodore Schoute is van mening dat het bedrijfsleven wat mager vertegenwoordigd is. "Terwijl de BVD er toch geen geheim van maakt bezorgd te zijn over economische en industriële spionage." Professor Van der Zwan, de enige representant van het bedrijfsleven, noemt het van groot belang dat de BVD zich maatschappelijk oriënteert. "Inlichtingenorganen hebben de neiging los van de maatschappij te opereren. Dat voorkomen via een klankbord is een heel goede zaak. Het is een interessant gezelschap, zeer verscheiden."

NRC-Handelsblad-commentator H.A. van Wijnen laat geen spaan heel van de klankbordgroep. "Het is in feite slechts een praatgroep die de directeur van de BVD een sterkere inwendige legitimatie geeft (en hem in de praktijk minder vatbaar zal maken voor de greep van de minister) maar de samenleving niets wijzer maakt over de BVD. (...) Het pleit niet voor het constitutioneel besef van de leden dat ze zich in het maaiveld van de parlementaire controle voor het karretje van de BVD hebben laten spannen. Ze kunnen niets van betekenis zeggen zonder zich het verwijt op de hals te

halen dat ze op de stoel van de Tweede Kamer zijn gaan zitten, maar zodra ze hun 'onafhankelijkheid' tonen en op politieke tenen gaan staan, worden ze of van de ene kant (BVD) of van de andere (Kamer) belaagd of afgeschoten. Hoe eerder dat gebeurt hoe beter.⁴

De pers is eensgezind in afkeurende en cynische kritiek op de praatgroep. Toch moet het effect van de klankbordgroep niet onderschat worden; het verscheiden gezelschap mag dan wel niet representatief zijn en elke bevoegdheid ontberen, Docters kan er wél zijn boodschap kwijt. Dat is ook een onderdeel van het verwerven van het onontbeerlijke brede draagvlak in de samenleving. 'Daartoe dient de Dienst informatie te krijgen, maar ook te geven. Signalen vanuit de politiek, het bestuur, wetenschappelijke instituten, de media en de bevolking - gevraagd en ongevraagd - zullen slechts worden afgegeven als men weet waarvoor de BVD staat en vertrouwen heeft in zijn functioneren en effectiviteit,' zo wordt in de toelichting bij BVD-begroting voor 1992 opgemerkt. En dat werkt.

Hans Westra, de directeur van de Anne Frankstichting, laat zich bijvoorbeeld lovend uit over het inzicht van de BVD in het terrein van rechts-extremisme. "Dat zijn heel deskundige stukken." Over de klankbordgroep zegt hij: "Het publiek moet het gevoel hebben dat de BVD binnen de perken blijft. Als zo'n dienst de stap maakt om zijn zorgen te bespreken met verstandige mensen dan is dat toch een soort anker." Westra, ooit actief in de aan de CPN gelieerde studentenvereniging ASVA, behoort kennelijk inmiddels zelf tot die verstandige mensen.

Onder zijn leiding is het profiel van de Anne Frankstichting ingrijpend veranderd. Oud-staatssecretaris en OSL-adept Ad Ploeg had de stichting ooit nog verweten een *crypto-communistische* organisatie te zijn. Deze verdachtmaking, hoe krankzinnig ook, was schadelijk voor de stichting en moest snel ongedaan gemaakt worden. Om zitting te nemen in het bestuur van de Anne Frankstichting werden bekende Nederlanders gevraagd van dusdanig onbesproken gedrag, dat nooit iemand nog zou kunnen suggereren dat zij linkse of communistische sympathieën hadden. Kandidaten die door de ondernemingsraad waren voorgedragen werden afgewezen. Hier en daar werden mensen ontslagen of vervangen. Westra slaagde erin de Anne Frankstichting om te vormen tot een onberispelijke organisatie, een vanzelfsprekende gesprekspartner van de BVD. Dat is niet onopgemerkt gebleven. Docters van Leeuwen bracht vorig jaar persoonlijk een bezoek aan het kantoor op de

Prinsengracht en gaf Hans Westra later een plaatsje in de klankbordgroep.

DE WETENSCHAP

De BVD haalde de banden met de universiteiten nauwer aan, weer met een tweeledig doel: het bevorderen van de instroom van informatie uit het academische milieu en het schep-
pen van een klimaat waarin de BVD zijn eindprodukten kwijt kan. Verschillende werkwijzen hanteert de BVD daarbij. De Dienst plaatste advertenties met vacatures voor academisch geschoolden, nam deel aan debatten op universiteiten en hogescholen, en liet boegbeeld Docters in een interview met Paul Witteman optreden voor een klasje rechtenstudenten en studenten van de politie-academie. Ook was op de begroting een bedrag gereserveerd voor extern wetenschappelijk 'strategievormend' onderzoek naar migratiestromen. Gewerkt zou moeten worden aan 'een verantwoorde schatting van de in Nederland voor de periode 1992-2000 te verwachten minimale en maximale hoeveelheid immigranten. Zo mogelijk zullen de landen van herkomst worden aangegeven en worden de positieve en negatieve effecten nagegaan voor met name de democratische rechtsorde en de veiligheid.' Welk wetenschappelijk instituut zou dat willen doen?

Sociaal-wetenschappelijke instituten kunnen hun mogelijkheden in de toekomst behoorlijk beperken door openlijk voor de BVD te werken. Het is immers niet ondenkbaar dat leden van culturele minderheidsgroepen of politieke splintergroeperingen waarover zij hun dikke rapporten schrijven zich niet willen laten interviewen door een wetenschapper die ook voor de BVD werkt, of dat ooit heeft gedaan. Participerende observatie lijkt helemaal uitgesloten. Begrijpelijk dat niet alle instituten hun vingers willen branden aan een opdracht van de BVD. Na een aantal afwijzingen kon de BVD zijn opdracht uiteindelijk kwijt aan het RISBO, het Rotterdamse Instituut voor Sociologisch, Bestuurskundig en Milieukundig Onderzoek van de Erasmus Universiteit. Dit instituut bracht een 47 pagina's tellend onderzoeksrapport uit.⁵ In het rapport is overigens niet vermeld dat het gaat om een onderzoek dat door de BVD is gefinancierd, er staat dat het rapport het resultaat is 'van een opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken'. Je zou daaruit kunnen concluderen dat het toch enigszins onkies is om onderzoek te doen op kosten van de BVD, die in dit geval de begroting slechts voor f 30.000,- hoefde aan te spreken.

Dat is aan het resultaat af te zien. De wetenschappers Van Bokhoven en De Jong maakten zich er vanaf met een onnozel literatuuronderzoek gebaseerd op verouderde bronnen. Het rapport bevat typ- taal- en stijlfouten en nogal wat inhoudelijke blunders die zelfs de gemiddelde krantelezer meteen opvallen. Zo is Janmaat opeens weer voorzitter van de Centruumpartij en zouden asielzoekers niet te maken hebben met een restrictief toelatingsbeleid. *So much* voor het wetenschappelijk onderzoek. Het onderzoek is bij de BVD kennelijk toch goed gevallen, want het RISBO mag verder werken aan een vervolgstudie over migratiestromen. Voor het lopende jaar is ook geld gereserveerd voor extern wetenschappelijk onderzoek naar de groei van rechts-extremisme.

De met zoveel bombarie ingeluide nieuwe openheid van de BVD is nep, slechts onderdeel van een PR-strategie. Met echte openbaarheid heeft het niets te maken; een betere parlementaire controle op de Dienst wordt al jaren afgehouden en de pers krijgt alleen af en toe een snoepje toegeworpen. Wanneer journalisten zelf op onderzoek uitgaan blijkt de Dienst potdicht, is vaak geen zinnig antwoord te krijgen van de voorlichters en worden soms zelfs documenten niet verstuurd ("O hemel, had U daarover al eerder gebeld? Ik zal dat even nakijken.>").

Docters van Leeuwen is alleen bereid op te treden in televisieprogramma's als hij zelf kan bepalen met wie hij aan tafel komt te zitten. VPRO-journalist Hans Simonse wacht al jaren op een marathoninterview met de BVD-chef, die dat ooit had toegezegd. Speeches die Docters houdt voor culturele of wetenschappelijke verenigingen worden afgezegd wanneer de pers belangstelling toont. Wanneer achteraf blijkt dat toch een journalist aanwezig was bij wat een besloten bijeenkomst had moeten zijn ontsteekt het Hoofd-BVD in woede.

Verzoeken op basis van de Wet Openbaarheid Bestuur voor inzage in oude BVD-dossiers voor wetenschappelijk of journalistiek onderzoek worden bijna allemaal aangehouden, terzijde gelegd en geweigerd. Zelfs de academici van het NISA - meestal de eersten die een snoeperijtje aangeboden krijgen - vingen bot toen zij inzage eisten in enkele documenten van de IDB. Die documenten waren eerst zoekgeraakt, later werd voor de Raad van State zelfs betoogd dat ze nooit hadden bestaan. De inzageverzoeken en verzoeken om informatie die de Vereniging Voorkom Vernietiging indient worden stuk voor stuk gefrustreerd.

Ondertussen worden allerlei redelijke en verstandige mensen uitgenodigd plaats te nemen in de salon van de BVD. Terwijl de gastheer en gastvrouw in de keuken hun toxische schotels bereiden kouten de invités beschaafd over de culinaire kwaliteiten van het stel.

noten

157

- 1 Een nieuwe BVD. Hoofdlijnen van de reorganisatie. Handelingen Tweede kamer 1989-1990, Bijlagen 21 819 nr. 2.
- 2 A. van Es: 'Der niederländischen Sicherheitsdienst in Vergangenheit und Gegenwart' in de EIRNA-Studie "Terrorismus in der postkommunistischen Ära / Probleme der inneren Sicherheit im neuen Europa, januari 1992.
- 3 De inlichtingendienst van het wereldwijde LaRouche-imperium werkte onder andere voor de regeringen van Iran, Saoedi-Arabië en Irak, voor Japanse multinationals en Franse en Italiaanse inlichtingendiensten. Zuidafrikaanse oppositiekranen onthulden in 1978 het 'Muldergate'-schandaal, waarbij bleek dat de inlichtingendienst BOSS LaRouche had ingehuurd voor een inlichtingen- en propagandacampagne in de VS en Europa met een budget van 78 miljoen dollar. Het Europese centrum van LaRouche's inlichtingenactiviteiten bevindt zich in Wiesbaden. Vanaf 1973 hebben de LaRouchies contacten opgebouwd met hoge Westduitse militaire- en inlichtingfunctionarissen. De leiding van de Duitse tak van de LaRouche-inlichtingendienst is in handen van Anno Hellenbroich, broer van Herbert Hellenbroich die van 1981 tot 1985 het Bundesamt für Verfassungsschutz leidde. LaRouche houdt er de meest bizarre complottheorieën op na. Om een voorbeeld te noemen: 'De gezagsstructuur van de Zionistische Lobby start bij de Orde van Sint Johannes en de gedegeneerde oligarchieën rond de Britse, Nederlandse en Belgische koningshuizen'. Vooral het Verenigd Koninkrijk en joden moeten het ontgelden. Zo is er sprake van "verbindingen tussen de krachten van het kwaad van de Brits/Joods/Maltezer Orde en de oude oligarchische elite, die in het Nieuwe Testament al is geïdentificeerd als de Hoer van Babylon". Veel informatie over LaRouche is te vinden in Dennis King, 'Lyndon LaRouche and the New American Fascism', New York: Doubleday, 1989. Zie ook: NRC Handelsblad 21 juni 1986. Lyndon LaRouche zelf werd in 1988 in de VS tot 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens fraude en samenzwering.
- 4 H.A. van Wijnen in NRC Handelsblad 6 februari 1993.
- 5 Verwachte immigratiestromen en maatschappelijke integratieprocessen - Een probleemverkenning en een voorstel voor een onderzoeksprogramma. E.F. van Bokhoven & M.J. de Jong. RISBO, Rotterdam, februari 1992.

INDEX

- Adviescommissie Vreemdelingenzaken** 129
African National Congres (ANC) 132
Aktiefrent Nationaal Socialisten (ANS) 110 115 116
Al Baz, Ibrahim 119 120-122 133n
Al Fatah 121
Algemeen Dagblad 11 32 37n 104
Algemene Rekenkamer 101-102
Algemeen Politieblad 40 49n 86
Algemene Studenten Vereniging Amsterdam (ASVA) 154
Alkemade, Frans (CIVD) 96
Amnesty International 129 130
Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen (ASKV) 43 56-58
Amsterdamse politie 65-78
 Bureau Interne Onderzoeken 77
 Bureau Werving 65-68 71 76-78
Anne Frank Stichting 153-154
'Annemiek' 43-44
Anti-Discriminatie Bureau Nijmegen 56
Aronson, Bernard 88

B., M. 58-61
Banda, mr. Peter 143 145
Beaux, W.J. (CP'86) 113
Beckers, Ria (GL) 102
Bel, Henry 66 68 71 72 78
België 91n 111
beroepsverboden 11 51-63 65-78
Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD)
 archieven 16 31 42 135-146
 en asielzoekers 10 119-133
 benaderingen 10-11 41-48 121 124 133n
 in het buitenland 22-26 35n 36n 83-84
 en corruptie en bestuurlijke integriteit 18-22 35n 65-78
 directie D2 (democratische rechtsorde) 24
 directie D5 (operationele informatievergaring) 24
 dreigingsanalyse (Nota Ontwikkelingen op het gebied van de binnenlandse veiligheid) 6 7 9 11 20 26-27 110 127
 en extreem-links 10-11 39-49 52-61 124 127
 en extreem-rechts 11 36n 37n 109-117 124 154
 informanten en infiltranten 10-11 25 39 77 113 120
 interne conflicten 11-12 32
 Jaarverslag 1991 6 7 9 12 27 82 109 11 119 131
 Kabinet Externe Betrekkingen 24
 Klankbordgroep 12 152-155
 en de media 12 39-40 42 49 57 59 71 77 109-110 111 117n 122 133n 149-150 154 155 156
 relaties met buitenlandse diensten 11 17-18 23 24-26 81 83-84 89 126-127 132 152
 relaties met Nederlandse diensten 11 20-25 36n 37n 81-84 89 97 104-107 127
 Stafafdeling Buitenlandse Politiek 24
 en terrorisme 10 17 39 120 126-127 132
 werkwijze 13 16-20 25-26 39-49 51-63 65-78 109 112 116 120-121 124-133 149-157
 en de wetenschap 12 122-123 136 140-141 142-143 145-146 150-152 155-157 157n
Boekman, mr. T. 129 131
Boerenveen, Etienne 85
Bok, Max de 12 98 101-102
Bokhoven, E.F. van 156 157n
Bos, Henk (CIVD) 36n

Bos, Sjoerd 20
Bosma, Willem 111 117n
Bouterse, Desi 65-69 72 75-77 81-90 91n 101
Boven, prof. dr. Th. van 153
Brandpunt 109 149
Brinkman, mr. drs. L.C. 28-30 32 33 103
Brunswijk, Ronnie 77 82 87 88 101
Buitenlandse Inlichtingendienst (BID) 23 36-37n 95 105
Bundesnachrichtendienst (BND) 26 36n

Capitool, Het 12 71
Castro, Frank 87 88 91n
Central Intelligence Agency (CIA) 26 84 87 88 94 106 127 132 133n
Centrale Inlichtingendienst (CID) 151
Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) 22 23 25 31 37n 82-86 89 104 127
Centrumdemocraten (CD) 28 110 114 117n
Centrumpartij (CP) 112 113 117n 156
Chin A Sen 87 88
CMHF 100 103
Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland (CVIN) 107
Comité Verontruste Allochtone Politieagenten 74
Commerciële Club Leeuwarden 111 117n
Communist Party of the Philippines (CPP) 10 127-132
Communistische Partij Nederland (CPN) 51 53 54 55 63 140 154
Communistische Partij van de Sovjet Unie (CPSU) 140
Conflict Quarterly 152
'Connie' 44-45
Contra Inlichtingendienst (CID) 144
Coördinator van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CIVD) 36n 96 107
Corino, Evaristo 128
CP'86 113 117n
Crul, dr. Theo (HBID) 36-37n

Dales, drs. C.I. 7 9 10-12 16 18 20-22 23 24 25 26 3435n 36n 55 59-62 69 71 76 83 96 97 123-125 132 136 138 140 142 152 153
Dekkers, Frans 113
Dev Sol 125
Dienst Vreemdelingenzaken 125
Doctors van Leeuwen, mr. Arthur W.H. (HBVD) 6 10 12-13 20 36n 39-41 49 51 67 71-73 76 77 110 111 113 117 121 122 126 149-150 153 154-156
Dorst, L. 78
Drugs Enforcement Administration (DEA) 83-87 89 91n 127
Duitsland 9 86 91n 111 112
Dunk, prof. H. von der 146
Dijk, drs. C.P. van 24
Dijkstal, Hans F. (VVD) 22 25 28-31 35n 69 70 83 88 96 127

Elsevier 75-76 85
Engelen, Dick 140 150
Engelsman, drs. E.L. 86
Ernst, bisschop 153
'Erp, van' (BVD) 41-42
'Es, A. van' 151 157n
Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (ECRM) 8 9 144-145
Executive Intelligence Review Nachrichtenagentur (EIRNA) 151 152 157n

Fascisme Onderzoek Kollektief (FOK) 111 117

Fillippijnen 9-10 127-132
Financieel Dagblad 12 100-101 103
FMLN 132
Focus-nieuwsbrief (BVD) 24
'Frans' (BVD informant) 10-11
Fijnaut, prof. dr. C.J. 146

Gates, Robert 91n
Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) 23 29
Gladio 32 95 101 105
Glimmerveen, Joop (NVU) 113
Golfrisis 22 119 121
Gooding, H. 75
Gonsalves, mr. R.A. 153
Government Communications Headquarters (GCHQ) 97
Graaff, B.G.J. de 140 150-152
Graanoogst, I. 86
Gunsteren, dr. H. van 153

Haakmat, mr. André 71-72
Harmsen, prof. G. 146
Hellenbroich, Anno 157n
Hellenbroich, Herbert 157n
Herrenberg, H. 90
Hiddema, mr. Th. 114
Hirsch Ballin, prof. mr. E.M.H. 70 76 83 85 86 89
Hoekstra, mr. R.J. 76 96 98-100 102 103 105

Info-Laden 45
Inlichtingendienst Buitenland (IDB) 8 11 12 23-26
36-37n 76 82 84 88 90n 93-107 137 141 150 156
Inlichtingenofficiëren Buitenlandse Relaties (IBR) 23
Inspraakorgaan Antillianen 153
Iraanse geheime dienst 124
Israël 17 25 96
Ivens, Joris 63

Jager, Lou de 141
'Jan' 45-46
Janmaat, H. 112 117n 156
Jansen & Janssen 8 44 151
Jerkowic, N. 153
Jong, Eric de 113
Jong, prof. L. de 143
Jong, M.J. de 156 157n
Jong, P.J.S. de 36n
Jongerengfront 114
Jongsma, Lex 96
Junge National Demokraten 111
Jungle Commando 77 82 87-88

K., P. van 52-55
'Kassim' 121
Kerk, mr. A.O. van der 43-44
Kerry, John 87 91n
Kieuits, A. (BVD) 123
Klerks, Peter 117n 122
Koerden 119 125 126
Konfrontatie 41-42
Korthals Altes, mr. F. (VVD) 20
Kosto, mr. A. 39 122 133n
Kosto-bom 39-41 45 56
Krajenbrink, mr. J.G.H. (CDA) 22 28 30 31
KRO 109 149 153
Kroatië 112

Landmacht Inlichtingendienst (Lamid) 144
LaRouche, Lyndon 151 152 157n

Later, mr. G. 125
Leydesdorff, S. 146
'Lia' 41-43
Liefers, H. (BVD) 52-53 59
LO7 43-44
Lubbers, drs. R.F.M. 24 76 84 93 96 97 102-106

Makro-branden 40 43
Malj-Weggen, J.R.H. 54
Meulmeester, drs. Karel M. (HIDB) 98-104 106
Meljboom, A. 56-58
M16 26 36n 94 106
Miedema, mr. S. 31
Militaire Inlichtingendienst (MID) 8 31 33 82 91n
94 104 106 136 144 150
ministerie

Algemene Zaken 76 82 93 95 96 103-106 141
Binnenlandse Zaken 39 43-44 66 71 88 97 123
138 139 143-145 155
Buitenlandse Zaken 82 131
Defensie 33 144
Justitie 44 70 82 85 96 104 125 129-131
Verkeer & Waterstaat 52-54
WVC 86
Ministeriële Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (MICIV) 104
MIT (Turkse geheime dienst) 125-127
Moon-sekte 91n
Mossad 96
Muldergate 157n

National Democratic Front (NDF) 9-10
Nationale Sammlung 114
Nederland-Kroatische Werkgelegenheidsgemeenschap (NKW) 112
Nederlands Gesprek Centrum 110
Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) 122 133n
Nederlandse Politie Bond (NPB) 74
Nederlandse Spoorwegen (NS) 58-61
Nederlandse Volks Unie (NVU) 113 114
Netherlands Intelligence Studies Association (NISA) 140 150-152 156
Neue Front, Die 116
New People's Army (NPA) 127-128 130-132
Niessen, Ron 138
Nordholt, drs. E.E. 66 68 70-76 153
North, Oliver 91n
Northern League 111
NRC Handelsblad 68 69 86 89 102 111 153
Nijpels, drs. Ed H.T.M. 21

O&I 95
Octopus (software misdaadanalyse) 40
Olalia, Rolando 128
Ombudsman, Nationale (NOM) 42 48 58 67 72 73
140
Onkrut 144
Oostlander, drs. A. 153

Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) 53 140
Palestijnen 119-122
Palestijnse Arbeiders Vereniging 120
parlementaire controle 9 15-16 27-34 57 61-62 153-154 156
Parool, Het 26 68 70-72 78 88 97 106
People's Party 128
Peper, A. 153
Peschar, H. 102
Pippel, 102

Plas, Richard van der 110 114 115

Ploeg, Ad 154

PKK 125

Politieke Inlichtingendienst (PID) 8 16 20 30 31 35n
112 124 137

Amsterdam 77 78

Nijmegen 46-47 55-57

Purmerend 115

Rotterdam 110 113 117n

Politiek Partij Radicaal (PPR) 53

PTT-Telecom 52-54

Quimpo, Nathan 123 132 133n

Raad van State 55 122 129-131 138-141 143 145
156

Raaijmakers (BVD) 138

RARA 10 39-49

Reformatorisch Politieke Federatie (RPF) 23 31

Regionale Inlichtingendienst (RID) 31 35n

René R. 40 44 46 47

Revolte (Voorpost) 112

Reydon, Evert 141

Rietkerk, mr. J.G. 144

Rode Jeugd 49

Roethof, H.J. (PvdA) 54-55

Roos, prof. Th. de 146

Rost van Tonningen, F. 113-114

Rote Armee Fraktion (RAF) 49

Rotterdams Instituut voor Sociologisch, Bestuurskundig
en Milieukundig Onderzoek (RISBO) 122 155-156
157n

Ruiter, prof. mr. J. de 31 144

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) 137

Rijksrecherche 18 66 102 103 105

Rijn, Harry van (NPB) 74

S., R. 43 55-58

Scheltens-De Nie, Olga (D66) 21 26-28 30 31 37n

Schengen 117

Schengen Informatie Systeem (SIS) 23

Schietvereniging 22 114

Schietvereniging Lisse 114-116

Schmitz, B. 153

Schoute, A. 153

'Schreurs' (BVD-agent) 11

Schutte, G.J. (GPV) 29

Sectie Algemene Zaken 95

Shell-blokkade 47

Simonse, Hans 156

Sinester, drs. Eric 11 65-68 72-78 90

Singlaub, John (WACL) 91n

Sison, prof. José 10 127-133

Socialistische Arbeiderspartij (SAP) 52-55

Staal, Boele (D66) 20 37n

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) 23

Staden, dr. A. van 153

Standige Arbeidsgruppe Rauschgift (STAR) 91n
stay behind 95

Stichting tot Beheer van de CPN-archieven 140

Stichting Omroep Allochtonen 153

Stichting Politieke Controverses (SPC) 136 145-146

Stichting Vrienden van de Biathlon (Vribia) 100

Stoffelen, Piet R. (PvdA) 9 16 24 28-30 32-34 53 54
57 69 96 123

Suriname 11 17 65 66 72 75-77 81-90 97 101

drugsconnectie 65 66 68-72 74 76 81-90 97 101

Technisch Informatieverwerkingscentrum (TICV) 95
97 104

Telegraaf, De 95 101 103 104 112

Thijn, Ed. van 7 26 70 72

Thomassen, Michel (AD) 11-12 37n

TREVI 126-127

Turkije 125-127

Tussenbroek, Bas van 90n

'Valkhof' (BVD-agent) 56

VARA 133n

Vaste Kamercommissie Inlichtingengingen en Veilig-
heidsdiensten (CIV) 7 21 22 27-34 36n 55 69-70
96 97 102-104 124 126 143

Vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken 25-
26 60

Veeris, J. 153

veiligheidsonderzoek 51-63

Venekamp 36n

Verenigde Communisten van Nederland (VCN) 55

Verenigde Staten (VS) 23 81 83-89 129 132 157n

Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) 18

Vereniging van Turkse en Koerdische Vluchtelingen
126

Vereniging Voorkom Vernietiging (VVV) 9 135-140
143 145 147n 156

Verfassungsschutz 111 112 157n

vertrouwensfuncties 11 13 52-63

'Vik' (BVD-agent) 44-45

Viking-Jeugd 111

Visser, W.G. 150 152

Vluchtelingenwerk 56 123 124

Volkskrant, De 51 60 68 69

Voorpost 111 112

Vos-Van Gortel, dra. M. 153

VPRO 57 59 156

Waarheid, De 138

Washington Times 87-88 91n

Wende, De 111

Westra, Hans 153-155

Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (WIV)
8 17 21-22 24 25 30 59 83 145

Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB) 137 141 146
156

Wiebes, Cees 140 150

Willems, Wilbert (GL) 21 22 26 28 30 55 59 60 132
138

Wilman, ir. J. 20 51 60 63

'Wim' 46-48

Witteman, Paul 49 155

'Woerkom, Van' (BVD-agent) 11

Wöltgens, Thijs (PvdA) 30

Wuisman, G. 141

Wijnen, H.A. van 153

'Youssef' 120

Yout, Bill (DEA) 85

Zon, dr. H. van 153

Zoutendijk, dr. G. 31

Zuid Afrika 17 111 157n

Zwan, prof. dr. A. van der 153

Zwitserland 86 91n

*"Ik werk voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst, en in het kader van een meer open beleid gaan wij wat meer naar de mensen toe," zo word je tegenwoordig benaderd door de BVD. De nieuwe openheid van de Dienst slaat overal toe. Regelmatig is BVD-chef Docters van Leeuwen te bewonderen op TV. In 1992 stuurde de Dienst zelfs voor het eerst een openbaar jaarverslag naar de Tweede Kamer. De vraag is of er werkelijk zoveel veranderd is bij de BVD. Het BVD-jaarverslag viel vooral op door wat er *niet* in stond. Opening van Zaken - Een ander BVD jaarverslag gaat over het functioneren van de Dienst. Over benaderingen, ontslagen, intimidaties, vage ambtsberichten, grove insinuaties, kortom: het straatniveau. En meer. Maakt het nieuwe PR-beleid de BVD salonfähig? Wordt de Dienst werkelijk gecontroleerd in de Tweede Kamer? Hoe zit het met de nieuwe taken van de BVD? Wat zoekt de BVD in Suriname? Is de BVD een bondgenoot in de bestrijding van racisme?*

Opening van Zaken wil een bijdrage leveren aan een debat over taak, werkwijze en democratisch gehalte van de BVD. Wie daarover wil meepraten mag niet uitsluitend afhankelijk zijn van wat de BVD zelf naar buiten brengt.

Opening van Zaken is geschreven door diverse onderzoekers naar inlichtingen- en veiligheidsdiensten, onder redactie van Jansen & Janssen. Buro Jansen & Janssen publiceerde eerder bij Ravijn de onderzoeken Regenjassendemokratie - BVD-infiltraties bij aktievoerder/sters, en De Vluchteling Achtervolgd - De BVD en asielzoekers.

ISBN 90-72768-30-2

9 789072 768308